

ความสุขในการทำงาน
การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง
พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ
เพื่อรักษาค้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์
เป็นธรรมสังคการะในมณฑลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๕
จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

สารบัญ

การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง	๑
ทำไมจึงใช้คำว่าจิตว่าง	๓๑
ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง ในส่วนตนเอง	๕๕
ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง ในส่วนบุคคลภายนอก	๘๒
การยกผลงานให้แก่ความว่าง	๑๐๘
กินอาหารของความว่าง	๑๓๓
ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวเองทันที	๑๕๕

ความสุขในการทำงาน

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันนี้จะได้พูดโดยหัวข้อว่า **ทำงานทุกชนิด
ด้วยจิตว่าง โดยเฉพาะเป็นพิเศษ.**

วันที่แล้วมา ก็ได้พูดถึงอุปมา เหมือนกับว่ามี
ฤทธิ์ มีอำนาจพิเศษ มองไปทางทิศไหนก็ว่างไป
หมด. **นี่ต้องเข้าใจคำนี้กันให้จริงจังมันถึงจะได้,
ฉะนั้นจึงต้องพูดซ้ำเฉพาะส่วนนี้. เราได้พูดถึงยักษ์
ตัวหนึ่ง หรือฤษัชนหนึ่งที่มีตาเป็นไฟ มองไป
ทางไหน ถลนตาทีเดียว มันก็ไหม้วอดวายโล่ง**

โง่งไปหมด : ความหมายอันน้อยยากจะให้นำมาใช้
เป็นเครื่องเปรียบเทียบ.

เรื่องนิยายอย่างนั้น เขาก็มีความหมายอะไรซ่อนไว้
อยู่เหมือนกัน มันเป็นเกร็ด หรือเป็นอรรถกถาของคัมภีร์
สำคัญ ๆ เช่นคัมภีร์รามายณะ เรื่องรามเกียรติ์เป็นต้น; แสดง
ว่าคนยุคนั้นเขามีจินตนาการไม่เลว ในทางที่จะคิดนึกอะไร
ให้ผิดแปลกไปจากธรรมดา ที่นี้ของเรานั้นยิ่งแปลกไปจาก
ธรรมดาอย่างนั้นเสียอีกหลายเท่า. ถ้าจะเปรียบกำลังของไฟ
ที่ไหม้ให้ว่างไป ก็ยังสู้กำลังของ “ความว่าง” นี้ไม่ได้;
หมายความว่า มันว่างไปยิ่งกว่านั้น เพราะไฟเป็นเรื่อง
วัตถุ มันก็เผาไหม้แต่วัตถุ ว่างไปแต่วัตถุ นามธรรมนั้น
เอาไฟเผาไม่ได้.

เดี๋ยวนี้เราจะมาพูดกันถึงเรื่องนามธรรม ก็ต้องมีสิ่งที่จะ
จะเอามาเผา หรือทำลายให้หมดไปได้ แม้แต่นามธรรม;
สิ่งนั้นก็คือความว่างจากความรู้สึกนึกที่เป็น “ตัวกู-ของกู”
นี่มันเป็นนามธรรม. สำหรับเรื่องยักษ์ หรือฤาษี ที่มี
ฤทธิ์ ชนิดที่กล่าวมาแล้วนั้น เขาใช้ฤทธิ์เพื่อทำลายผู้อื่นด้วย
ความเห็นแก่ตัว, ทำลายผู้อื่นเพื่อประโยชน์ของตัว เห็นแก่

ตัว เกียวหน้าเราต้องการจะไม่มีความเห็นแก่ตัว ทำลาย
ความเห็นแก่ตัว, และไม่เอาประโยชน์อะไรจากใคร ; ตรง
นี้สำคัญมาก.

คนที่ไม่เข้าใจเรื่องความว่าง ก็เพราะจะเอา
ประโยชน์ของตัวเอง.

คนจะเอาประโยชน์เพื่อตัว แก่ตัวเรื่อยไป จึงฟัง
ความว่างนี้ไม่เข้าใจ; มันก็ติดอยู่ที่ตรงนี้ ถ้าศึกษาเรื่อง
“ความว่าง” เพื่อจะเอาประโยชน์ในทางเห็นแก่ตัว เป็นตัว
เป็นของตัวเอง อย่างนี้ไม่มีทางที่จะทำได้, และก็ไม่มีทางที่จะ
เข้าใจหรือฟังรู้เรื่อง มันไม่มีทางที่จะปฏิบัติได้ จนกว่า
จะเห็นความสำคัญ; ความหมายสำคัญอยู่ที่ เพื่อความ
ไม่เห็นแก่ตัว. เพื่อความไม่มีตัวจริงๆ เสียก่อน; ถึงแม้
จะดูเป็นเรื่องคล้ายกัน แต่มันเป็นเรื่องคนละอย่าง.

ถ้าใครต้องการประโยชน์ของตัวเอง อยู่อย่างเต็มที่ละก็
ศึกษา หรือฟังเรื่อง “ว่าง” นี้ไม่ออกแน่; คือจะฟังออก
ไปในทางที่มันขัดกันเสมอ. เหมือนกับที่กำลังเป็นปัญหาอยู่
นี้: อย่างที่ว่า “ไม่มีความเห็นแก่ตัว แล้วอะไรจะทำงาน,
อะไรจะเป็นเครื่องผลักดันให้ทำงาน ให้เป็นกำลังใจ ในการ
ทำงาน”; เขาตั้งข้อสังเกตเพียงเท่านั้น; ก็รู้สึกว่่าขัดขวาง

กันเสียแล้ว ก็เลิกความสนใจที่จะศึกษาเรื่องความว่าง; แปลว่าบัตทั้งไปเสียทั้งต้น บัตทั้งไปทั้งกะบิเลย; ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว ก็ยอมฟังเรื่องความว่างไม่ออก.

นี่เป็นผลจากการสังเกต ที่ผมสังเกตมาตั้งหลายปีแล้ว เกี่ยวกับการเผยแพร่เรื่องความว่างออกไปในสังคม; ว่าที่จริง คำอธิบายนั้นก็มากพอที่จะเข้าใจ. แต่เขาเหล่านั้นไม่ไหว จิตมันปฏิเสธ ไม่ยอมต้อนรับเสียตั้งแต่ที่แรกที่ได้ยิน, แล้วก็เห็นเป็นเรื่องเหลวไหล; เพราะความคิดของบุคคลก็ไม่ใช่เครื่องประกันให้เขารับพิจารณา. มันก็เลยมีคนเข้าใจน้อย ถึงแม้จะมีคนเข้าใจบ้าง ก็ยังเป็นจำนวนน้อย; และอีกอย่างหนึ่งก็ฟังไม่เข้าใจกันอยู่อีกนึกทีเดียวตรงที่ว่า เราจะมีความหวัง มีความต้องการ มีอะไรก็ได้ ด้วยสติปัญญา คือ โดยไม่ต้องยึดมั่นได้อย่างไร?

เขาปฏิเสธว่า ถ้าไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีความหวัง ไม่มีความต้องการ; นั่นมันถูกตามตัวหนังสือ แต่ยังไม่เข้าใจผิด: เพราะคำว่าความหวัง ความต้องการ ความบากบั่นอะไรนี้ เป็นภาษาที่กำกวม. เหมือนที่กล่าวมาแล้ว จะทำงานด้วยอะไรก็ได้คือทำด้วยความยึดมั่นก็ได้ ด้วย

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ได้. เขาก็เลยฟังว่า เมื่อเรายังมีกิเลสอยู่ ที่จะให้ทำด้วยความไม่ยึดมั่นนั้นทำไม่ได้; เขาเลยบ่คเรื่องหนึ่ง ไม่ทนอ่านคำอธิบายอะไรหมด, คือจัดตัวเองเป็นผู้มีกิเลสหนา จะต้องมีความยึดมั่นถือมั่น. ถ้าใครมาพูดว่า ทำงานด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น. ก็ไม่ยอมรับถือเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ไปเลย.

ถ้าจะศึกษาให้เข้าใจ จะต้องทบทวนไปถึงข้อที่ว่า; จิตมันว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่เป็นประจำ เป็นพื้นฐาน; ความยึดมั่นถือมั่นเพ่งมีมาเป็นครจักรวาล.

เราจะต้องระวัง, อย่าให้มันเกิด ในขณะที่เราจะทำอะไรที่เป็นงานสำคัญ, เป็นสิ่งสำคัญ; คือว่า พอเพลิน—มันเกิด, เผลอ—มันเกิด. แต่ตอนนี้เพลินไม่ได้; เพราะมันมีระยะเวลามากพอ ที่จะให้นึกให้คิด แล้วต้องไม่เพลิน; เมื่อคิดจะทำอะไร ไม่ใช่อารมณ์มันกระทบวูบวาบ มันมีเวลาที่จะนึก จะคิดจะเตรียมตัวจะอะไรก็ได้. เพราะฉะนั้นให้มีหลักว่า “จิตมันว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่เป็นประจำ” ก็ใช้จิตชนิดนั้นไปก็แล้วกัน สำหรับคนที่ยังมีกิเลส, ที่ถือตัวว่ายังมีกิเลส และยังมีความยึดมั่นอยู่เสมอ.

ที่นี้ คนเรามีปัญหาสำคัญเรื่องการทำงาน เพราะว่าชีวิตมันอยู่ด้วยการทำงาน หรือว่ามีค่าเพราะการงาน, การงานก็เลยเป็นปัญหาสำคัญที่สุด. เพราะฉะนั้นผมจึงพูด โดยยกเอาการงานบนเป็นเรื่องสำคัญ อย่างที่ได้ยินกันอยู่เสมอ ๆ จนท้องถิ่นได้ จนเอาไปร้องเพลงเล่นอะไรเล่นก็มี; แต่ว่าจะเข้าใจหรือไม่ มันเป็นเรื่องหนึ่ง.

ตามหลังปกหนังสือชุดมองค่านใน ได้สั่งให้บรรจข้อความที่เป็นคำกลอนบทนี้ไว้เรื่อยไป; เชื่อว่าทุกคน หรือทุกองค์คงได้ยินและจำได้ดีแล้วว่า: “จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง ทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว แต่หัวใจ”. คำกลอนบทนี้ ภาษามันโสภโศกหรือบ้านนอก เช่น “พระกิน” ก็เป็นภาษาที่ไม่เพราะ แต่ว่าเป็นเรื่องที่ชอบให้ให้อภัย, ควรได้รับการอภัย; ไม่ใช่เพียงแต่คำกลอนได้รับการอภัย; ไม่ใช่เช่นนั้น.

ผมมีเจตนาจะพูดให้รุนแรง ให้ฟังแล้วลืมยาก อย่างที่จะพูดว่า: อย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว แต่

“หวั” คำว่า “หวั” เป็นภาษาบ้านนอกภาษาบ้านนี้, คน
 กรุงเทพฯ ฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง นี่ก็เจตนาที่จะใส่ลงไปอย่าง
 นั้น เพื่อจะยืนยันว่า คำพูดอย่างนี้ เป็นคำพูดที่บ้านนอก
 พูดเข้าไปจากบ้านนอก อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการสอนภาษา
 คำใหม่ให้แก่ผู้สนใจสักคำหนึ่งว่า “แต่หวั” หมายความว่า
 แต่แรกเริ่มเดิมที, คำว่า “แต่หวั” เป็นภาษาทางบักซ์ได้
 เราต้องทำความเข้าใจมันให้ดี ทีละบรรทัดๆ:

จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นี่คุณฟังดู, มันมี
 ความหมายบอกอยู่แล้ว ว่าพูดกับคนที่ยังไม่หมดกิเลส ไม่
 หมดกิเลส; จึงต้องขอร้อง บังคับ ให้ทำงานด้วยจิตว่าง
 ถ้าเป็นผู้หมด กิเลสแล้ว ก็ไม่ต้อง ขอร้องบังคับ อะไรกัน อีก,
 เขาก็ทำงานด้วยจิตว่างได้เอง. แต่ที่นี่เป็นคำพูดสำหรับ
 คนที่ยังมีกิเลส เป็นคำแนะนำขอร้อง, หรือเป็นคำบังคับ
 ในที่สุดว่า จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ถ้าไม่อย่างนั้น
 แล้วแจะแย่.

ปัญหาอยู่ที่คำว่า “จิตว่าง” ซึ่งเรื่องนี้พูดมามากแล้ว

แล้วก็มีรายละเอียดที่ได้พูดไปแล้ว ไปค้นหาอ่านดูเขาเองบ้าง. ที่สำคัญที่สุดที่ต้องรู้ให้เต็มหัวใจ คำพูดแต่ละคำ แต่ละเรื่อง มันมีความหมายเฉพาะของมัน ; ไม่ใช่แก่คนทั่วไป ที่ไม่เคยศึกษาเรื่องนี้. ฉะนั้นต้องถือว่า เป็น “ภาษาธรรม” ที่ต้องการความหมาย หรือคำอธิบายความหมายเป็นพิเศษ.

คำว่า “จิตว่าง” ก็ไม่ใช่อย่างที่ท่านเขาเองว่า มันเป็นจิตที่ไม่คิดนึกอะไร เหมือนกับคนไม่มีสติสัมปชัญญะ.

ถ้าว่างไม่คิดอะไร หรือมากไปกว่านั้น มันเป็นเหมือนกับหลับไปเลย แล้วจะทำอะไรได้; มันก็ทำอะไรไม่ได้อยู่นั่นเอง. ที่นั่นมันก็ยังเหลืออยู่ว่า “แกล้งทำว่าง” ถ้าแกล้งทำว่างมันก็เป็นว่างอันธพาล, มันก็เป็นจิตว่างอันธพาล. ถ้าแกล้งทำว่างอย่างที่เรียกว่าไม่เข้าใจ แล้วยังจะเอาประโยชน์อยู่ แกล้งทำว่างเพื่อจะไม่ต้องรับผิดชอบ อย่างนั้นก็กลายเป็นจิตว่างอันธพาล.

แต่เรา มีความหมายตามหลักพระพุทธศาสนาจำกัด

ลงไปว่า : จิตว่างในทันที คือว่างจากความคิดนึก หรือ
 รู้สึก ประเภทที่มีความหมายเป็นตัวกู-ของกู. ความรู้สึก
 คิดนึกที่มีความหมายเป็นตัวกู-ของกูมันกว้างมาก จะต้อง
 สังเกต ศึกษาให้เข้าใจ ให้อุจจกสิ่งนี้; ถ้าไม่รู้จกสิ่งนี้ก็ไม่
 หนทางที่จะเข้าใจเรื่องนี้. ฉะนั้นจงอุจจกสำหรัพยายามแยกแยะ
 ทำการแยกแยะ ความคิดนึกรู้สึกของเรา ที่รู้สึกนึกคิดอยู่
 เป็นประจำวัน; ว่าชนิดไหนมันว่าง, ว่างจากความรู้สึก
 ที่เป็นตัวกู-ของกู ชนิดไหนมันไม่ว่าง. โดยหลักทั่วไป
 แล้วยกพูดได้ง่าย : ความคิดความรู้สึกที่เจืออยู่ด้วยโลภะ
 โทสะ โมหะ นั้นมันไม่ว่าง; ถ้าไม่เจืออยู่ด้วย โลภะ
 โทสะ โมหะ จิตก็ว่าง.

ถ้าจะสรุปอีกทีหนึ่งก็ว่า : จิตเจืออยู่ด้วย โลภะ
 โทสะ โมหะ นั้นคือเห็นแก่ตัว, เป็นความคิดที่เห็นแก่
 ตัว เข้าข้างตัว; เพราะเห็นแก่ตัว จึงเกิดแตกแขนงเป็น
 โลภะ โทสะ โมหะ ความคิดที่ว่างก็คือไม่มีความรู้สึกที่
 เห็นแก่ตัว หรือเป็นไปเพื่อตัว มันก็เหลือแต่สติปัญญา
 บริสุทธิ์, เป็นความคิดนึกด้วยสติปัญญาที่บริสุทธิ์.

ที่นี้เราสอนกันยาก ที่จะแยกสติปัญญาบริสุทธิ์
 ออกจากสติปัญญาที่มันเป็นที่มาของกิเลสตัณหา แต่
 ถึงอย่างไรก็ดี; ขอให้สังเกตเอาเอง ไม่ต้องเชื่อผม. สัง-
 กเกตเอาเองจากความคิดนึกของตัวเองก็ได้ หรือจะดูจากผู้อื่น
 ที่เขาเป็นผู้คิดนึก ศึกษา ค้นคว้าแก่งก็ได้ เทียบกับวิชา
 วิทยาศาสตร์กันอย่างหลับหลับตา : ก็ลองนึกถึงพวกนัก
 วิทยาศาสตร์ ที่คิดค้นเรื่องวิทยาศาสตร์บางอย่าง.

ตัวอย่างเช่น : เราอ่านเรื่องดาวิน ค้นเรื่องชีววิทยา
 ว่าคนมาจากสัตว์อะไรทำนองนี้. ได้ทราบว่าเขาก็ต้องใช้
 เวลาเพ่งคิด อย่างเดียวกับโยคี มุนี เหมือนมัน ; เช่น
 ดาวินแกไปยืนอยู่ในสวน เพื่อดูสัตว์. เอาไม้เท้าค้ำยันไว้
 ข้างหน้า เพื่อจะเพ่งดู ; นิ่งเหมือนตุ๊กตาหิน จนกระรอก
 หรือนก มาไต่อยู่บนตัวของเขา. ลองนึกดูว่าความเพ่งคิด
 ขนาดนั้นมันเป็นอย่างไร? มันลึกมันแหลมเท่าไร? แล้ว
 มันเจืออยู่ด้วยความหมายแห่งตัวกู-ของกูได้หรือไม่?

คุณคิดดูเองก็จะเห็นได้ เข้าใจได้ ว่าถ้ามีความรู้สึก
 เป็นตัวกู-ของกูติดเจืออยู่, เขาจะคิดหรือเพ่งอย่างลึกซึ้ง

อย่างนั้นไม่ได้ ; มันกระสับกระส่าย. ความคิดเกี่ยวกับตัวกู-ของกูในกรณีนี้ ถ้ามันมีอยู่ มันก็ต้องล้มเหลวนำมาซึ่งความล้มเหลวล้มละลาย ไม่เป็นสมาธิพอ ที่จะเพ่งจมองเห็นความลับอันลึกซึ้งของธรรมชาติ.

ดาวินเขาลืมทุกสิ่งทุกอย่าง : ลืมตัวหมด ตัวเขาชื่ออะไร ? อยู่ที่ไหน ? เป็นอะไร ? มีประโยชน์ได้เสียอย่างไร ? ทำหน้าที่อย่างไร ? เพื่ออะไร ? นิสัมหมด, มีแต่จิตล้วน ๆ ที่ฝังตัวเข้าไปในธรรมชาติ : คือตัวเขาหมดไป กลายเป็นธรรมชาติไป, หมดความหมายที่เป็นตัวตนของตน, ตัวกู-ของกู ไม่มีเหลืออยู่เลย. จิตกลายเป็นธรรมชาติล้วน ๆ แล้วก็เพ่งลึกถึงที่สุด ตามคุณสมบัติของมัน. ฉะนั้นเขาจึงเจาะแทงลงไปได้ถึงความลับของธรรมชาติ, รู้แนวตามความเป็นจริงของธรรมชาติตามที่เขาค้นพบ. **นี่คือตัวอย่างที่ทำงานด้วยจิตตัวเอง จากตัวกู-ของกู**

เรื่องของนักวิทยาศาสตร์คนอื่น ๆ ยังมีอีก. เช่น ฮอร์สไทน ซึ่งมียี่ห้อเสียงมาก. คุณก็ต้องทายได้ ว่าแกคิดค้นอะไร; มันก็เป็นจิตอันแหลมลึกลงไปถึงธรรมชาติ. เป็นตัวอัน

เดียวกันกับธรรมชาติ, ไม่มีวีแววแห่งตัวฉัน ของฉัน เพื่อประโยชน์ของฉัน ได้เสียของฉัน อะไรเหลืออยู่. ด้วยเหตุนี้ไอน์สไตน์จึงคิดอะไรได้ถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นอัจฉริยมนุษย์ จนคนในโลกสมัยนี้ยกให้เป็นอัจฉริยมนุษย์. สูตรที่เอามาใช้ทำระเบิดปรมาณูได้ อะไรได้ ก็เป็นฝีมือลายมือของบุคคลที่ “คิดด้วยจิตว่าง” ชนิดที่เราพูดถึงกัน.

ไม่ว่าจะเป็นนักคิด นักค้นคว้า นักพิสูจน์คนไหนก็ตาม ต้องทำงานด้วยจิตว่างทั้งนั้น. ถ้ามีวีแววแห่งตัวกูเมื่อไร ก็เบนอันล้มละลายทันทีเมื่อนั้น ; จะต้องออกจากฉันทเมื่อนั้น จะต้องออกจากความเพ่งคิดเมื่อนั้น: เช่นคิดถึงบ้าน คิดถึงครอบครัว คิดถึงความสำเร็จ ความไม่สำเร็จ ที่จะทำงานครั้งนั้น คิดอย่างหนึ่งงานจะล้มละลายทันที.

ความคิดเรื่องสำเร็จหรือไม่สำเร็จ จะต้องไม่เข้ามาอยู่ในหัวเลย : มันมีแต่ตั้งลงไป—ตั้งลงไป—ตั้งลงไป จนกว่าจะหมดเรี่ยวแรงของมันสมอง ถ้าหวั่นคิดในวันหนึ่งๆ รุ่งขึ้นก็ทำต่อไปอีก เขาไม่ได้คิดว่าเขาทำเพื่อใคร รับจ้างใคร เห็นแก่ใคร หรือมีความจำเป็นอะไรมาบังคับให้ทำ.

ถ้ามีการกระทำเพื่อรับจ้างใคร หรือเพื่อรับผิดชอบ
อยู่กับใคร ผูกพันอยู่กับใคร เขาต้องบ่ต้งมันไปหมด, ใน
เวลานั้นต้องบ่ต้งมันไปหมด ; แล้วต้องเป็นเรื่องที่คิดกันตก
หรือว่าปลงตก หรือว่าได้วางรูปของเรื่องสำเร็จเสร็จสิ้นไป
แล้ว โดยไม่ต้องไปคิดถึงอีก.

สมมติว่าไอน์สไตน์คิดทฤษฎีที่จะช่วยอเมริกา ที่มี
บุญคุณแก่ไอน์สไตน์ เขาต้องบ่ต้งมันไปหมด : อเมริกาหรือ
ยิว ของฉันหรือแก หรือฉัน, บุญคุณหรือไม่บุญคุณ ต้อง
บ่ต้งมันไปหมด : เหลือแต่จิตที่ว่างจากเรา จากเขา จากใต้
จากเสีย จากอันที่เป็นตัวกู-ของกูหมด ; จิตจึงเปลี่ยนสภาพ
เป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์ เข้าถึงธรรมชาติอันลึกซึ้งได้. อัน
นี้คือตัวอย่างของการทำงานด้วยจิตว่าง.

เขาอาจจะนึกว่า ที่เราทำ^๕เพื่อใช้^๕ให้^๕ประเทศอเมริกา
ที่มีบุญคุณแก่พวกยิว. พอคิดเท่านั้น^๕แล้วก็เลิกกัน, ต้องรีบ
เลิกกัน ; . ตัวกู-ตัวสุ^๕ไม่ให้มาสู^๕อีกต่อไป. ให้เหลือแต่
หน้าที่ ; แล้วก็ ทำ^๕หน้าที่เพื่อ^๕หน้า^๕. ดังนั้นจึง ทำงาน
ด้วย จิตว่าง อย่างแหลมลึกที่สุด ; เหมือนกับที่เรียกว่า

มีตาเป็นไฟ มองไปทางไหนไหม้พินาศเป็นจุลทะเลอุปรูปร่าง
เหมือนกับยักษ์ตัวที่เคยเล่าให้ฟังมาแล้วนั่น.

แต่เขาไม่ได้ทำเพื่อเอาประโยชน์ เหมือนยักษ์ ตัวนั้น,
ยักษ์ตัวนั้นมันเอาประโยชน์เพื่อตัวเอง. เขาต้องดีกว่าไป
อีก ; เขาทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่เพื่องาน, เวลานั้น
ไม่มีฉัน ไม่มีเรา ไม่มีของเรา ไม่มีใครได้ ไม่มีใครเสีย;
เวลานั้นไอน์สไตน์ไม่ได้เป็นยิวที่เป็นหนี่บุญคุณอเมริกัน เขา
เหลือแต่จิตที่บริสุทธิ์ เขาเหลือแต่ปัญญาที่บริสุทธิ์: เขาจึงพบ
อะไรที่คนธรรมดาไม่พบ ขณะนั้นเขาจึงล้มอะไรอย่างที่ไม่
น่าเชื่อสิ่งที่ไม่จำเป็นทั้งหมด : กินข้าวแล้วหรือยัง, อะไร
อยู่ที่ไหน, ไม่ต้องรู้. บนโต๊ะทำงานของเขารกยิ่งกว่ารังหนู
ยิ่งกว่าโรงวัว; เพราะจิตไม่มาค้ำนั่งอยู่ที่เรื่องสวยงาม เรื่อง
อะไร ๆ ที่บนโต๊ะทำงาน, จิตมีแต่จะแทงให้ตลอดในสิ่งที่
เขาเพ่งคิด.

อีกตัวอย่างหนึ่ง ถ้าความเพ่งคิดมันมากอย่างผลุน
ผลัน. เป็นจิตว่างมาก เต็มด้วยสติปัญญาอย่างผลุน-
ผลัน เหมือนอย่างนักปราชญ์กรีก อากิมีดิส คนที่คิดเรื่อง

ความถ่วงจำเพาะออกนั้น. เขาคิดออกในห้องน้ำ; จิตก็พุ่งทะลุปรุโปร่งอยู่แต่เรื่องนั้น จนวิ่งเปลือยกายออกมาข้างนอก ร้องว่า “พบแล้วโว้ยๆ” จิตว่างมีปัญญาเต็มที่ มันต้องมากถึงขนาดที่ลืมไปว่า ผ้าไม่ได้นุ่ง ก็วิ่งออกมาได้ ; นี่เขาลืมอะไรทุกอย่างหมด, มันเหลือแต่ความคิดที่แหลมเป็นไฟกรดแทงทะลุปรุโปร่งทุกสิ่งที่เป็นความลับของธรรมชาติ.

นี่ตัวอย่างการทำงานด้วยจิตว่างแท้ๆ เป็นอย่างนี้. ถ้าเวลาอื่นซึ่งไม่ใช่เวลาทำงาน ก็อาจมีตัวกู มีครอบครัว มีลูกมีเมีย มีได้มีเสีย มีอะไรไปตามแบบของเขา ; นั่นมันคนละตอน คนละที่ คนละเรื่อง. แต่ถ้าเมื่อทำงานก็ต้องทำงานด้วยจิตว่าง, ต้องไม่มีอะไรมาบังคับ, ต้องไม่ไปมีข้อผูกพันกับเรื่องอื่น; มันก็เป็นอยู่ด้วยความว่าง ทำงานด้วยจิตว่างนี้ได้ตลอดเวลา.

เดี๋ยวนี้คนทำงานไปพลาดแล้วประหม่าไปพลาด, คนทั่วไป ทำอะไรอยู่ก็ตาม มันประหม่าไปพลาด : เช่นวิตกว่าจะไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากตัวกู-ของกูมันบีบคั้นอยู่อย่างแรงตลอดเวลา. ที่โต๊ะทำงานนั้น มีแต่เรื่องตัวกู-

ของกบฏนั้นคนอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้น มันจึงปวดหัว
 ผู้จัดการคนนั้นจึงปวดหัวและเป็นโรคเส้นประสาทตาย, เขา
 ไม่ได้ตัดเรื่องประหม่าเรื่องวิตกกังวล เรื่องอะไรออกไปเสีย;
 เขาจึงคิดมันไม่ได้, แล้งงานของเขามันก็ไม่มีระเบียบ มัน
 สับสนวุ่นวายกันไปหมด. นี้เรียกว่าทำงานที่ต้องใช้สติปัญญา
 มันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ แม้แต่งานที่เลว หรือที่เรียกกันว่างานต่ำงานเลว
 โดยไม่ต้องใช้สติปัญญา : งานเช็ดถูบ่อกวาดอย่างนี้ ; ถ้า
 เช็ดถูบ่อกวาดไปพลาง โม่โหไปพลาง มันก็เหมือนกับตก
 นรกทั้งเป็น : เช่นกวาดบ้าน กวาดเรือน กวาดห้อง ถูพื้น
 อะไรไปพลางนี้ แล้วโม่โหอะไรไปพลาง ; แล้วจะเอา.....
 มาทำให้ดีได้. หรือถ้าคิดว่า จะทำให้ถูกใจนาย, จะได้รับ
 รางวัล จะต้องมีความอยากมีความหวังเพื่อปากบั้นทำงานนี้ ;
 อย่างนี้มันก็ไม่พ้นที่จะเป็นทุกข์ ; แล้งงานนั้นมันก็ไม่ดีร้อย
 เปอร์เซนต์ เหมือนกับคนที่ล้มอะไรไปหมด มีแต่ใจจืดจ่อ
 อยู่แต่สิ่งที่กำลังทำเท่านั้น.

การทำงานโดยหวังจะได้อะไรตอบแทนนั้นมันเป็น
 เรื่อง ตัวยุ-ของกบฏที่ทำกันจนเคยชิน ; ถ้ามีใครคอยดู คอย

จะให้รางวัลอยู่ที่ทำดี; พอไม่มีใครแอบดูอยู่ที่ทำอีกอย่างหนึ่ง. หรือทำต่อหน้าคนที่มิอำนาจ หรือคนรักใคร่แล้วก็ทำดี,ลับหลังก็ทำอีกอย่างหนึ่ง; มันก็เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก; แล้วอย่าไปหวังว่างานนั้นมันจะดี, หรือว่าดี ๑๐๐ เบอร์เซ็นต์ได้ ในเมื่อทำด้วยจิตใจที่ฟุ้งซ่าน มันมีจิตใจฟุ้งซ่านอยู่อีกแบบหนึ่ง คือมีความกระแจะระวังว่าจะต้องทำให้ถูกใจคน ที่เขาจะบันทึกลงอะไรให้ได้; ไม่ได้ทำด้วยกำลังใจทั้งหมด; อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่ได้ทำด้วยจิตว่าง. และเมื่อไม่ได้ทำด้วยจิตว่าง มันจะตีเท่ากับที่ทำด้วยจิตว่างนั้นเป็นไปไม่ได้; แม้ทำงานอย่างเดียวกัน รายเดียวกัน.

ถ้าคิดจะทำให้ถูกใจ นายจ้างบ้าง คนรักบ้าง หรืออะไรก็ตาม; คิดที่แรกพอ รู้สึกที่แรกก็พอ, ตกลงใจที่แรก ก็พอแล้ว. พอลงมือทำงานเข้าจริงๆ ต้องทำด้วยจิตว่าง : คือไม่มี กู มี สู, ไม่มีเรามีเขา; มีแต่สติปัญญาแล้วก็แรงงานที่จะระดมลงไปพร้อมๆ กัน. ใช้แรงงานด้วยสติปัญญา ของจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านแล้วจะทำได้ดีกว่า; แม้แต่งานเช็ดบ้าน ถูบ้าน. แล้วในที่สุดผลมันจะวกกลับมาเป็น

การถูกใจนายจ้างหรือคนรัก ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์. แต่ถ้าเขาทำ
 ด้วยจิตวุ่นอยู่ด้วยความฟุ้งซ่านอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว มัน
 ต้องมีผล, ต้องมีผลส่วนนี้ส่วนนี้ จะเหลือชิ้นไว้เป็น
 ทางๆ ก็ไม่แน่.

การทำงานด้วยจิตวุ่น มันมีผลแน่ มันต้องมี
 ผล เพราะว่จิตไม่ได้มุ่ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ในการทำงาน
 วุ่นคิดไปตามความอยากความหวังอยู่, ฉะนั้นถ้าเราจะทำ
 งานให้มีผลดี พอลงมือทำงานละก็ต้องเป็นเรื่องจิตว่าง,
 จากตัวกู ตัวกู, จากเขาจากเรา, จากได้ จากเสีย, จากขาดทุน
 จากการมีกำไร, จากอะไรทั้งหมด ; แล้วจะไม่ปวดหัว, แล้ว
 งานก็จะไม่มีความหมายเป็นการงาน แต่จะเป็นของสนุก
 เหมือนของเล่น.

เรื่องนี้พูดแล้วเมื่อวันก่อน ว่า ทำการงานโดยให้สูญ
 เสียความหมายของการงาน ให้กลายเป็นการเล่น; งานก็กลายเป็น
 เป็นของสนุก นี่เคล็ดลับของการทำงานด้วยจิตว่าง ;
 คือทำให้การงาน—เป็นของสนุก. ถ้าทำงานด้วยจิตวุ่น
 การงานก็กลายเป็นของทุกข์. นี่ผมพูดมาตัวอย่างนี้แล้ว

คุณก็ควรจะเข้าใจได้ทันทีว่า : *ทำงานด้วยจิตว่างหรือทำงานด้วยจิตวุ่น มีสองอย่างเท่านั้นเอง.*

ถ้าทำงานด้วยจิตวุ่นคือ มีตัวกู-ของกู มีได้มีเสีย มีขาดทุนมีกำไร มีอะไร : นั่นล้วนแต่มีความหมายแห่งความมีตัวกู-ของกูทั้งนั้น ; นี่แหละทำงานด้วยจิตวุ่น ; มันมีอะไรร้อยแปดประการด้วยกันเข้ามาเพื่อให้เกิดความฟุ้งซ่าน. ที่นี้ ถ้าเราทำงานด้วยจิตว่าง จะไม่มีความรู้สึกชนิดนั้น เข้ามารบกวนเลย ; เหลือแต่สติปัญญาล้วน ๆ เหมือนที่ควินไซเฟ่งตันหมากรากไม้ หนูป่าบอน จนกระรอกขึ้นมาโตอยู่บนหัว ; ก็แปลว่าใช้กำลังทั้งหมดของจิตได้ โดยไม่ถูกระบายรบกวน. นี่ทำงานด้วยจิตว่าง กับทำงานด้วยจิตวุ่น มันต่างกันอย่างนี้.

ที่นี้มันก็มีพิเศษอยู่ว่า บางคนมีนิสัยหรือมีบุญ มีนิสัยที่จะทำอย่างนั้นได้โดยง่าย ; เรียกว่ามีพรสวรรค์ หรือว่ามีอะไรแล้วแต่จะเรียก ที่จะทำให้เป็นอย่างนั้นได้โดยง่ายก็มี ; มันก็จริงเหมือนกัน. บางคนไม่ค่อยจะมีนิสัย เหมือนกับคนมีโรคจิตไม่สมประกอบอยู่ด้วย ละก็ทำยาก. ฉะนั้นคน

บ้าง ๆ บอ ๆ คนบ้าง ก็ทำไม่ได้ ; เขาคงมีบุญถึง
ขนาดว่า เป็นคนที่มีร่างกายจิตใจถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์
ของธรรมชาติ ; แล้วก็ได้รับการฝึกฝนอบรมมาตั้งแต่เล็ก
ให้เป็นผู้มีจิตใจมั่นคงแน่วแน่บากบั่น กระทั่งหัดทำสมาธิ
ได้อย่างนี้ ; จึงจะทำอย่างนั้นได้โดยง่าย.

การทำงานด้วยจิตว่าง ยากแก่คนทั่ว ๆ ไป ^{สี่} ^{สี่}
จิตใจไม่สงบประกอบ ; เพราะฉะนั้นที่เรียกว่าอัจฉริยมนุษย์
จึงมีน้อย ; แต่ว่าไม่ใช่เพราะธรรมชาติกำหนดมาให้
ให้ตายตัวอย่างนั้น ; มันเป็นความเหลวไหลของมนุษย์อยู่
ด้วยแทบทั้งนั้น ซึ่งไม่รู้จะโทษใครได้, ความเหลวไหล
ของมนุษย์ ของบิดามารดา ของลูกของหลานของเด็ก ของ
อะไรเองนี้ มันมีมากเกินไป.

ธรรมชาติสร้างมาพอใช้ ^{ห้า} ^{ห้า} ได้ทั้งนั้น แต่แล้วมาทำ
เสียหายทีหลัง ; มีนิสัยสะเพร่าเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวกู—
ของกูไปเสียทีพิศ เห็นแก่ความเอร็ดอร่อยทางเนอหนง ;
ในที่สุดมันก็ไม่มีความที่จะมีกำลังเป็นสมาธิ. และไม่มีปัญญา
เจตียบแหลม เพราะสมาธิมันมีไม่ได้. ฉะนั้นเราจึงหาคน

อย่างไอน์สไตน์ หรือทาวิน นี่ไม่ค่อยพบ; มีบ้างสองสามคนก็ไปคิดแต่เรื่องวัตถุเสียอีก.

ถ้าคนอย่างไอน์สไตน์ หรือทาวิน หรือคนอื่นๆ อีกหลายคนนี้ ถ้าเขามา คิดเรื่องทางวิญญาณบ้างก็จะวิเศษ; นี่จึงพูดได้ว่า อัจฉริยะมนุษย์นั้นมีน้อย แล้วที่มีน้อยนั้นก็ไปคิดแต่เรื่องวัตถุเสียอีก ไม่หันมาคิดค้นเรื่องทางจิต ทางวิญญาณกันบ้าง. นั่นก็เรียกว่ามันเป็นความบกพร่อง หรือความเหลวไหลของมนุษย์ มากกว่าของธรรมชาติ.

แต่เดี๋ยวนี้เราได้พูดกันแล้ว ได้ตกลงกันแล้ว ว่าเราจะมุ่งตรงไปยังเรื่องความดับทุกข์ เราเกิดมาเพื่อจะดับทุกข์; ฉะนั้นจึงต้องหันความหวังความต้องการ ความสนใจของเรามาในเรื่องทางวิญญาณ, และก็ในลักษณะที่ทุกคนจะทำได้ สำหรับจะได้ไม่เป็นทุกข์.

ดังนั้นถ้าไม่อยากจะดับทุกข์ก็ต้องทำงานด้วยจิตว่าง แล้วงานก็จะสนุกด้วย แล้วผลงานก็จะดีเลิศด้วย.

เรื่องที่จะทำอย่างไร เพื่อใคร ได้เสียอย่างไรนั้น อย่าให้มันเหลืออยู่ ในเวลาที่ลงมือทำงาน ให้เป็นเรื่องที่คิด

ไว้แต่ที่แรก เรากำหนดลงไปแน่นอนแล้ว, แล้วก็อย่าไป
 ประรณากินกำลังของสติปัญญา, **อย่างไร้รับภาระหน้าที่**
เกินความสามารถของตน, ให้ความสามารถมันเจริญออก
 งามไปก่อน **จึงค่อยขยายหน้าที่ความรับผิดชอบตามออกไป.**
 เดี๋ยวนี้มักจะอวดดี **กล้ารับมอบหมายนั้นๆ เข้ามา**
เกินความสามารถของตน; ก็เลยทำงานแบบผักชีโรยหน้า
 หน้าไหว้หลังหลอก; มันก็เสียหายกันใหญ่โต.

เราต้องทำงานอย่างบริสุทธิ์ มีเจตนาบริสุทธิ์; เมื่อเห็น
 ว่างานที่ทำนั้นมันมีค่าพอแก่การเสียสละ แล้วก็ลงมือทำ. ที่นี้
 แม้งานประจำวัน **หน้าที่ประจำวันที่ไม่ค่อยมีค่ามีราคา**
มากมายก็ต้องทำงานด้วยจิตว่าง ไม่เบ่งมันมันจะตกนรกทั้ง
๗, หยมหยม ๗ ๗ ๗ ไปทั้งวัน ๗ นี้แม้จะเป็นงาน
ปกิณฑกะเบ็ดเตล็ดก็ดี, จะเป็นงานชั้นเอกในชีวิตก็ดี; ก็ต้อง
ทำด้วยจิตว่างทั้งนั้น.

ปัญหาสำคัญ มันอยู่ที่ข้อนี้ข้อเดียวคือ **“ทำงานด้วย**
จิตว่าง”, ในส่วนที่ขยายความออกไปเป็นว่า **ยกผลงานให้**
ความว่าง กินอาหารของความว่าง นั้นมันก็เพื่ออธิบาย

ปัญหาข้อแรกมากกว่า. ถ้าเราเข้าใจข้อแรก หรือปฏิบัติได้; ข้อต่อไปมันก็ไม่ค่อยเป็นปัญหาอะไร. เพราะฉะนั้นต้องพูดกันมากหน่อยกับบรรทัดแรก ที่เรียกว่าทำงานด้วยจิตว่าง; ไปทำให้ได้เดอจะรู้จัก “ยกผลงานให้ความว่าง” หรือ “กินอาหาร ของความว่าง” ได้เอง; แต่เราก็จะพูดถึงเหมือนกันในวันอื่น.

วันนี้จะพูดให้ชัดในข้อที่ว่า ทำได้อย่างไร ทำงานด้วยจิตว่าง? แล้วเป็นจิตว่างชนิดไหน?

ถ้าไปสังเกตดูอย่างที่บอกแล้วเมื่อตะกัษั : อย่างไหนจิตว่าง อย่างไหนจิตไม่ว่างจากตัวกู; สังเกตพบแล้ว มันก็ง่าย; จึงพูดได้ว่าทำงานด้วยสติปัญญา, หรือว่าทำงานด้วยกิเลส. ถ้าจิตว่างก็ทำงานด้วยสติปัญญา. ถ้าจิตว่างก็ทำงานด้วยกิเลสตัณหา; มันมีเท่านี้.

ไปดูบ้าน ภูเรือน ทำงานกลางคืนชั้นต่ำชั้นเลว กวาดขยะมูลฝอย ก็เหมือนกัน; มันก็ต้องตั้งปัญหาว่า นี่กำลังทำด้วยสติปัญญา หรือทำด้วยกิเลสตัณหา คือมันประกอบด้วยสติปัญญา หรือประกอบด้วยกิเลสตัณหา; นี่บท

เรียนมียู่อย่างนั้นถ้าทำด้วยกิเลสตัณหา ก็จะต้องรู้ให้ได้ ว่าทำด้วยกิเลสตัณหา; แล้วควรจะทำอย่างไรต่อไป. มันก็ควร จะแสดงบาปแก่ตัวเอง แล้วก็ไม่ทำอีก, คือกลับใจไม่ทำอีก; ก็มีอยู่เท่านั้นเอง; จนกว่ามันจะเป็นนิสัย คือต้องทำงานด้วยสติปัญญา, ไม่ทำงานด้วย กิเลสตัณหา.

เรื่องที่เราพูดกันนี้ มันก็มากจนเหลือจะมากแล้ว, ส่วนที่ท่องบ่นก็มากเหลือที่จะมากแล้ว; ทำไมจึงไม่ได้รับประโยชน์; ก็เพราะมันไม่ถึงขนาดที่เรียกว่าทำงานด้วยสติปัญญา; ดังนั้นจึงต้องมีสติปัญญาแล้วก็มีคามบริสุทธิ์. แต่เราไม่ค่อยพูดถึง ว่าทำงานด้วยสติปัญญา ไม่ทำงานด้วยกิเลสตัณหา; นี้ก็หมายความว่ามีความจริงใจ หรือมีความบริสุทธิ์อยู่ในตัว; และปัญญานี้ก็ต้องหมายถึงปัญญาที่ว่างจากตัณหา-ของกู. สติปัญญาในที่นี้หมายความว่า มันมีอยู่ในขณะที่จิตว่างจากตัณหา-ของกู.

พอจิตมีตัณหา-ของกูเกิดขึ้น; ปัญญาก็เปลี่ยนรูป, เป็นปัญญาชนิดที่เรียกว่า หลอกหลวง, เป็นความเฉลียวฉลาด เป็นไหวพริบ, เป็น cunning เป็นอะไรที่ลวนเพื่อตัว

กู-ของกู; แล้วโลก ก็ต้องการบัญญัติอย่างนั้นเสียด้วย, ต้องการ
การบัญญัติเพื่อตัวกู-ของกู ที่หลอกลวงเป็นลึงหลอกเจ้า
เรื่อยไป; ไม่ต้องการสติบัญญัติที่บริสุทธิ์.

เมื่อพูดถึงสติบัญญัติจะต้องเป็นบัญญัติจริง บัญญา
บริสุทธิ์ด้วย, อย่าไปเอาบัญญัติปากตลาด ที่สักเรียกว่าบัญญัติ
ชนิด “เอาตัวรอดเป็นยอดดี” นี่เขามุ่งหมายเพียงเท่านั้น;
สติบัญญัติชนิดนั้นมันคนละเรื่องกัน. ขอให้จำไว้ให้ดีกว่ามัน
เป็นสติบัญญัติของกิเลสตัณหา มันก็ยังมียู่ประเภทหนึ่ง;
มันไม่ใช่สติบัญญัติบริสุทธิ์.

ไปคูเสาทีมีรูปอวโลกิเตศวร เราเขียนไว้ว่า *สุทธิ*
บัญญัติ เมตตา ชั้นดี. คำว่าสุทธิต้องมาก่อน สุทธิ คือ
บริสุทธิ์ตรงไม่โกง, สี่เหลี่ยมสี่ด้าน; มันต้องมีสุทธิคือจริง
หรือบริสุทธิ์นมาก่อน; แล้วบัญญามันก็ไม่โกง; แล้ว
เมตตาก็บริสุทธิ์; เหมือนเมตตาประเภทที่ ๓ ที่ว่า ไม่ใช่
เมตตาประเภทที่ ๑ ที่ ๒ ที่ยังสกปรกหรือว่ามันยังมีตัวกู
อยู่. แล้วมันคนก็จะไม่เหน็ดเหนื่อย; ถ้าเป็นขั้นดีของ
สติบัญญามันไม่ต้องทนขนาดที่ว่า เลือดตาไหล; เพราะ
มีเรื่องบริสุทธิ์นำหน้า.

ปัญญาอย่างเอาตัวรอดเขาเรียกว่า **โลกิยปัญญา** คือ
 ปัญญาของกิเลสตัณหา มันอีกอย่างหนึ่ง, เป็นปัญญาอย่าง
 ชาวบ้าน ภาษาฝรั่งเขาเรียกว่า cunning เหมือนที่เคยพูดก็
 ถูกแล้ว. เพราะมันไม่ใช่ wisdom; ภาษาบาลีเรียก **เจโก**
 ก็ถูกแล้วไม่เรียกว่าปัญญา; แต่มันเป็นบาปกรรมที่ภาษา
 ไทยไปเรียกปัญญา เหมือน ๆ กันไปหมด: **เจโก** ก็เรียก
 ปัญญา. **ปัญญาบริสุทธิ์** ก็เรียกปัญญา; คนก็เลยเวียนหัว
 จะหนีอย่าเอามาปนกัน.

จะเล่าเรื่อง **เจโก** ปัญญาที่ตี ชั้นตี อย่างโลก ๆ สัก
 นิตหนึ่งก็ได้. คนที่เป็นเทศา ๆ ที่อยู่เมืองตรง ชื่อพระยา
 รัชฎา ๆ เป็นถึงเทศา ๆ, พระพุทธเจ้าหลวงให้เป็นเทศา ๆ,
 ไม่รู้หนังสือไทย; หนังสือจีนก็ดูเหมือนจะพอเขียนชื่อได้,
 หนังสือไทยก็พอจะเซ็นชื่อได้เท่านั้น. นี่มีปัญญาแบบชาวบ้าน
 ปัญญาแบบโลกิยะก็เป็นเทศา ๆ ได้. แล้วก็ทำงานได้ประ-
 โยชน์ ได้ผลกว้างขวางมากมาย ดีกว่าเทศา ๆ ที่รู้หนังสือ
 หรือที่เป็นมหาเปรียญเป็นอะไรเสียอีก.

มีคนเขาเล่าให้ผมฟังยังนึกขัน แล้วไม่ค่อยจะลืม ;

ว่ามีแขกกำลังคุยอยู่ด้วย แล้วก็มิโทรเลขส่งมา, เลขานุการเอาโทรเลขมาส่งตามเคย, เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ถ้าเป็นเวลาปรกติเทศาฯ ท่านจะให้เลขานุการอ่านโทรเลขนั้น; แต่ที่มีแขกอยู่ จะทำอย่างนั้นก็ดูจะเป็นปมค้อย ก็เลยฉีกโทรเลขทำที่ถือมาอ่านเอง, ทั้งที่อ่านหนังสือไทยไม่ได้. เวลาถือมาอ่านก็เอาหัวลง; เลขฯ โง่ก็บอกท่านว่า ท่านอ่านเอาหัวลง. ท่านก็เลยฟาดหัวเลขฯ โง่ด้วยกลองสุบยาแดงดังโป๊ก แล้วบอกว่า กูอ่านได้! หัวลง กูอ่านได้! ที่จริงคนธรรมดาที่อ่านหนังสือเอาหัวลงได้เหมือนกัน หนังสือหัวลงเราก็อ่านได้. นี่เป็นเทศาฯ ที่ว่ามีปัญญาอย่างพอตัว ในเรื่องปัญญาทางโลก. เลขฯ กลับเป็นคนโง่वादคีหรือทำอะไรมากเกินหน้าที่.

อีกเรื่องหนึ่งเมื่อตัดถนน ระหว่างพัทลุงกับตรัง ต้องผ่านภูเขาศักดิ์สิทธิ์ลึกลับซับซ้อนเหล่านั้น. คนงานเขาไม่กล้าที่จะเข้าไปในดงนั้น หรือว่าไม่กล้ากินน้ำไม่กล้าทำอะไร. เทศาฯ คนนี้ก็ถ่ายบัสสาวะรดแล้วบอกว่า: “เฮ้! กูเยี่ยวรดแล้วมึงกินน้ำ, ไม่มีผีไม่มีอะไร; ไม่มีผีที่จะหักคอมึง.” คน

งานก็เลยต้องทำงาน ต้องกินน้ำ ต้องทำอะไร การตัดถนน
ก็สำเร็จ ด้วยปัญญาของคนที่ไม่รู้หนังสือ. ปัญญาอย่างนั้นก็
น่ากลัวเหมือนกัน, คือว่ามากมายมหาศาล, เป็นปัญญาของ
ตัวกู-ของกู หรือในฝ่ายของโลกิยะ ต้องอาศัยกิเลสตัดฉันทา
ชั้นดีมาช่วย. แต่ในมันเรื่องโลก เอามาใช้ในทางธรรม
อย่างนี้ไม่ได้; มันเป็น cunning, เป็นเจโก เป็นอะไร
ทำนองนั้น.

ดังนั้นถ้าผมพูดว่า “จิตว่างประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา”
มันเป็นเรื่อง ความรู้จริงมีความเป็นอันเดียวกันกับธรรม
ชาติ. “ความรู้” ที่จิตมันเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติ มัน
ก็รู้ธรรมชาติ. นี้ภาษาไทยทำให้เราลำบาก, ภาษาไทยทำ
ให้คนไทยลำบากกันน่าหัว. เพราะฉะนั้นไปคิดเอาเองก็แล้ว
กันว่ามันจะต้องมีคำอะไรสักคำหนึ่งที่เป็นชื่อของปัญญา
ชนิดนี้; แต่เอาละ ภาษาบาลีชั้นหลังก็อย่าไปไว้ใจนัก.

บทกรวดน้ำที่สวดกันอยู่ทุกวันนี้มีคำ *เจโก ทมฺมตถ*
โกวิโท. เจโกนี่ไปยืมมาใช้ผิดๆ เป็นผู้ฉลาดไหวพริบอย่าง
โลกๆ, ยืมมาใช้อย่างปัญญาบริสุทธ์. แต่เจโกนี่เป็นปัญญา

ชนิดที่เรียกว่า เพื่อเป็นไปตามเรื่องของตัวกู-ของกู. นั่นเป็นบาลีแท้ใหม่ยุคปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่เราเอาความเคยชินของเรามาใช้ในเรื่องปัญญา-ปัญญา-ปัญญา. ลุกคนนั้นมันมีปัญญาชนิดขโมยเก่ง, มันเป็นเรื่องไหวพริบ เป็นเรื่องเงโก ไปทั้งนั้น.

ถ้าจิตว่างจริง จะมีปัญญาบริสุทธิ์, สติปัญญาบริสุทธิ์สะอาดจากตัวกู-ของกู แล้วก็ทำงานได้ดีเลิศ; งานก็เป็นของสนุก, ไม่รู้สึกว่าเป็นการงาน เขาเอาชนะการงานได้. ในเมื่อคุณทำงานประจำวันอยู่ ก็ช่วยทดสอบข้อนี้ด้วย : ว่ามันสนุกหรือเปล่า? เป็นการทำงานหรือเปล่า? **ถ้ายังมีความหมายเป็นการงานอยู่ละจิตยังไม่ว่าง.** ไปคุยให้ตี ๆ; ทำเสียใหม่ให้จิตว่าง; เพื่อว่าจะได้เป็นผู้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่างตุบ้าง. อย่างน้อยที่สุด ก็ต้องทำให้เป็น; ขณะที่ทำงานนั้นต้องว่าง ขณะอื่นจะวุ่นบ้างก็ตามใจ หรืออยากจะวุ่นสนุก ๆ บ้าง, ก็เก็บเอาไว้เวลาอื่น; อย่าให้มันวุ่นในขณะที่ทำงาน ก็จะไม่เสียหลาย.

การที่จะมีตาไฟ ตากรด มองอะไรว่างไป ไม่มีศัณหา

ไม่มีความทุกข์ มันต้องมีความรู้มากถึงขนาดที่เรียกว่า แม้
 แต่งานก็ถูกมองให้ว่างไป จนไม่มีความหมายว่าการทำงาน ;
ทำลายความหมายของคำว่าการทำงานให้หมดไป การ
 งานก็กลายเป็นเรื่องเล่นสนุก ; มันก็จะมีความสบาย มี
 ความครั้นเครง อะไร อยู่ในกรงานนั้น. ผู้จัดการก็ไม่
 ต้องปวดหัว. แม่บ้านก็ไม่ต้องปวดหัว, คนใช้ก็ไม่ต้อง
 ปวดหัว, คนกวาดถนน คนแจวเรือจ้างก็ไม่ต้องปวดหัว ;
 เพราะว่าเขาไม่ได้ทำงานนั้น, เขาเล่นสนุกอะไรอยู่อย่าง
 หนึ่ง.

นี่ความหมายชนิดพิเศษ เจาะประโยชน์ที่ผมพูด
 ตนเองว่า **จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง** มันมีอยู่อย่างนี้.
 เอาไปคิดดูให้ดี ; จะได้อำนาจพิเศษลึกลับ เหมือนกับ
 ยักษ์หรือฤๅษี หรือมนี ที่มีอำนาจเผาผลาญ สิ่งซึ่งเป็น
 อุปสรรคศัตรูที่ขวางอยู่ข้างหน้าให้วินาศไปไม่มีเหลือ.

เอาละพอกันที ตามเวลาที่เลยไปบ้าง.

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

ทำไมจึงใช้คำว่าจิตว่าง

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๒๑ สิงหาคม ๒๕๑๒

ในวันนั้นจะได้พูดโดยหัวข้อว่า : “ทำไมจึง
ได้ใช้คำว่าจิตว่าง?” ในครั้งที่แล้วมาได้พูดโดย
สรุปว่า “ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”. ที่นี้ก็ม
ความเนื่องกันในการที่ใช้คำว่า จิตว่าง. มีบางคน
เข้าใจไปว่าเป็นการแก้แค้นหาคำ หรือแก้แค้นสรรรคำ
มาใช้ตามชอบใจ, หรือว่าเพื่อให้เกิดการกระทำ
ชนิดที่เป็นการอุตริ.

อย่างบ้านนี้เขาเรียกว่า ทำอย่างแผลงๆ คือทำอุทริ
ให้เป็นของ ขบขันน่าทึ่ง หรือแปลกๆ; ถึงกับบางคน
ขอร้องให้เปลี่ยนคำเสียใหม่; แนะนำว่าควรจะใช้คำอย่าง
อื่นเช่นคำว่า จิตบริสุทธิ์ หรือจิตสว่าง หรือว่าจิตที่ไม่
ยึดมั่นถือมั่นไปเลย. นี่จึงต้องพูดเรื่องนี้กันเสียบ้างว่า ทำ
ไม้อึงใช้คำว่าจิตว่าง ซึ่งหมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิด หรือ
ถือเอาผิด.

การที่ได้ใช้คำหมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิดนี้ ไม่มี
เจตนาที่จะใช้ หรือว่าแกล้งใช้คำที่ว่ามันโลดโผน หมิ่น
เหม่ต่อความเข้าใจผิด; ในทางธรรมะไม่นิยมพูดอย่างนี้
ไม่ใช่เรื่องการเมือง ไม่ใช่เรื่องเล่นตลก หรือล้อหลอกคน
หรือเอาเปรียบคน. ที่จริงคำที่หมิ่นเหม่ต่อความเข้าใจผิด
มีมากมายแทบทุกคำในหลักธรรมะชั้นสูง; เพราะว่าหลัก
ธรรมะชั้นสูงไม่มีภาษาไว้เฉพาะ จึงต้องยืมคำธรรมดา
ของชาวบ้านมาใช้. เพราะฉะนั้นก็จึงให้เข้าใจผิดไป
ตามภาษาชาวบ้าน; ดังนั้นเจตนา ที่จะใช้คำที่หมิ่นเหม่
ต่อความเข้าใจผิดนั้น ไม่มีประโยชน์อะไร, มีแต่

พยายามจะใช้ให้ถูก หรือเข้าใจง่าย เข้าใจได้ตรง และเร็ว ๆ.

การใช้คำว่า “จิตว่าง” นิมิตตนาจะให้คนได้รับประโยชน์ จึงใช้คำที่มันจะช่วยให้ได้รับประโยชน์โดยง่าย และโดยเร็ว, และยิ่งกว่านั้น มันก็เป็นคำเดิมในพระบาลีในพระพุทธจนะ คือ คำว่า “ความว่าง” แต่เนื่องมาจากโดยเฉพาะคนที่แย้งหรือค้านไม่ค่อยชิน หรือไม่รู้เรื่องเสียเลยก็มี เกี่ยวกับคำว่า “ความว่าง”; จนถึงกับมีบางคนบางพวกพูดว่า “เรื่องความว่างนั้นเป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน” ที่เขาถือว่าเป็นมิจจาทิฏฐิตัวร้ายเข้าไป, ที่จริงในเรื่องความว่างนั้นไม่ใช่เป็นพุทธศาสนา ฝ่ายมหายาน. แต่เป็นพุทธศาสนาทั้งหมด, เป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด ก่อนแต่ที่จะแบ่งแยกเป็นเถรวาทหรือมหายาน.

ตรงนี้อาจจะแนะเสียเลยว่า พุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นไม่ใช่เถรวาทไม่ใช่มหายาน. เถรวาทหรือมหายานเป็นแต่ทะเลียน เหมือนพวกเรานี้ก็ต้องขึ้นทะเลียนเป็นเถรวาทหรือหินยาน ตามที่พวกโน้นเขาเรียกเรา เราเรียกตัว

เองว่าเดรวาทนั้นมันเป็นบัญญัติสังกัด ในเมื่อเราจะต้องทำ
 บัญชีหรือแยกพวก. นี่เป็นเรื่องเกิดขึ้นทีหลังเมื่อนิกายแตก
 แยกแล้ว; แล้วใคร ๆ ก็อย่าใ้คิดว่าดีไปว่าของตัวจริง
 ของตัวกู; มันล้วนแต่งอกเงยออกไปด้วยกันทั้งนั้น;
 แล้วส่วนที่หดเข้าก็มี. เรื่องนี้อาจจะพูดทีหลังเพราะเป็น
 เรื่องยาวอีกเรื่องหนึ่ง.

ใน^{๕๕}ท่นขอให้จำไว้ หรือเข้าใจไว้ว่า พุทธศาสนา
 ที่^{๕๖}แท้เป็นพุทธศาสนา จะไม่^{๕๗}เป็นเดรวาทหรือมหายาน
 ไปได้.

แต่พวกเราก็ต้องจดทะเบียนเป็นเดรวาท. พวกอื่น
 นั้นเป็นมหายาน ซึ่งในคัมภีร์ พระไตรปิฎก ของเดรวาท
 เอง^{๕๘}นถกมา “สุญญตา” เป็นคำสำคัญ จนถึงกับมี
 พระพุทธภาษิตยืนยันอยู่ว่า; ตถาคตพูดแต่เรื่อง “สุญญตา”
 หรือเรื่องที่เนื่องด้วย สุญญตา เรียกว่า สุญญตปฏิบัติ-
 สังยุตตะ, คือเรื่องที่เกี่ยวกับสุญญตาคือความว่าง นอกนั้น
 ไม่กล่าว.

ทีนี้คนชั้นหลังชอบพูดเรื่องที่ชวนฟังไพเราะหู สนุก
 สนาน ประดิษฐ์ประคองเพื่อความไพเราะ เป็นพวกกวี
 กต, กวีกตา แปลว่า พวกกวีทำขึ้นมา, นักประพันธ์

หรือผู้ร้อยกรอง หรือนักปราชญ์ที่ฉลาดในการประพันธ์ทำ
ขึ้นมา; ไม่สนใจให้ดีในพระไตรปิฎกของตัวเอง ก็เลยไม่รู้
ว่าเรื่องสุญญาตาเป็นเรื่องหัวใจแม่ของเถรวาท. มีคนเขียนมา
ถามจากยุโรปจากที่อื่นรวมแล้วหลายคนด้วยกัน ถามว่า:
มีข้อความอย่างนี้กล่าวไว้ที่ไหนในพระไตรปิฎก ช่วยบอก
ที่มา. ผมก็เคยพูดไว้ในที่หลายแห่ง ในปาฐกถาหลาย
ครั้งที่พิมพ์ ๆ กันอยู่. ขอบอกเหตุผลที่ใช้คำนี้ว่า:—

ข้อ ๑ เรื่องสุญญาตา เป็นข้อความในสังยุตตนิกาย
โดยเฉพาะ เกี่ยวกับเรื่องสุญญาตา มันเป็นคำเดิมที่พระ
พุทธเจ้าท่านใช้, ท่านตรัส. ท่านยืนยันว่า: เรื่อง
สุญญาตานั้นเป็นเรื่องลึกซึ้ง หรือเป็นเรื่องหัวใจของพุทธ
ศาสนา. เกี่ยวกับเรื่อง “ความว่าง” ที่นี้เราไม่จำเป็นต้อง
ไปทำให้มันยุ่งยากลำบากขึ้น จึงได้ใช้คำเดิม; แต่ที่มัน
แปลกหู แก่ผู้ที่ไม่เคยศึกษา หรือไม่สนใจ เรื่องสุญญาตา
ในพระคัมภีร์; ก็เลยเข้าใจไปอย่างนั้น.

มันเป็นเหตุผลข้อหนึ่งที่ทำให้ไม่จึงใช้คำว่า ความว่าง
หรือจิตว่าง; จะไปใช้คำอื่น เช่นคำว่า: จิตที่ไม่มียึดมั่นถือ

มัน หรือจิตบริสุทธิ์ หรือจิตอะไร มันก็ใช้ได้เหมือนกัน; แต่มัน ไม่ถึงคน ไปสู่หัวใจของพุทธศาสนามากเท่ากับ คำว่า “จิตว่าง” คือ ความว่าง นี้; เราจึงใช้ วิธี ษณิกที่เรียกว่า รวบรวม หรือเรียกว่าทำที่เดียวได้ผลมากมายหลายอย่าง; จึงได้ใช้คำชนิดนี้ ซึ่งนำเข้าไปสู่หัวใจพุทธศาสนา โดยเร็วด้วยและลึกซึ้งด้วย. แล้วก็พอจะเข้าใจได้สำหรับคนธรรมดาสามัญด้วย.

ข้อ ๒ ก็เพราะว่า มันสะดวก เหมาะสมสำหรับคนธรรมดาสามัญ; ข้อนี้หมายความว่า ข้อเท็จจริง หรือ ความที่เป็นอยู่จริงอันหนึ่ง ซึ่งพูดมาหลายๆ หนแล้วว่า : ตามธรรมชาติของคนเราว่างอยู่เป็นพื้นฐาน อย่าลืมเสียว่า คนเรามีจิตว่างอยู่เป็นพื้นฐาน ไม่ใช่จิตวุ่นเป็นพื้นฐาน เหมือนที่คนโดยมากเข้าใจกัน, คนโดยมากแม้พวกอภิธรรม หรือพวกอาจารย์อภิธรรม เขาถือว่า คนมีกิเลสอยู่เป็นพื้นฐาน คือมีจิตวุ่นอยู่เป็นพื้นฐาน ตลอดกาลเลย, แล้วพยายามขูดเกลากะเชียวออกไปให้มันหมดกิเลส.

แต่ผมไม่พูดอย่างนั้น ผมว่า จิตว่างจากกิเลส

อยู่เป็นพื้นฐาน กิเลสเพิ่งมาเป็นคราว ๆ: ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า แม้แต่อวิชชาอมกิลสนั้น มันก็เพิ่งเกิด และเกิดเป็นคราวๆ แล้วแต่อารมณ์มันมากกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น พอผัสลอสติ มันก็ปรุงเป็นอวิชชาขึ้นมา; แม้แต่หัวหน้ากิเลสคืออวิชชานี้ก็เพิ่งเกิดและเกิดเป็นคราว ๆ. จิตโดยพื้นฐานมันว่างจากกิเลสอยู่เป็นปกติ: เพราะฉะนั้นหน้าที่ของเราก็มีแต่คอยสะกັตกันด้วยสติปัญญา อย่าให้มันมีโอกาสเกิดได้, ให้มีความว่างหรือจิตว่างตามพื้นฐาน เดิมอยู่เรื่อยไป.

ความหมายของการปฏิบัติ หรือหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ มันจึงต่างกันมากกับที่พูดว่ากิเลสมีอยู่เป็นพื้นฐาน, เป็นเนื้อเป็นตัวอยู่เป็นพื้นฐาน, เป็นสัสสตทิวฐิไปเลย. ตามความเห็นของผม: ถ้าพูดอย่างนั้นเป็นมิจจาทิวฐิ ประเภทสัสสตทิวฐิ ที่ว่ากิเลสเป็นของเที่ยงแท้ถาวรเหมือนกับนิพพานไปเลย; ผมจึงไม่พูดอย่างนั้น. กิเลสนี้เพิ่งเกิดเป็นคราว ๆ ตามเหตุบังเอิญ ที่มันก็มีหน้าที่ปฏิบัติต่างกัน.

เราระวังอย่าให้โอกาสแก่กิเลส มันก็เกิดไม่ได้; ก็มีจิต

ที่ว่างจากกิเลสอยู่เรื่อยไป นี่คนธรรมดาสามัญก็พอจะปฏิบัติ
ได้ หรือทำได้ : แม้อย่าง ที่เรียกกันว่าสามัญสำนึก, เป็น
โอกาสอันง่ายที่จะมีไว้ใช้ หรือเอามาเป็นเครื่องมือ สำหรับ
ทำการงานด้วยจิตว่าง; ว่างอย่างพื้นฐานอย่างนี้ก็ได้, หรือ
ว่างยิ่งขึ้นไป จน “ว่าง” ด้วยการบีบบังคับหรือว่าทำลาย
โอกาสแห่งการเกิดของกิเลสได้หมดเลย : แล้วมันก็เป็นอยู่
ด้วยความว่าง ตลอดกาลทีเดียว.

นี่คือตัวอย่างของเหตุผลที่ว่า ทำไมจึงได้ใช้คำว่า
จิตว่าง ซึ่งบางคนฟังแล้วสะอึก. บางคนไม่เห็นด้วย, บาง
คนก็เห็นว่าประจักษ์ประติด : แต่ที่แท้มันเป็นการเลือกคัด
หรือพิจารณาอย่างรอบคอบ; แล้วก็ยึดความขลังหรือ
ความศักดิ์สิทธิ์ ในแง่หนึ่ง คือในแง่ที่ เป็นคำที่เป็นหัวใจ
ของพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้าท่านยืนยันอย่างนี้ จึง
ไม่ใช่คำอื่นซึ่งมีอยู่หลายคำด้วยกัน: เพราะว่ามันไม่เหมาะ
เท่ากับจะใช้คำนี้, ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้พูดและผู้ฟังมาก
เท่าคำๆ นี้ เป็นต้น. ฉะนั้นขอให้เลิกคิดว่ามันเป็นคำต่าง
ประเทศ คำประดิษฐ์ขึ้นเอง หรือคำอะไรต่อพระพุทธรศาสนา

เสียที: โดยรู้กันเสียว่า นี่คือดวงวิญญาณของพุทธศาสนา คือคำว่า “ความว่าง” ถ้าจิตประกอบไปด้วยความว่างก็ เรียกว่าจิตว่าง เท่านั้นเอง และก็อย่าให้มีความหมายไป เป็นความว่างอันธพาล เหมือนกับที่ได้พูดแล้วโดยละเอียด เมื่อวันก่อนว่า จิตว่างแบบอันธพาลก็มี.

ทีนี้ เรามาพูดเจาะจงถึงความหมายของคำว่า “ความว่าง” ต่อไปอีกนิตหนึ่ง,

ว่างนคือว่างจากตัวตน, ว่างจากความรู้สึกว่าตัวตน เท่านั้นเอง: จะว่างโดยวิธีใดก็ตาม ถ้าเมื่อนั้นมัน ว่างจาก ความรู้ สึกความสำคัญว่าเป็นตัวกู-ของกูแล้วก็เรียกว่าจิต ว่าง. เราต้องทำการขยับขยายตระเตรียมโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง ให้จิตมันมีสภาพอย่างนี้เสียก่อน แล้วจึงทำงานนั้น ๆ เพื่อ งานนั้นจะเป็นสุขด้วย และเป็นผลดีด้วย. มีความมุ่งหมาย อยู่ ๒ อย่าง คือว่า งานนั้นจะเป็นผลดีที่สุดด้วย, และผู้ ทำรู้สึกสนุกหรือเป็นสุข ไม่มีความทุกข์ด้วย.

คุณไปค้นเอาเองก็ได้ ไม่ต้องเชื่อ, ไม่ต้องฟังเรื่อง เหล่านั้นก็ได้. ไปค้นเอาเอง ให้มีผลว่า “งานนั้นสำเร็จดี

และผู้ที่สนุก สะดวก สบาย มันก็ใช้ได้และถูก”;
 เป็นผู้ตรัสรู้เอาเองก็ได้: หรือว่าพวกนักวิทยาศาสตร์ ทาง
 จิตวิทยาจะค้นคว้าให้พบว่า ทำอย่างไร คนเราจึงจะรู้สึก
 เป็นผลดีในการทำงาน: คืองานได้ผลดี และคนทำเป็นสุข
 สนุกอยากทำงาน เพลิดเพลินในการทำงาน ก็ใช้ได้เหมือนกัน.
 ทำอย่างนั้นได้ก็เป็นพุทธศาสนา หรือถึงหัวใจของ
 พุทธศาสนาขึ้นมาทันที.

เดี๋ยวนี้ทำงานให้สนุกไม่ได้ ก็เพราะเขาแข่งกัน
 แต่เรื่องตัวกู-ของกู. งานก็เลย เป็นภาระ, งานก็เป็นภูเขา
 ท่วมทับจิตใจขึ้นมาทันที. ดังนั้นเราใช้ spiritual judo
 ดังที่พูดวันนั้น ให้งานมันว่างไปจากความหนัก หรือจาก
 ความหมายของการเป็นภาระงาน: โลกนี้ก็จะมีความสุขสบาย
 ขึ้นอีกมาก, คือจะไม่มีภาระบีบคั้น.

อีกเรื่องหนึ่งที่ผมพูดเมื่อตะกี้ว่า ให้มีการปฏิบัติใกล้
 ชิดกับความเป็นอยู่ของคนธรรมดาสามัญ ก็เพื่อให้คนธรรม-
 ชาติสามัญปฏิบัติได้และลงมือปฏิบัติในเรื่องความว่างไปตั้งแต่
 ก. ข. ก. กา ขึ้นต้นที่สุด A B C D ทุก ๆ ระดับของการ

งาน ตั้งแต่ระดับแรกที่สุดที่จะต้องใช้วิชา^๕ หรือเทคนิคอัน
นี้ ในการที่เราจะมีชีวิตอยู่ในโลก แห่งการงาน: เพราะโลก
คือการงาน การงานคือโลก. ชีวิตคือการงาน, การงาน
คือชีวิต, เป็นเรื่องเดียวกัน; ถ้าอยู่ในโลก หรือมีชีวิต
โดยปราศจากการงาน ก็ไม่มีความหมายอะไร มันยิ่ง
กว่าตายแล้วด้วยซ้ำไป; การงานมันเป็นสิ่งที่จะต้อง
พบ หลีกเลี่ยงไม่ได้ตลอดเวลา.

ทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์? ก็จะต้องอาศัยสิ่ง^๕ที่
เรียกว่าธรรมะ.

พระศาสดา ค้นหาธรรมะ^๕ เพื่อแก้ปัญหา^๕อัน. ^๕เพื่อ
ให้มนุษย์เอามาใช้จนเป็นของธรรมดาสำมัญญในบ้าน
เรือน จนมาอยู่ในรูปของวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน: ไม่
ต้องพูดเป็นเรื่องศาสนาให้ลำบาก ให้เกิดพิธีรีตอง ซึ่งทำ
ให้ชักช้า; ให้เป็นเรื่องทำเป็นประจำอยู่ในจิต ในกาย
ในการพูด การทำ การคิด ประจำวันไปเลย.

ดังนั้น จึงมีซากของวัฒนธรรมประเภทนั้นเหลืออยู่^๕

มากในหมู่พุทธบริษัท เพราะว่าพุทธศาสนาเข้ามาเป็นดวง
 วิญญาณของคนไทย ของพวกเราที่เป็นพุทธบริษัทนี้: มัน
 นานมากพอแก่กาลอยู่เหมือนกัน คือพันปีหรือเกือบสองพัน
 ปี ผั่งเป็นรกรากอยู่ในวัฒนธรรมประจำวัน; แม้จะรวม
 วัฒนธรรมอินเดีย อื่น ๆ เข้าไปด้วย ก็มีพุทธศาสนาเป็น
 หลักใหญ่อยู่ในวัฒนธรรม.

บางที่มันก็ปนกันยุ่ง ตีกันยุ่ง ในเมื่อบางครั้งบาง
 คราว วัฒนธรรมฝ่ายฮินดูหรือฝ่ายศาสนาพราหมณ์ออกหน้า
 หรือขึ้นหน้า, เพราะครูบาอาจารย์เป็นพราหมณ์ก็มี; แต่แล้ว
 ก็มีพุทธศาสนา^๕มาเป็นหลักใหญ่, จนกระทั่งว่าพวก
 พราหมณ์ที่เป็นครูบาอาจารย์อยู่ก่อน ก็พลอยเปลี่ยนเป็น
 นับถือพุทธศาสนาไป, หรือว่าลดส่วนที่เป็นศาสนาพราหมณ์
 ลงไปเหลือเป็นเพียงเรื่องบ้านเรือน เป็นเรื่องโลกเป็นเรื่องที่
 เขาเรียกกันว่า เรื่องชาวบ้าน. ส่วนเรื่องธรรมะทางวิญญาณ
 ทางจิตใจ ก็มีพุทธศาสนาเข้ามาแทน. วัฒนธรรมเหล่านี้ก็
 เป็นวัฒนธรรมอินเดียด้วยกัน; แม้พุทธศาสนาก็เป็นวัฒน-
 ธรรมอินเดีย เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย, แ่

เข้ามาโดยคนอินเดียนำเข้ามาให้คนไทยเราทั่ว ๆ ไป; เราจึง
เป็นหนี้บุญคุณเขาอยู่.

วัฒนธรรมที่สอนไม่ให้ถือโกรธ ไม่ผูกโกรธ ให้
อภัย ให้ปลงลงไปว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, อย่า
มัวเสียใจอะไรอยู่ นี่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ซึ่งพวก
คนสมัยใหม่จะไม่มี; โดยเฉพาะพวกฝรั่งจะไม่มีในเรื่อง
ปลงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, หรือถือว่าเป็นเรื่องกรรม, ไม่
ต้องร้องไห้; ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นแก่
ผู้อื่นก่อนเห็นแก่ตัว ความยิ้มแย้มแจ่มใสของพวกพุทธ
บริษัทที่มีอยู่เป็นนิสัย นี่มีรากฐานหลายอย่าง: เช่น ไม่กลัว
ตาย ไม่กลัวความวิบัติ ไม่กลัวความทุกข์; นี่จึงยิ้มแย้ม
แจ่มใสได้, ความคิดว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายกัน
นี่ก็เป็นเหตุให้ยิ้มแย้มแจ่มใสได้, ความเห็นแก่ผู้อื่นก่อนนี้
มันก็เป็นเหตุให้เกิดการยิ้มแย้มแจ่มใสได้.

ทั้งหมดนี้ มันเป็นลักษณะของความที่จิตว่างจาก
ตัวกู-ของกู; ถ้าไม่มีส่วนสำคัญส่วนนี้ คือส่วนที่จิตว่าง
จากตัวกู-ของกูแล้ว จะยิ้มแย้มแจ่มใสอย่างนั้นไม่ได้.

ถ้าจิตไม่ว่างจะเต็มไปด้วยความกลัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของความกลัวตาย หรือนิมิตของความตาย : เช่น ความเจ็บไข้หรือความอะไรก็ตาม ที่มันเป็นนิมิตสื่อถึงความตาย หรือกำลังจะตาย ก็ตาม; แม้ที่สุดแต่ความกลัวสิ่งที่มีมันก็เป็นนิมิตของความตาย. เช่นกลัวผีกลัวอะไรมันก็เนื่องมาจากความรู้สึกที่เป็นไปในทางของความตาย; แม้ที่สุดแต่กลัวคน เช่นกลัวที่ประชุม หรือกลัวไมโครโฟนมันก็เป็นนิมิตของความตาย : เพราะกลัวความเสื่อมเสียกลัวความผิดพลาด กลัวความฉิบหาย มันก็ไปรวมจุดอยู่ที่ความสูญเสีย ก็คือความตาย.

อย่าเข้าใจว่ากลัวไมโครโฟน มันไม่เนื่องด้วยความตาย, ออกมาที่หน้าไมโครโฟนพูดไม่ได้ ทัวสนัประหมา เขาไม่รู้ว่ความกลัวมันมาจากอะไร ก็กลัวเสียเฉยๆ, ความกลัวทุกชนิดมันมีมูลมาจากความกลัวที่จะสูญเสียตัวเอง, สูญเสียอะไรๆ ของตัวกูและของกูนี้กลัว. ฉะนั้นถ้าเราทำลายความยึดมั่นถือมั่นในตัวกู-ของกู มันจะทำลายความกลัวหมดสิ้น แม้กระทั่งกลัวไมโครโฟน.

เอาละ เมื่อเป็นอย่างนี้ก็ควรจะได้เห็นว่า ปัญหาเรื่องความว่างหรือทำจิตให้ว่างนั้นเป็นของธรรมดาสามัญแก่ชาวบ้าน; ไม่ใ้ว่าเป็นเรื่องของผู้จะไปนิพพานไปอยู่ป่าอยู่ดง เพื่อจะไปนิพพานโดยเร็ว เหมือนที่คนโดยมากเข้าใจและยกค้ำถัน ที่ไม่ให้เอาความว่างมาสอนคนชาวบ้าน. ที่จริงเป็นเรื่องของชาวบ้านนับแต่เด็กทารกขึ้นมาทีเดียว จะต้องได้รับการฝึกฝน ชนิดที่รู้จักทำจิตใจให้ว่าง จนไม่กลัวไม่โครโฟน : ถือว่าเด็กเล็ก ๆ ต้องไม่กลัวอะไรที่ทำให้เป็นปัญหาขึ้นมา.

คนที่กลัวจึงจกตุ๊กแกไล่เตียนอะไรขึ้นมา ที่มันไม่มีเหตุผล มันก็เป็นเรื่องกลัวตาย อยู่ในจิตใจ; เห็นอะไรแปลกออกมาก็กลัวตาย. การที่กลัวไล่เตียน จึงจก ตุ๊กแกก็เนื่องมาจากกลัวตาย, ที่กลัวตายเพราะยึดมั่นในตัวกู-ของกู. เราจะต้องสอนตั้งแต่เด็กทารก ไม่ให้กลัวสิ่งเหล่านี้, ไม่ให้กลัวความมืดในที่สุด จะต้องมีความรู้โดยตรงก็ตาม โดยอ้อมก็ตาม ที่จะทำลายความยึดมั่นว่าตัวกู-ของกู, ให้ว่างจากตัวกู-ของกูไปตามภูมิตามชั้น ตามระดับของเด็ก ๆ การ

ที่เราจะหาวิธีทำงาน ด้วยจิตว่าง ทุกระดับ ทุกตอน ลงมาจนกระทั่งเด็กทารก นับเป็นหน้าที่ เป็นสิ่งที่ต้องกระทำ เพื่อเป็นผลดีแก่การเกิดมาเป็นมนุษย์ และเพื่อความดีเป็นพุทธบริษัทด้วย.

ยกตัวอย่างสูงขึ้นมาถึงผู้ใหญ่ พอเป็นเครื่องช่วยความเข้าใจหรือความจำว่า เราจะต้องมีจิตว่างในการทำงานอย่างไร? และจิตว่างนั้นต้องไม่เป็นแบบอันธพาลด้วย. มีหมอลหลายคนสารภาพว่า ผ่าตัดลูกเมียของตัวเองไม่ได้ ผ่าตัดพ่อแม่ของตัวเองไม่ได้ ต้องไปวานคนอื่น หมออื่นช่วยทำ ทั้งที่ตัวก็เป็นผู้ชำนาญในการผ่าตัด: มันไม่ใช่ทำไม่ได้เพราะไม่มีฝีมือ หรือไม่มีความสามารถ; แต่ทำไม่ได้เพราะจิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัวไม่เป็นปกติ; ก็เลยยอมแพ้เห็นว่าให้ผู้อื่นช่วยทำปลดปล่อยกว่าอย่างนี้ก็มี.

ที่จริง ถ้าเราจะใช้จิตว่างตามหลักของพุทธศาสนา ก็ไม่ใช่ยึดถือว่าลูกของกูเมียของกู พ่อแม่ของกู นี่เขาก็จะทำได้; แต่มันเป็นบทเรียนที่ไม่เคยผ่านไม่เคยทำ เขาก็เลยหลีกเลี่ยงไปเสีย. บางที่อาจจะใช้ได้แม้จิตว่างแบบ

อันธพาล ที่เราเคยพูดมาแล้ว, จิตว่างแบบอันธพาลน่า
 ระวังเจียนนั้นแหละ ก็ยังอาจจะเอามาใช้ได้ ในกรณีอย่างนี้ คือ
 ทำทลิ่งตึงตังไม่รู้ไม่ชี้ ทำนองจิตว่างอันธพาล: ไม่ใช่
 ลูกของกูไม่ใช่เมียของกูไม่ใช่พ่อแม่ของกูสักพักหนึ่ง, ชั่ว
 เวลานั้นเขาก็ยังจะทำได้: แต่ผมก็ยังเรียกจิตว่างแบบอันธพาล
 ถ้าต้องการจิตว่างแบบที่แท้จริง ที่มีธรรมชาติจริงๆ คือปลง
 ตก แล้วก็ใช้ได้; จึงไม่ควรใช้จิตว่างแบบอันธพาล เว้นไว้
 แต่มันหมกบึ้งฉ้อฉลหมกทำ. ดังนั้น เมื่อต้องทำงานอะไรทั้ง
 ทั่วอย่างที่ว่านี้ ก็ต้องใช้ประโยชน์จากความมีจิตว่าง.

คนส่วนมากเห็นเลียดเห็นโลหิตไม่ได้เป็นลม, คุก
 ขำแหละศพไม่ได้, บางคนมากกว่านั้น เพียงแต่ดูการขำ-
 แหละสัตัวว่วควายสุนัขเบ็ดไถก็ดูไม่ได้; นี้เพราะความยึดมั่น
 ถือมั่นเรื่องเป็นเรื่องตาย เรื่องตัวกู-ของกูมากเกินไปจึงดูไม่
 ได้; มันก็เป็นอุปสรรคอะไรหลายอย่าง ที่จะประกอบการทำงาน
 ในหน้าที่ของตัว. มันเป็นปัญหาที่ไม่ควรจะมี. บางคนเดิน
 สะพานสูงๆ ไม่ได้ จะเป็นสะพานอะไรก็ตามเขาเดินไม่ได้;
 ความรู้สึกมันบอกจะเป็นลม หรือมันเวียนหัว หน้ามืด

จะเป็นลม; เขาไม่ได้พูดว่าเพราะกลัว หรือถ้าว่าเพราะกลัวก็ไม่รู้ว่าเพราะเหตุอะไรจึงได้กลัว: ที่แท้เป็นเพราะว่าจิตมันติดปกติมากเกินไป, จิตติดปกติจากเดิม ก็จากความว่างนั้นมากเกินไป จนเวียนหัวจนเป็นลม.

ผมเคยศึกษาเรื่องอย่างนี้มาเรื่อย ๆ หรือไม่เรียกว่าศึกษาอะไรมากมั่ง; แต่ว่านึกเห็นหรือรู้สึกอยู่เสมอ. เมื่อเดินสะพานรถไฟสมัยก่อนโน้นไม่ได้มีกระดานปูมันเป็นช่อง ๆ ตามช่องไม้หมอนมันลึกลงไป มองเห็นน้ำในแม่น้ำ; เมื่อเต็ก ๆ ก็กลัวก็เดินไม่ได้. เราต้องขจัดความรู้สึกกลัวออกไปโดยวิธีใดวิธีหนึ่งแล้วแต่ใจจะมีกำลังมาให้ มันก็เดินได้. คนผู้ใหญ่ก็สอนว่า อ้าว, ก็ดูแต่ที่ไม้หมอนซี, เขียบที่ไม้หมอน อย่าดูในช่องลงไปถึงน้ำข้างล่าง; ก็พอจะทำได้ แต่มันก็ยากเต็มที.

แต่ถ้าเราใช้สติปัญญาพิจารณาถึงข้อที่ว่า ถ้าไม้หมอนมันวางอยู่บนบก, บนบกอย่างนี้ เราก็เขียบเดินไปได้ วิ่งก็ได้; เพราะเราไม่รู้สึกกลัวว่ามันจะตกลงไปข้างล่าง, หรือเมื่อมันวางอยู่บนพื้นดินเราก็เขียบวิ่งไปได้.

แต่พอยกขึ้นไปสูงเราก็ไม่กล้าเหยียบ ไม่กล้าวิ่ง แต่ถ้าใช้สติ
บัญญัติจาก “จิตว่าง” นั้นมันก็แก้ไขได้ลึกกว่า. นี่เพียงแต่ว่า
เฮ้ย, คุณแต่ที่ไม้หมอนสี มันทำยาก.

เรื่องจะทำจิตใจให้ว่าง ก็มีหลายระดับ หลายขั้น
ตั้งแต่ง่าย ๆ ไปถึงยาก ๆ: จะให้เด็ก ๆ คุณการชำแหละศพ
ชำแหละสัตว์มันก็เหมือนกันอีก บางคนจะดูเขาชำแหละ
สัตว์ที่ฆ่าเป็นอาหารมันก็กินไม่ได้ ไม่กล้ากินจนตลอดชีวิต
ก็มี: ไม่มีเหตุผล แต่เพียงไปดูมันเข้าครั้งหนึ่ง : ผมเองก็
รู้สึกในเรื่องนี้ เป็นการศึกษาที่ตีมาตั้งแต่เล็ก ๆ มันหลาย
อย่างบอกไม่ถูก: ไม่ใช่กลัวตาย กลัวถูกฆ่าถูกเชือด, แต่
มันมีทั้งกลิ่นเหม็นมีทั้งอะไรที่เป็นเรื่องทำให้จิตใจผ่อไปหมด.
ถ้าต้องการความปกติ หรือความสามารถในการทำงาน
อย่างนี้ เราก็ต้องศึกษาวิธีทำจิตให้ว่าง. คนไทยเสียเปรียบ
พวกจีน ขนถ่ายออกจาระสมัยโน้น สมัยที่ยังใช้ส้วมที่ต้อง
ขนถ่ายออกจาระ ก่อนจะมีส้วมซึมเข้ามาในกรุงเทพฯ : พวก
จีนทำอาชีพนี้นี้ได้ พวกคนไทยทำไม่ได้: อย่างนี้เป็นตัวอย่าง
ที่มีมากที่สุด เรียกว่างานต่ำ ๆ งานพื้นฐานทั่วไป.

ที่นี้ ก็มีสูงขึ้นมาถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นเรื่องของคน มีสติปัญญา คนที่มีความรู้ มีสติปัญญาเป็นผู้เชี่ยวชาญอะไร บางคนก็ยังไม่กลัวไมโครโฟน: น่าหวั ไหม? คิดดูให้ดี: แม้แต่บางครั้งบางคนก็กลัวไมโครโฟนใจคอไม่ปกติ ร้องไม่ได้ดีเหมือนเมื่ออยู่นอกไมโครโฟน. ไมโครโฟนมันมีความหมายหลายอย่าง, แต่มันก็มีความหมายรวมอยู่ในคำว่า ต่อหน้า “ธารกำนัล”, ต่อหน้าสังคมที่เขาจ้องมอง คนเป็นอันมากจ้องมอง: เราารู้สึกว่าถูกจ้องมอง, คนยิ่งมากเท่าไร มันยิ่งสูญเสียความปกติของจิตมากขึ้นเท่านั้น: เพราะไมโครโฟนได้รับเกียรติเป็นที่รวมของคนทุกคน. ที่นี้ พอเข้าใกล้ไมโครโฟนก็ประหม่าเสียแล้ว นี่เป็นการยากลำบากอย่างยิ่งในสมัยนี้, นี่เป็นหลักทั่วไปที่เป็นพื้นฐาน.

สมัยโบราณไม่ต้องมีไมโครโฟนเขาก็กลัวการจ้องมองอย่างเดียวกัน: เราเรียกกันในหมู่พระเราว่ากลัวธรรมาสน์. พอก้าวขึ้นธรรมาสน์ตัวมันก็สั่น กลัวธรรมาสน์: แต่ที่แท้ก็คือกลัวคนทั้งศาลาที่มานั่งฟัง, ที่คอยจ้องมองด้วยตา คอยเงี่ยฟังด้วยหู ทำให้พระตัวสั่น ขึ้นไปบนธรรมาสน์แล้วก็

เทศน์ไม่รู้เรื่อง นี่ผมเคยเห็นมามาก: พอถึงทีของตัวเอง
มันก็ต้องคิดแก้ปัญหาอย่างไคอย่างหนึ่งให้ได้ ไม่เช่นนั้น
จะล้มเหลว มันอาจจะแก้ปัญหาได้ด้วยสามัญสำนึก ไม่ต้อง
มีใครสอน.

ผมเคยเล่าให้ฟัง อาจจะหลายครั้งหลายหนด้วยซ้ำ:
เมื่อเป็นเด็ก ๆ ต้องไปถ่ายที่ส้วมที่ริมคลองไกลจากบ้านขนาด
ที่นี้ไปไกลถึงลำธารหรือไกลกว่า ต้องผ่านต้นโพธิ์ต้นใหญ่
กล่ม มันมีต ซึ่งใคร ๆ ก็กลัวผี. ถ้ามันเกิดจะต้องถ่ายตึก ๆ
มันก็ต้องไป ไม่ได้ใช้วิธีใส่หม้อ ใส่กระโถน หรือมีส้วมซึม
อยู่ที่บ้าน. พอเข้าไปบริเวณเงาต้นโพธิ์ กว่าจะออกไปถึงริม
คลองมันมีปัญหา, ไม่รู้ใครสอนให้ ไม่รู้ว่าเทวดาหรือพระ
เจ้าอะไรสอนให้ มันก็พบวิธีของมันเอง: พอเข้าเงาต้นโพธิ์
ต้องนึกถึงปลากัดที่เลี้ยงไว้: เพราะกลางวันเคยดู, มันสวย
มันล่ากันเมื่อมันเห็นกัน เป็นนิมิตที่ติดตา ก็เลยทำนิมิตถึง
ปลากัด จนกว่าจะผ่านเงามืดของต้นโพธิ์ถึงริมคลองซึ่งเป็น
ที่สว่าง เสร็จแล้วก็ต้องทำอย่างนั้นอีกครั้งเมื่อเดินกลับบ้าน.
เรื่องนี้ไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องวิเศษวิโส อะไรแต่เป็นเรื่องที่

บอกให้รู้ ว่าไม่ต้องมีใครสอน มันก็นึกได้เอง, และไม่อยากบอกใครเพราะละเอียด ยิ่งตอนนั้นยิ่งไม่อยากบอกให้ใครฟังเพราะมันละเอียดกว่ากลัวผี. แต่ว่าวิธีนี้ยังเอามาใช้ได้ตลอดไปจนกระทั่งเดี๋ยวนี้จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ แล้วในที่สุดมันก็มาตรงกันกับเรื่องในคัมภีร์ ในตำราจิตวิทยา ที่เขาสอนให้เราจัดปัญหาเหล่านั้นออกไปให้ได้.

โดยเฉพาะเรื่องพระกัณฑ์ธรรมาสน์ ในคัมภีร์มิลินทปัญหาตอนที่แยกไว้เป็นพิเศษ มีวิธีบอกถึงว่าทำอย่างไรธรรมกถึกจึงจะไม่กลัวธรรมาสน์ คือกลัวผู้ฟังที่มานั่งอยู่มากๆ เขาอ้างไว้มันก็เหมือนกับวิธีเดียวกับที่เราใช้เมื่อเด็กๆ : คือส่งใจไปที่อื่น หรือทำโนคบิดเป็นอย่างอื่น, ใน ๑๘ อย่างนั้นมากเกินไปผมขี้เกียจจำ และก็ไม่ค่อยได้จำ, คงจำไว้อย่างเดียวว่า : เดี่ยวนี้เรากำลังเป็นราชสีห์.

ข้อแนะในคัมภีร์มิลินทปัญหานี้มีถึง ๑๘ อย่างหรือเกือบ ๒๐ อย่าง. มีอยู่ข้อหนึ่งว่า เดี่ยวนี้เป็นราชสีห์ไม่ใช่เป็นลูกแกะ, เราชนะธรรมาสน์อย่างราชสีห์ : เราก็ออย่างนั้นเหมือนกัน ก่อนหน้านั้น ก่อนแต่จะไปอ่านพบ เราก็เคยทำอย่างนั้นมาแล้ว ทำตัวเหมือนราชสีห์.

บางทีก็ปลอบตัวเองว่า โอ้ นี่แม่ของเรา พ่อของเรา
 น้องของเราทั้งนั้นที่มานั่งเต็มศาลานี้ แล้วมันก็หายกลับไป :
 แล้วเรื่องมันก็ไปตรงกับที่แนะไว้ในพระคัมภีร์ซึ่งไปอ่านพบ
 ที่หลัง เพียงข้อสองข้อมันก็พอแล้ว. เราไม่นึกเป็นอย่าง
 อื่น : เรานึกว่าเดี๋ยวนี้เรารับภาระเป็นราชสีห์ของพระพุท
 เจ้า ที่จะต้องเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทเจ้า เรา
 จะกลัวใครไม่ได้, จะผิดหรือจะถูกจะเป็นหรือจะตายจะกลัว
 ใครไม่ได้, มันก็เลยพูดได้, บางเวลาเรานึกถึงว่า : คน
 เหล่านี้ ไม่ใช่ศัตรู เขาเชื่อเรา เขาฟังเรา เขารักเรา
 เหมือนกับพ่อแม่พี่น้องของเรา เราก็ก้าวไปตามสบาย. ผม
 ไม่เคยกลัวธรรมชาติจนตัวสั่นมาตั้งแต่การเทศน์ การขึ้น
 ธรรมาสน์ครั้งแรก ครั้งที่หนึ่ง มันก็กลัวๆ บ้าง
 เหมือนกัน แต่ไม่เคยตัวสั่น : ไม่เคยเป็นปัญหายุ่ง
 ยาก มันแก้ไขไปได้. เรื่องที่เล่าๆ มานี้เป็นตัวอย่างที่ว่า
 การทำจิตว่างโดยวิธี common sense ไม่ใช่เทคนิคอะไร
 มากมาย. การที่รู้จักทำจิตให้เหมาะสมแก่กรณีนั้น ๆ
 จำเป็นอย่างยิ่งในการทำงาน.

เดี๋ยวนี้เราก็มีปัญหาเหมือนกันทุกคน เรื่องที่จะแสดงตัว

ต่อหน้าธารกำนัล หรือที่ประชุม ที่ทุกคนจ้องมองเรา : ถ้าเราอยู่หนึ่ง ๆ ไม่ได้พูด มันก็เป็นเพียงเป็นเฉย ๆ ก็ไม่เป็นไร. ที่นั่นมันต้องพูด มันก็พูดไม่ถูก พูดผิด เลยยิ่งกว่าเป็น : นี่เรียกว่าในทุกกรณีตั้งแต่ ก.ข.ก.กา, A B C D ขึ้นไปนี้ เราจะต้องรู้จักทำจิตให้ว่าง. ถ้าจนปัญญาขึ้นมาใช้จิตว่างอันธพาลนั้นก็ยิ่งดีกว่า ที่จะไม่ใช่เสียเลย : แต่เราต้องใช้จิตว่าง ชนิดที่ว่ามีเหตุผลอยู่ในตัวของมันเอง. และสูงสุดขึ้นมาถึงการพิจารณาอย่างที่ว่านี้ : แม้จะคิดว่าเดี๋ยวนี้เราเป็นผู้เผยแผ่ของพระพุทธเจ้า ก็ไม่ถือว่าเป็นจิตว่างอันธพาล : มันก็เป็นวิธีเริ่มแรกของการที่มีจิตว่างตามแบบพุทธศาสนา.

ขอให้สนใจให้ดีกว่า เราจะต้องทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง มีรายละเอียดอย่างไรบ้าง. นี่เอามาพูดให้ฟังพอเป็นตัวอย่าง สำหรับไปเปรียบเทียบคตินึกเอาเองให้มันกว้างขวางออกไป. การพูดวันนี้เป็นส่วนประกอบของการพูดครั้งที่แล้วมาเรื่อง “ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” บางทีเราจะต้องพูดอย่างนี้ก็ได้อีกได้ ไว้โอกาสหลัง.

วันนี้ก็หมดเวลา.

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง

ในส่วนตัวตนเอง

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๒๒ สิงหาคม ๒๕๑๒

ในวันนี้จะได้พูดถึง ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง. ในคราวที่แล้วเราได้พูดถึงเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง โดยมุ่งหมายจะให้เป็นหลักทั่วไปในการที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้, แล้วก็ได้พูดกันถึงคำว่า จิตว่าง คืออะไร ตลอดถึงเหตุผลที่ว่าทำไมจึงได้ใช้คำนั้นมา ซึ่งพูดมาบ้างแล้วพอสมควร; ก็เพื่อให้เข้าใจการที่จะทำงานด้วยจิตว่าง. และก็มักจะมีปัญหาหรืออุปสรรคเกิดขึ้นเป็นธรรมดาไม่ว่าคนเราจะทำอะไร หรือตั้งใจจะทำอะไร ย่อมประสบเข้ากับปัญหาหรืออุปสรรค.

สิ่งที่เรียกว่าปัญหาหรืออุปสรรคนั้น พอที่จะแบ่ง

ออกได้เป็น ๒ ชนิด : มีปัญหาเพราะว่าสมรรถภาพในตัว
ของเราไม่พอน้อย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่งก็คือ ปัญหา
ที่มาจากสิ่งแวดล้อมข้างนอก จะเป็นธรรมชาติ หรือเป็น
บุคคลหรือเป็นอะไรก็ตาม.

เดี๋ยวเรามีปัญหาอยู่อย่างนั้นทั้งนั้น จะเป็นปัญหา
ชนิดไหนก็ตาม ใน ๒ อย่างนี้ หรือทั้งหมดคนมันก็น้อง
มาจากการที่ไม่รู้จักทำจิตใจว่างนั่นเอง. ไปๆ มาๆ
ปัญหามันก็อยู่ที่ที่ไม่รู้จักทำจิตใจว่าง เราไม่อาจจะแก้ปัญห
ได้ด้วยเรื่องอย่างอื่น นอกจากการรู้จักทำจิตใจว่างก่อน
เสมอไป. แม้ปัญหาในส่วนบุคคลผู้หนึ่งเอง ก็มีมูลมาจากการ
ที่ไม่รู้จักทำจิตใจว่าง. อย่าลืมที่ได้กล่าวมาแล้วอย่างมา
มายว่า พอทำจิตใจว่างได้ ปัญหา ก็จะหมดไปเองโดย
ธรรมชาติ, อย่าลืมในข้อนี้ ที่ได้พูดไว้ว่า พอจิตว่างจาก
ตัวกู-ของกู ก็เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา.

ในเรื่องสมรรถภาพไม่พอของคนทุกวันนี้ จะแก้ได้

ด้วยการทำจิตให้ว่างเพื่อจะได้มีสติปัญญาขึ้นมา; หัวเสีย
 กิจอะไรไม่ออก มันก็คือวุ่นวาย จิตที่วุ่นวายคือไม่ว่าง
 พอทำให้ว่างมันก็มีปัญญาของมันเอง, คำตอบหรือหนทาง
 มันจะมีขึ้นมาเอง; อย่างน้อยก็ตามธรรมชาติ ซึ่งเพียงพอ
 แก่การที่จะแก้ไข หรือจะผ่านสิ่งเหล่านั้นไปได้, ผ่านอุป-
 สรรคเหล่านั้นไปได้จนหมดสิ้น **ไม่มีอุปสรรคที่จำเป็น**
 เหลืออยู่. ฟังดูให้ดีๆ “อุปสรรคที่จำเป็น” คืออุปสรรค
 ที่แท้จริง ที่มันจะขวางหนทางที่เราจะออกไปให้ได้.

ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง นั่นก็คือต้องรู้จัก
ทำจิตให้ว่าง. ถ้าไม่รู้จักทำจิตให้ว่างโดยการใช้สติปัญญา
 ก็แก้ได้ด้วยการทำจิตให้ว่างตามธรรมชาติ. **เมื่อไรกลัดกลุ้ม**
ขึ้นมา เราก็ต้องสำรวจจิตให้ว่าง, แม้โดยวิธีง่ายๆ ตาม
ธรรมชาติ, ตาม common sense. เหมือนกับคนจะร้าย
 มนต์, พวกถือคาถาอาคม จะร้ายมนต์เขาก็ต้องรู้จักสลัด
 อะไรออกไป ให้จิตว่างพอสมควร แล้วจึงจะร้ายมนต์ร้าย
 คาถา. กิจดูให้ดีแล้ว มันก็เป็นเรื่องที่เกิดได้เอง; ความรู้
 อันนี้เกิดได้เอง ตามที่ธรรมชาติมันจะช่วยให้เรามีความรู้ใน

ข้อนี้ ในเมื่อเคยชิน เคยได้ผ่านสิ่งต่างๆ มามากพอ.

เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับการสำรวจจิตที่เราอ่าน พบ ในหนังสือที่ถือว่ามันไม่มีสาระ แต่มันก็เป็นเรื่องที่มีสาระอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน ; แต่ที่ถือกันนั้นเป็นไปในรูปที่ไม่มีสาระหรือเป็นไสยศาสตร์เกินไป ; ที่จริงมันเป็นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง อยู่ในไสยศาสตร์นั้น. พอทำจิตให้ว่างจากสิ่งที่กำลังรบกวนจิต ; อะไร ๆ มันก็เปลี่ยนไปหมดทันทีที่เป็นไปในทางดี. แม้ในเรื่องไสยศาสตร์ทำนองนี้ มันก็มีข้อเท็จจริง เกี่ยวกับความว่าง, การทำจิตใจให้ว่างอยู่.

เหมือนดังเรื่องยักษ์ตัวหนึ่งถูกจับปวดในการสงคราม ก็สำรวจจิตให้ว่างแล้วลُبเนื้อลُبตัว ; อาการที่จับปวดมาก จนถึงกับล้มนอนอยู่ก็หาย, ลุกขึ้นมารบได้อีก. อ่านดูก็เห็นว่าเป็นเรื่องนิยาย, เป็นเรื่องที่ว่าไม่น่าสนใจ, เห็นว่ามันไม่น่าจะเป็นไปได้ ไม่น่าเชื่อ แต่ด้วยกำลังของจิต ที่ได้มาจากความว่าง แม้ชนิดที่เป็นอัมพาตก็ยังมีประโยชน์ได้มากถึงอย่างนี้ ยิ่งถ้ารู้จักทำให้มันประกอบไปด้วยธรรมะ ก็ดีกว่านั้นมาก.

พวกที่ถือเคล็ดถืออาคมอะไรต่าง ๆ ก็มีหลักที่เขาจะต้องปฏิบัติ ในการทำจิตให้ว่างโดยไม่รู้สึกตัวตามแบบนั้น ๆ อยู่เสมอ. เรื่องลมหายใจ เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ก็มีเหมือนกัน ลงจากเรือนไปธุระการงาน ก็มีการสังเกตลมหายใจ, ถ้ามันยังไม่คล่องไม่โปร่ง ก็ถือว่ายังไม่ไปไม่ได้; ยังติดขัดด้วยเรื่องอะไรเขาก็ไม่ได้อธิบาย. ต้องทำจิตให้โปร่ง ให้หายใจคล่อง ให้สะดวก ให้อะไรตามที่ต้องการนั้นเสียก่อน. อย่างนี้ก็เป็นการปรับปรุงจิตให้เป็นปกติโดยธรรมชาติ ที่เราเรียกว่า ทำจิตให้ว่างเหมือนกัน. ยังมีอะไรอีกมากมาย; สังเกตดูให้ดีๆ จะพบว่า เป็นธรรมชาติอันหนึ่งซึ่งเราจะต้องรู้จักตั้งเอา มาใช้ตามกฎของธรรมชาติ.

สมรรถภาพแท้ ๆ นั้น มันก็ไม่ลึกลับ ไม่ยากจนเกินความสามารถ; แต่แล้วเราเอามาใช้ไม่ได้; ความรู้ความสามารถที่มียู่เอามาใช้ไม่ได้ เพราะจิตมันกลัดกลุ้มกั้งนั้นสมรรถภาพในการที่จะเอามาให้ได้นี้เป็น สมรรถภาพที่สำคัญกว่า. สมรรถภาพที่เราเรียน เราศึกษาเราอบรม เราปฏิบัติให้มีอยู่ มันก็เป็นสมรรถภาพอันหนึ่ง ซึ่งคนก็เห็น

ความสำคัญของมันมาก, และอาจจะมากเกินไปอย่างหลับหู
หลับตา; แต่ว่า “สมรรถภาพที่จะดึงเอาสมรรถภาพนั้นมา
ใช้ให้ได้” นี้ไม่ค่อยจะสนใจ. นี่มันเป็นเรื่องของจิตว่าง.
เป็นหน้าที่ของจิตที่ว่างจากตัวกู - ของกู จึงจะดึงเอา
สมรรถภาพต่าง ๆ มาใช้ได้.

ตัวอย่างเช่นคนมีฝีมือในการยิงปืนแม่นย่ำที่สุด^๕ น
เป็นสมรรถภาพที่แรกที่หนึ่ง ; แต่ว่าต้องมีสมรรถภาพใน
การที่จะบังคับจิต ให้ ว่างสมรรถภาพอันนี้^๕ ให้ได้, คือมี
จิตว่าง จึงจะมีผลเกิดขึ้นมาได้. ถ้าจิตมันวุ่นไม่ว่างคนที่
ยิงปืนแม่นก็จะไม่แม่นขึ้นมาทันที. บางเวลาที่มีจิตวุ่นวายอยู่
ในเรื่องตัวกู - ของกู ที่เคยยิงปืนแม่นมันก็ไม่แม่นไปทันที;
มันขาดสมรรถภาพในส่วนสำคัญอย่างนี้. ถ้าคนไม่มีฝีมือลาย
มือในการยิงปืน ก็ไม่เป็นแชมป์อะไรทำนองนั้น ; ถ้า
รู้จักทำจิตให้ว่างได้ จะยิงปืนได้ โดยอำนาจอันลึกลับของ
ธรรมชาติและแม่นย่ำ.

เรื่องยิงปืนนี้ยังดูยาก ยังเข้าใจยาก เพราะมันเป็นวัตถุ
ประติษฐานหนึ่ง, ถูกต้องแน่นอนก็ได้ ไม่ถูกต้องแน่นอนก็ได้

ได้; เอาเรื่องขว้างแม่นอะไรทำนองนี้ตั้งดีกว่าซึ่งเป็นธรรมชาติล้วน ๆ. เด็ก ๆ สมัยผมเคยเล่นอย่างที่เขาเรียกว่า เล่นทอยกอง หยอดหลุม; สมัยนี้อาจไม่ทราบ พอมีเวลาว่างก็ไปเที่ยว; สมัยก่อนไม่มีที่เที่ยวย่างเดี๋ยวนี เพราะโลกยังไม่เจริญ ; ก็ไปเก็บเม็คมะขาม เม็คมะม่วงหิมพานต์เอามาเล่น, เรียกว่าทอยกองหรืออะไรจำไม่ได้เสียแล้ว. มีหลุมเล็กๆ โยนเม็คมะม่วงลงไปหลุม ตามวิธีกติกาก็จะตกลงกันได้ ว่าใครจะเป็นผู้ชนะผู้แพ้, ผู้ชนะจะได้ไปหมกทั้งของคนอื่น. นี่แม้การหยอดหลุมทอยกองก็ยังคงทำด้วยจิตว่าง; ไม่ใช่ว่า ขำนาญแล้วมันจะทอยลงหลุม, ต้องมีจิตว่างด้วย จึงจะทำได้. ถ้าคุณอยากจะเข้าใจไปลองดู; จะโยนอะไรลงไปหลุมเล็กๆ ก็ได้; ไม่จำเป็นต้องเป็นการเล่นการพนัน, โยนตามธรรมคาสามัญ มันก็ยังต้องปรับปรุงจิตใจให้เหมาะสมให้ว่าง.

ที่นี้ คนเรามันก็มีเรื่องหวัง ซึ่งเป็นเรื่องอยากเรื่องตัวกู-ของกู ที่ไม่ว่าง; มันก็ปรับปรุงไม่พอดี, ตั้งใจน้อยไปบ้าง ตั้งใจแรงไปบ้าง ล้วนแต่ไม่ลงหลุมทั้งนั้น. ส่วนเราใช้วิธี ทำ

จิตให้มันว่างโดยไม่มากไปไม่น้อยไป มันก็ลงหลุมได้เองโดยอำนาจของธรรมชาติ, แม้ไม่เคยฝึกฝนอะไรมากมายนัก. พวกที่ฝึกฝนมากมายหรือเก่งบางที่มันก็แพ้อย่างหลดลู่; โดยเราหาวิธีทำอะไรให้เขาหัวเสียหนักหน่อยเท่านั้น.

คนที่เคยชนะทุกทีก็กลับแพ้ได้; มันเป็นวันที่ไม่รู้จะเรียกว่าเป็นวันอะไรก็เลยว่่า “วันนี้กูช่วย” ที่จริงมันโง่, ไม่รู้จักทำจิตให้ว่าง จึงไปโทษ “วันนี้กูช่วย” ไปโทษอะไรเสียอย่างนี้, โทษโชค โทษผี โทษอะไรไป. ถ้ามีธรรมะตามหลักพุทธศาสนา หรือธรรมะของธรรมชาติก็คือการทำจิตให้มันเป็นกลาง ; ให้อ่างไม่มากไปไม่น้อยไปมันก็ไม่รู้จักช่วย. ลองไปซ้อมมือดู ซึ่งมันจะมีปัญหาหลายอย่างที่เรียกว่าปัญหาเบ็ดเตล็ดแทรกเข้ามาอีก **แต่ปัญหาใหญ่** มหาศาลมันอยู่ที่ตรงนี้ **ที่ต้องทำจิตให้มันว่าง.**

ผมก็ยังเล่นทอยกองอยู่ เวลานั้นทุกวัน คือโยนอะไรให้ปลากิน; โยนจากข้างในทางหน้าต่าง; มันก็มีเรื่องต้องโยนให้ลงที่ตรงนั้นลงที่อื่นก็ไม่ได้ มันไม่เหมาะสม; นี่ยังเล่นทอยกองอยู่อย่างนี้. ที่มันมีปัญหาปลีกย่อยแทรก

แข่งอย่างของที่โยนมันเหนียวติดมือ, สลัดทิ้งไปอย่างธรรมดา
มันติดมือ มันก็ผิตที่, ผิตจากที่เราอยากให้มันลงไป. ปัญหา
ปลีกย่อยอย่างน้ำมันเล็กน้อย ต้องแก้ไขกันวิธีอื่น; หรือ
ของมันหนักเกินเบาเกินไป, น้ำมันก็เป็นปัญหาปลีกย่อย.
ปัญหาใหญ่มันอยู่ที่ตรงว่า ทำไปด้วยจิตที่เบี่ยงกลางหรือที่
ว่าง. ถ้ามันเหนียวติดมือ ก็ทำอย่าให้มันเหนียว. หรือ
กำหนดความเหนียวนี้ให้พอดี โดยสลัดให้มันแรงกว่า; นี่ก็
เป็นเรื่องของสติปัญญา, ไม่ต้องมีโมโหโทโสอะไรเกิดขึ้น.

นี่แหละขอให้ถือไว้เป็นเรื่อง ช่วยความจำว่า; แม้
เด็กเล่นทอยกองก็ต้องใช้จิตว่าง, อะไรอื่น ๆ ที่คล้ายกัน มัน
ก็ทำนองเดียวกัน. การแก้ไขอุปสรรคส่วนบุคคล ก็ต้อง
แก้ไขด้วยการทำจิตให้ว่างอยู่นั่นเอง : เราสามารถใช้
สมรรถภาพความรู้ต่างๆ ซึ่งมีอยู่ให้สำเร็จได้ ด้วยการที่
จิตให้ว่าง ถึงแม้แก้ปัญหาที่มันมาจากภายนอกหรือจากผู้อื่น
มันก็อย่างเดียวกันอีก, แต่มันไกล หรือมันยากออกไป.

เดี๋ยวนี้ เรามีทางแก้ปัญหามากมาย ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับจิตว่างโดยตรง ; แต่แก้ด้วยจิตว่างที่ไม่ถูกต้อง จน
เป็นจิตว่างอันธพาลไปก็มี.

ในบางคราวมันก็มีประโยชน์ แต่ส่วนมากมันก็ใช้ไม่ได้ ; แม้มันเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจล้วน ๆ บางอย่าง มันก็ยังแก้ได้ด้วยจิตว่างแบบอัมภพาด : เหมือนอย่างกลัวผี, เป็นปัญหาส่วนตัวเรื่องกลัวผี ; ใช้เพียงจิตว่างอัมภพาด มันก็ทำช็อคชั๊ขึ้นมา หรือมูมานะอะไรขึ้นมา, จนรู้สึกว่ามีตัวกูไม่มีอะไร หรือจะสู้กับผีจะเตะจะต่อยกับผีอะไรก็ตามใจ ; มันก็ขจัดความกลัวผีไปได้แบบหนึ่ง หรือชั่วเวลาหนึ่ง. อย่างนี้มันก็ยังเรียกว่า ไม่ใช่จิตว่างอย่างที่ต้องการ ; มันพอใช้ได้ อยู่บ้าง แต่มันยังมีอะไรที่ดีไปกว่านั้น.

อีกประการหนึ่ง เขาใช้เครื่องราง, กลัวผีใช้เครื่องราง เช่น อาจจะใช้แขวนพระกันผี มันก็กันไม่ค่อยจะได้ ทั้งที่แขวนเครื่องรางอยู่ก็ยังโดนผีหลอก, เพราะลืมไปว่าแขวนเครื่องรางอยู่ก็มี ; อย่างดีที่สุดที่จะช่วยได้ก็ให้มีความมั่นใจอะไรขึ้นมาสักอย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งเขาใช้วิธีขำแบบหงมาช่วย แก้นปัญหาเรื่องกลัวผี คือต้องเบ้ออย่างงมฉาย จึงจะแก้นปัญหาได้ ซึ่งเรียกว่าอวิชา. มันก็กระเด็นไปทางจิตว่างอัมภพาดอยู่เหมือนกัน ; แต่ว่าอย่าพูดดีกว่า เพราะใคร ๆ ก็ทำอยู่อย่างนี้มาก มันกระทบกระเทือน.

เรื่องต่อไปอีก ก็ให้รู้จักทำจิตที่ส่งไปเสียทางอื่น จากเรื่องผี เช่นตัวอย่างเรื่องเงินผ่านป่าช้า; ก็ไปนึกถึงอะไรเสีย ความกลัวผีในป่าช้ามันก็ไม่มาก, หรืออาจจะระงับไปชั่วคราว ผ่านป่าช้าไปได้; เด็กบางคนหลับตาเดินผ่านป่าช้า, ผมก็ใช้วิธีของผมโดยนึกถึงเรื่องอื่น. จากวัดที่ผมบวช หรือวัดที่ผมอยู่ตอนเด็กๆ จากวัดไปอีกวัดหนึ่งต้องผ่านป่าช้าเป็นป่ารก, บางทีก็ต้องไปธุระ ถูกใช้ให้ไปธุระไปหาอาจารย์อีกวัดหนึ่ง, บางทีนึกสนุกขึ้นมากก็พนันกันเล่นระหว่างเด็กหลาย ๆ คน ว่าใครจะกล้าผ่านป่าช้าไหม ?

พอตกหัวค่ำแล้วพนันกันว่า จะไปเอาอะไรมาเป็นหลักฐานจากวัดฝ่ายโน้นมาให้ฝ่ายนี้ดูว่าผ่านป่าช้า ไปจริง; มีเพื่อนเด็กกรรมการเผ่าตันทางอยู่ทางนี้. ต่างคนต่างก็มีของตัวอย่างที่ว่า; ส่วนมากมันก็เหลวไม่กล้าไป หรือเล่นตลกจนเขาจับได้. ส่วนวิธีส่งจิตไปเสียทางอื่นนั้นใช้ได้: ทำเหมือนกับไม่ใช่ป่าช้า, อย่างนี้เรียกว่าใช้การบังคับ, อยู่ในพวก *ที่ใช้วิธีการบังคับ เป็นวิกขัมภนะ*, คือการบังคับ; ประเภทเดียวกับการใช้สมาธิ. แต่มันก็ไม่ดีเท่ากับเรื่องของจิต

บางที่เราก็คิดว่า ฝีมือมี สิ่งที่คนเขาเรียกกันว่าวิญญาณ
ซึ่งเราก็มารู้อะไรนอกจากเขาเรียกกันว่าวิญญาณ; ฝีมือมีแต่
วิญญาณ. ส่วนเรานี้วิญญาณอย่างฝึก็ต้องมีชื เพราะว่ามีมัน
เฟิงจะตายไป มันเหลือแต่วิญญาณที่ท่องเทียวอยู่, ในตัว
เราก็ค้อมมีวิญญาณชนิดนั้นแน่นอน; แต่เรายังมีเนื้อ มี
เลือด มีกล้ามเนื้อ มีอะไรที่ยังมากกว่าวิญญาณ; ถ้าฝึ;
มี ๑ เราก็ค้อมมี ๒ มี ๓; ดังนั้นเราก็ค้อมเก่งกว่าฝึ,
ทำไมเราจะต้องกลัวฝึ คึดขึ้นมาอย่างนั้นมันก็หายกลัวฝึ. ใน
คณิตศาสตร์ $๑ + ๑ = ๒$, $๒ - ๑$ มันก็ค้อมเหลือ ๑ มันก็
หายกลัวฝึ; อย่างนั้นมันเป็นเรื่องของสติปัญญา ไม่ใช่อันธ-
พาล. **ต้องรู้จักแยกสติปัญญาออกจากการมุนะอย่าง**
อันธพาลซึ่งเป็นเรื่องจิตวุ่นนั้นเสีย; เรื่องจิตวุ่นนั้นเป็น
สติปัญญา มันแยกทางกันเดิน.

ดังนั้นการที่จะมีจิตว่างตามแบบพุทธศาสนาอันถูก
ต้อง ต้องเป็นเรื่องของปัญญา.

ถ้าทำอย่างนั้นได้ ปัญญาจะมีมากขึ้น ๆ ๆ จน
สูงกว่าคณิตศาสตร์ของเด็กอมมีเอ; นี่มันเป็นสิ่งที่ถูกมอง

ข้าม ไม่สนใจกันเสียหมด. ถ้าเรามีความเคยชินกับวิถีการอย่างนี้มาแต่เดิม เป็นทุนเป็นพื้นฐานบ้าง ก็จะช่วยในการที่จะมีจิตว่าง; คือมันเพียงแต่พอกพูนปัญญา คือมันเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้ว; แต่ว่าทำให้มันมากขึ้นเจริญขึ้น develop มันขึ้น, ที่มันมีอยู่เพียงสิ่งเดียวนั้น ให้มันแก่กล้าขึ้นมากก็แก้ปัญหาได้หมด เพราะมันเป็นเรื่องปัญญาสูงสุด มองเห็นไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา กระทั่งมองเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นมันเป็นเรื่องของคนไม่รู้ เทียบสมมติกันอย่างนี้ สมมติกันอย่างนี้, สักไม่มี คนก็ไม่มี แล้วใครจะหลอกใคร. ฉะนั้นผู้ที่ถึงฝั่งถึงตลิ่งของพระธรรม คือเป็นพระอรหันต์ก็หมดปัญหาเหล่านี้ คือผีไม่หลอก; เพราะไม่มีผี ไม่มีตัวให้ผีหลอก.

ผมจำได้ว่าตอนเด็กๆ ได้ยินคนที่บวชเรียนแล้ว แต่ไม่รู้เรื่องอะไร ผมกล้าพูดว่าเขาไม่รู้เรื่องอะไร; แต่เขาพูดสับสนๆ กันมาว่า เป็นพระอรหันต์แล้วก็หมดปัญหา ผีไม่หลอก, หรือเป็นอาจารย์วิปัสสนาแล้วผีก็ไม่หลอก; อย่างนั้นก็พูด. ทั้งเขาไม่รู้ว่ วิปัสสนาคืออะไร? เป็นอย่างไร? และทำ

ไม่ผิดจึงไม่หลอก? เขาไม่รู้แน่นอน, ผมสังเกตเห็น; แต่เขาพูดตาม ๆ กันมา ตามความเชื่อ เคี้ยวเนรามองคุณนั้นก็เห็นว่าจริง; ถ้าเป็นอาจารย์วิปัสสนาจริง ผิดก็ไม่หลอกเพราะมองเห็นอยู่ว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีคน ไม่มีเรา ไม่มีเขา อย่างนี้เรื่อย.

ถ้าพิจารณาสูงขึ้นไปจนกระทั่งให้มันว่างไปหมด ไม่มีอะไร เราก็พูดอย่างแบบฟ้าแลบแบบมาเหนือเมฆเหมือนที่ชวงไปพูด. ไปหาหนังสือชวงไปอ่านดูบ้างนิดหน่อยก็พอรู้: ว่าคนอย่างชวงไปหรือนิกายของเขาใช้คำว่า “ว่าง” คำเดียว, ไม่มีอะไรนอกจากความว่าง, พุทธะคือ ความว่าง, ธรรมะคือความว่าง, สังฆะคือความว่าง ว่าเท่านั้นก่อน ะไร ๆ ก็คือความว่าง แม้แต่กิเลสก็คือความว่าง, ความทุกข์ก็คือความว่าง. ะไร ๆ ก็คือความว่าง. ที่แท้ก็คือ ความรู้ทางพุทธศาสนา, หรือหลักของพระพุทธศาสนาที่เอาไปพูดอีกแบบหนึ่งให้มัน โฝงผางตรงไปตรงมา; ฟังไม่ผิดก็เป็นอรรถพาล; ที่จริงไม่ใช่อรรถพาล แต่เป็นสติปัญญา, เป็นผลของสติปัญญาชั้นสูงสุด.

ขึ้นถ้ามองเห็นสักพอและเห็นจริงถึงที่สุด : ก่อนหน้านั้นก็คือความว่าง, สุนัข แมว อะไรก็คือความว่าง, คนก็คือความว่าง, อะไรๆ ก็คือความว่าง, กระทั่งพุทธะธรรมะสังฆะก็คือความว่าง, และความว่างนั้นก็คือความว่างอีกที่หนึ่ง. แต่แล้วก็ไม่มีใครเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ เพราะอ่านไม่รู้เรื่อง. วิธีการนี้จะพิเศษอย่างไรจะจริงที่สุดอย่างไร คนเอามาใช้ประโยชน์ไม่ได้ มันก็ไม่มีประโยชน์เหมือนกัน. แต่ก็มีประโยชน์อยู่ในตัวมันเอง, เป็นเพชรเป็นพลอยที่มีค่าอยู่ในตัวมันเอง; ไม่มีใครเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์. อย่างนี้แม้แต่เรื่องกล้วยไม้ เราก็ยังต้องใช้วิธีหลาย ๆ รัชต์บ้างที่จะทำลายผีให้หมดไปได้.

วิศ๓๓๓ อันสุดท้ายก็คอมมิวนิสต์เหมือนไฟกรดมองไปทางไหนว่างไปหมด; นั่นคือวิศของพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เธอจะมีสติมองเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอเถิด” แก่ปัญหาต่างๆ ได้หมดเลย. แต่ถ้าฟังไม่ถูกก็เป็นเรื่องน่าบอที่สุด แต่ว่าคนๆ

นั้น เขานับถือพระพุทธเจ้าตามธรรมเนียม, ก็ไม่กล้าว่า
พระพุทธเจ้า. ถ้าลองผมพูด หรือเขาเข้าใจว่าผมพูดเอา
เอง ก็จะมีมันเป็นเรื่องน่าเบื่อที่สุด. แต่พอรู้ว่าพระพุทธ
เจ้าว่า ก็เสียเสีย. ความไม่เข้าใจนั้นแหละเป็นอุปสรรค
อย่างยิ่ง; แล้วมันก็จริงอย่างชวงไปว่า: “พุทธะคือความ
ว่าง” ดังนั้นถ้าไม่รู้จักความว่าง ก็คือไม่รู้ จักพุทธะ.

คนนั้นแม้จะอ้างว่านับถือพระพุทธเจ้า ก็ถึงพระ
พุทธเจ้าแต่เปลือก ไม่ใช่ถึงพระพุทธเจ้าที่แท้จริงข้างใน.
ธรรมะคือความว่าง เขาก็ไม่มีธรรมะ ไม่รู้ จักธรรมะ
สังฆะคือควรมว่าง เขาก็ไม่รู้ จักพระสงฆ์ ไม่มีพระสงฆ์
ชวงไปพูดที่เดียวตลอดสาย มันก็เหมือนอย่างที่เราเรียกว่า
ไฟกรดมันไม่ยกเว้นอะไร มันเผาไหม้หมด เป็นความว่าง
ไปหมด.

พระพุทธเจ้าเป็น พระพุทธเจ้าก็เพราะว่าว่างจาก
ตัวกู-ของกู, ธรรมะเป็นพระธรรมขันธ์มา ก็เพราะว่า
มันเป็นธรรมขันธ์ที่ไม่เจืออยู่ด้วยตัวกู-ของกู; แม้ธรรมะ
ที่เป็นคำสอน สำหรับเล่าเรียน มันก็สอนเรื่องว่างจากตัวกู.

ข้อปฏิบัติก็เพื่อให้ว่างจากตัวกู ผลของมันก็คือว่างจากตัวกู
 ฉะนั้นธรรมะก็คือความว่าง. คุณเนื้อตัวตามธรรมชาติมันก็
 คือความว่างไม่ใช่ตัวกู—ของกู. สังฆะพระสงฆ์เหมือนกัน
 ต้องมัจฉาว่างหรือพร้อมที่จะเป็นไปตามแบบของความว่าง
 จึงจะเป็นพระสงฆ์ ไม่ใช่ตัวคน. พระสงฆ์เขาไม่ได้หมายถึง
 ถึงตัวคน, เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ก็ไม่ได้หมายถึงตัว
 คน; ล้วนแต่หมายถึงตัวธรรมไปหมด. แล้วธรรมก็คือ
 ธรรมชาติ. ไม่ใช่ตัวกู—ของกู ไม่ใช่บุคคล; มันก็ว่างไป
 หมด. ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คุณโลกโดยความเป็นของ
 ว่าง” นั่นก็คือว่างทั้งหมด รูปธรรม นามธรรม ก็เป็น
 ของว่าง, กิเลสมันก็อยู่ในพวกนามธรรม มันก็ เป็นของ
 ว่าง. ความทุกข์ก็เป็นพวกนามธรรม มันก็เป็นของความว่าง.

ถ้าอย่างไร ในระหว่างบวชนี้ รู้จักสร้างอาวุธกาย-
 สิทฺธิ คือไฟกรด ที่เราสมมติเรียกนี้: มองดูอะไรเป็น
 ของว่าง, เป็นแวนแก้ว, ถ้าเป็นไฟกรดก็สำหรับจี้เผาทุกสิ่ง
 ให้มันว่างไปไม่มีเหลือ นี่พูดเป็นเรื่องทางวัตถุไปหน่อย แต่
 มันเป็นอุปมา. ส่วนเราก็เผาทางวิญญาณให้หมดตัวกู—ของกู
 ในทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าเป็นแวนแก้วก็คือแวนที่มีแสงส่องให้

มันเผาไหม้ “ตัวกู-ของกู” อย่างเดียว; อย่างอื่นจะเหลือ
 อยู่ก็ตามใจ มันก็เป็นซาก, ชีวิตก็เหลืออยู่เป็นซาก, จิตใจ
 ก็เหลืออยู่เป็นซาก คือ ปราศจากตัวกู-ของกู. นี่ถ้าคุณ
 ไปได้อันหนึ่งไปในระหว่างบวชนั้นออกไปแล้วมันก็จะใช้ได้มาก
 เพราะต้องออกไปเผชิญกับอุปสรรคประเภทที่ ๒ คืออุปสรรค
 ที่เกิดมาจากภายนอก หรือสิ่งแวดล้อม, เพราะว่าเราไม่ได้
 อยู่ในโลกคนเดียว จะต้องไปทำงานเนื่องด้วยผู้อื่น.

ตามปกติสึกออกไป ก็ไปมีครอบครัวมีอะไร ก็มีคนอื่น
 อื่นสิ่งอื่นเข้าแวดล้อม, มันล้วนแต่เป็นหนทางที่จะเกิด
 อุปสรรค. และยิ่งกว่านั้นก็คือมีคนอีกจำนวนมาก ที่อยู่ใน
 ความรำบผิดชอบ; ถ้าเขาเป็นคนอันธพาลเป็นคนคอร์รัปชั่น
 มันก็ยังมีปัญหา. และยิ่งกว่านั้นอีก เราก็มีศัตรูคู่แข่งกัน
 คู่ทำลายอยู่รอบด้าน ตามวิสัยโลกหรือคนปุถุชนในโลก
 มันก็มีปัญหามากในการที่จะทำให้หวั่นเสีย; พอหวั่นเสียก็
 คือตาย. คนเราเมื่อหวั่นเสียขึ้นมาเมื่อไร มันก็คือตายเมื่อ
 นั้น คือมันฉิบหายหมด. ดังนั้นวิธีที่จะทำให้หวั่นเสีย
 มันก็ไม่มีวิธีอื่น นอกจากการดำรงจิตไว้ให้ถูกต้องอยู่

เสมอ คือมีปัญญา มีวิริยาคตามแบบของพระพุทธเจ้า;
ไม่ใช่ปัญญาคตโกง

ปัญญาบริสุทธิ์ตามแบบพระพุทธเจ้า คือหลังจาก
จิตว่างแล้ว จะมีปัญญาบริสุทธิ์, อันนี้ต้องมีอยู่เสมอ; มัน
จะเป็นอาวุธอย่างที่ว่า จะเผาทุกสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องให้หมด
กำลังหมดอำนาจไป. แต่มันก็ทำยากอย่างยิ่งคือยากยิ่งขั้นทุกที
ในเมื่อสิ่งนั้นคือสิ่งที่เราโกรธ หรือเกลียดหรือไม่ชอบอยู่เป็น
ต้นทุน, เป็นศัตรูหรือผู้ขัดขวางขัดคอ^๕ เรา ก็เกลียดอยู่เป็น
ต้นทุนแล้ว; มันไม่ว่างอย่างยิ่งอยู่เป็นต้นทุนแล้วมันก็
เลยทำยาก, มันก็มีความมืดมนไปหมด ไม่มีปัญญาที่จะ
แก้ปัญหา, ^๖ไม่อาจจะถือหลักพระพุทธภาษิตที่ว่า
“ชนะความชั่วด้วยความดี” ชนะคนชั่วด้วยความดี; ทำ
ไม่ได้ เพราะจิตมันวุ่นวาย. พอถูกเข้าเพียงครั้งเดียว สอง
ครั้งก็ยอมแพ้หมด; ^๗ร้องว่าวิธีการนี้ใช้ไม่ได้แล้วโว้ย!
ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้พูด, ^๘และเราก็เป็นสาวกของ
พระพุทธเจ้า.

เดี๋ยวนี้มันคนเขมามากขึ้น ๆ ที่ว่า ^๙วิธีการชนะความ

ช่วยด้วยความดีนั้นมันใช้ไม่ได้; เพราะโลกนี้เขาไม่ยอมต่อกัน
 อย่างนี้. เช่นถือว่าคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายชั่ว เสรีประชา-
 ธิปไตยเป็นฝ่ายดี; ควรจะข่มขู่ความชั่วหรือคนชั่วด้วย
 ความดี ไม่มีใครถือ ไม่มีใครคิด ไม่มีใครพยายาม;
 เขาจะใช้ฟันต่อฟัน, ตาต่อตา กันเรื่อยไป. บางทีอาจจะ
 ใช้อุปบายเหมือนกันว่า ทำดีเข้ามหา อย่างนั้นมันก็ไม่ใช้ดี
 ที่ถูกต้อง เพราะว่าไม่จริง; มันก็ชนะไม่ได้.

ในฐานะที่คุณเป็นภิกษุในพุทธศาสนา เป็นสาวกของ
 พระพุทธเจ้า, ไปคิดถึงเองว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ผิดหรือถูก
 อย่างไร? ชนะความชั่วด้วยความดี, ชนะคนชั่วเห็นยวด้วย
 การให้ทาน, คุณจะทำได้สักกี่ครั้งในการชนะคนชั่วเห็นยว
 ด้วยการให้ทาน? รวมความแล้ว ทำอะไรไม่ได้หมด เพราะ
 ว่าทำจิตให้ว่างไม่ได้. คนในครอบครัวก็ยังบังคับไม่ได้;
 เหมือนที่เขาล้อ นะโปลีเลียนว่า เอาหมาออกไปตัวหนึ่งจาก
 ครอบครัวก็ไม่ได้, เป็นถึงมหาจักรพรรดิ กำจัดหมาตัวหนึ่ง
 ก็ไม่ได้ เพราะวาราชินีชอบหมา. นี่มันเป็นเรื่องมีตัวกู-มี
 ของกู แล้วมันก็เอาชนะอะไร ๆ ไม่ได้.

นี่เราจะต้องพบปัญหาหนักตั้งแต่ในครอบครัว นี่หมายถึงคนที่สึกออกไป; ไปถึงคนได้บังคับบัญชา, คนข้างนอก, คนที่เป็นศัตรู, แล้วจะแก้ปัญหาละเหล่านี้ด้วยอะไร? ผมก็ยังยืนยันว่าต้องใช้จิตว่าง คือเครื่องมือนิวพิเศษอย่างเดียวกันจับแสวงหาสะสมไว้ แล้วนำเอาไปใช้.

เราต้องชนะตัวเราก่อน ต้องมีการชนะตัวเอง คือชนะกิเลส ว่างจากตัวกู ว่างจากของกู เสียก่อน จึงจะมีสติปัญญาเห็นลู่ทางที่จะเอาชนะศัตรู, ทำผู้อื่นให้อยู่ในอำนาจของเราได้. แต่แล้วมันก็ไม่ใช้ทำงานเหมือนปากว่า; ต้องใช้ความอดกลั้นอดทน บวกกันเข้ากับสติปัญญา ซึ่งมันมาจับปวดอยู่ที่อดกลั้นอดทน. ถ้าทนไม่ได้ก็ล้มละลายกันตรงนั้น, ยิ่งถ้าเป็นคนทำงานเพื่อตัวกู-ของกู ไม่ได้ทำงานเพื่องาน มันก็ยิ่งยาก. แม้ว่าทำงานเพื่องานมันก็ยังไม่ดีที่สุด; มันต้องทำให้ไม่มีงาน ไม่เป็นงาน, ทำเป็นการเล่นหรือของเล่นไปเลย โดยปัญญาของพระพุทธเจ้า: มองอะไรว่างไปหมด งานก็ไม่มี การทำงานก็ไม่มี ซึ่งดียิ่งกว่าที่ทำงานเพื่องานไปเสียอีก.

ทำงานเพื่อตัวกู๋เพื่อของกู๋ มั่นทนกรทงเป็นตลอด

เวลา.

ทำงานเพื่อตัวกู๋จะรู้สึกหัวเสียตลอดเวลา แล้วยุ่งหมกตลอดเวลา; แม้ภายในครอบครัวของตัวเอง มันก็ยุ่ง. ถ้าทำงานเพื่องานมันก็พิเศษเพราะมีใจคอปกติมีปัญญาพลทีจะแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ได้. นี้เราจะพุกกันโดยละเอียดในคราวอื่น.

ทิวเศษแสนวิเศษไปกว่านั้น อีกก็คือว่า ไม่มีงานที่จะต้องทำ: “ฉันไม่มีงานที่จะต้องทำ แต่ว่ามีการเคลื่อนไหวอะไรอยู่ตัวเป็นเกลียวเหมือนกัน” สิ่งที่ทำนั้นไม่มีความรู้สึกรู้ว่าเป็นการงานหรือเป็นภาระ เหมือนกับทำอะไรเล่น ๆ เป็นการเดินไปหมกไม่มีการงาน เลยสนุกสบายไปหมก. มันมีแต่ได้ไม่มีเสีย คือมันมีแต่ได้ ได้ความรู้ได้อะไรไปหมก; แม้ทำผิดฉิบหายหมก มันก็ได้ความรู้. นี่มันเป็นมากอย่างนี้ มันมีแต่เรื่องได้: ได้ความรู้ได้ความจริงได้อะไรมาเรื่อย; เลยไม่มีการงาน มีแต่การได้อะไรอย่างหนึ่งเรื่อยไป มีความเจริญทางจิตใจ มีวิวัฒนาการทาง

วิญญาณเรื่อยไปๆ, ไม่ทุกข์ ไม่มีนรก. อย่างนี้จะชนะ
ตัวเองด้วยชนะผู้อื่นด้วย, ชนะอะไรได้ด้วย.

เดี๋ยวนี้มีการงานมากเหลือเกิน แล้วก็อุปสรรคมาก
เหลือเกิน; ที่พูด ๆ กันในโลกนี้ มีการงานมาก มีความ
รับผิดชอบมาก มีอุปสรรคมาก กว่าจะได้มาเลี้ยงปากเลี้ยง
ท้อง ต้องฟันฝ่าอุปสรรคการงานเหลือเกิน. นี้คนยังโง่กว่า
สุนัข หรือกว่าสัตว์เดรัจฉานทั่วไป โดยไม่รู้สึกรู้สัก
หมายความว่า สัตว์เดรัจฉานนั้นการงานของมันก็คือกิน,
ผมนั่งดูนกที่มันกินลูกหมากเม่า มันกินพลางเล่นพลาง
มันมีเท่านั้น, ไม่ต้องพูดถึงการงาน มันไม่มีหน้าที่
อะไร นอกจากบินมาแล้วก็กิน-กิน-กิน; นี่คือการงาน
ของมัน, การทำงานของมันคือการกิน. สุนัขก็เหมือนกัน
มันไม่ทำงานอะไร นอกจากกินเท่านั้นกินคือการงาน; ส่วนที่
มันจะทำอะไรไปตามเรื่องของมันเป็นเรื่องเล่นไปหมด. มัน
จะรับใช้เราหรือว่ามันจะไล่กัดสัตว์ หรืออะไรก็ตาม มัน
เป็นเรื่องเล่นไปหมด; ไม่มีภาระหนักหน่วง ทั่วมุมจิตใจ
เหมือนมนุษย์.

มนุษย์นั้นอะไร ๆ ก็เป็นการงานไปหมด ต้องรับผิดชอบไปหมด; แม้แต่การกินเข้าไปก็เป็นภาระ เป็นหน้าที่การงาน ที่ทรมานใจไปหมด; จึงมีงานมากท่วมหูท่วมตา ท่วมเป็นภูเขาเสากา. แต่สัตว์เดรัจฉานไม่มีการงาน; การงานของมันคือการกินเข้าไป. คนเราต้องหาด้วยการทำงานแล้วจึงจะได้กิน. มองดูแล้วไม่เรียกว่าโง่ แล้วก็ไม่รู้จะเรียกอะไร เป็นคนมีบาปมีกรรมอะไร, เป็นคนมีบาปมีกรรมคือทำงานแล้วจึงจะได้กินเข้าไป. สัตว์เดรัจฉานการงานก็คือกินเข้าไป แล้วมันก็ไม่รู้สึกว่าเป็นการงาน รู้สึกเป็นการเล่นหรือการสบาย หรือเป็นความสุขไปหมด. ส่วนเรานั้นเต็มไปด้วยการงาน; แต่สุนัข มันเต็มไปด้วยการเล่น มันก็ยอมดีกว่าเรา.

เราจะแก้อุปสรรคทั้งหลายในชีวิต จะเป็นส่วนบุคคลกต^{๘๔} ศัตรูกต^{๘๔} การงานกต^{๘๔} อะไรกต^{๘๔} ให้ออกไปได้
อย่างไร?

ผมว่าไม่มีทางอื่น นอกจากทางของพระพุทธเจ้า ด้วยเครื่องมือนาคออาวุธวิเศษกายสิทธิ์ ที่จะมองส่องอะไร ใ้หมันไหม้เป็นจุนต์ไปหมด เป็นความว่างไปหมด;

เราต้องแก้ปัญหทั้งหมดด้วยการที่ทำให้จิตให้ว่าง, **ไม่มีเครื่องมืออื่นนอกจากทำให้ว่าง**: คือทำให้สติปัญญาที่มาจากความว่างมันเกิดขึ้นมา, ซักตัวกู-ของกูออกไปนั่นคือการแก้ปัญหด้วยการทำให้ว่าง. พอจิตว่างมันก็มีสติปัญญาออกมาสำหรับแก้ปัญหทุกอย่าง ที่มนุษย์เรียกกันว่าปัญหา, อย่างน้อยที่สุดมันสลายตัวลงทันที. อุปสรรคปัญหาต่าง ๆ มันสลายตัวลงไปทันทีที่มีจิตว่าง แล้วต่อจากนั้นจะทำอะไรต่อไปก็แล้วแต่.

นี่เรียกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ส่วนตัวเรา โดยเฉพาะก็คือ, ปัญหาที่มาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกก็คือ, **วิถีแก้มันก็คือการทำให้ว่าง**, ถ้าต้องการ ด้วยการทำให้ว่าง ก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากการทำให้ว่าง ด้วยการเอาวิชามาสว่างวิชาไว้เรื่อยไป ๆ. ส่วนอีกทางหนึ่ง: วิชามันก็สร้างวิชาเรื่อยไป. วิชาก็มาจากวิชา, วิชาก็มาจากวิชา เป็นที่สรุปจุดจบของการตอบคำถามตามแบบของพุทธศาสนา.

ถ้าเป็น logic หรือเป็นปรัชญาสมัยใหม่เขาจะตอบกันอย่างไร ผมก็ไม่ทราบเหมือนกัน. ถ้าตอบตามแบบ

พุทธบริษัท ที่รวบรวมตัดบทได้ทันแก่เวลา ก็อย่างที่ว่า นั้น
 แผละ : คือวิชาความโง่มันก็มาจากวิชา วิชาความ
 ภูมิปัญญา มาจากวิชาความรู้ ; และที่สูงที่สุด ที่ดีที่สุดก็คือ
 ที่มันออกมาจากความว่างจากตัวกู—ของกู เป็นวิชาอยู่ใน
 ตัวเองด้วย, และเป็นวิชาที่จะทำให้เกิดวิชาอื่น ๆ ต่อไปอีก
 ไม่มีที่สิ้นสุดด้วย.

เวลาหมดแล้ว ก็พอกันที่สำหรับวันนี้.

กิลเลสคุด

กุดเสียดี ชี้น้ำ แก้วกิลเลส
 ทำสมเพช เตือนเท่าไร ก็ไม่เห็น
 ภาวเป็นทาส กิลเลส อยู่เจ้าเป็น
 ละลดเป็น ปรารถนาก็ไม่เห็น
 คั้นกรรมะ นาทบออก ส้มกิลเลส
 ทำสมเพช ลวงๆ เห็นวงเวียน
 หนีงานที่ ทำนั้น สรรพมา
 ได้เป็นชาติ กิลเลสไป สมใจกุด ๆ

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง
ในส่วนบุคคลภายนอก

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๒๓ สิงหาคม ๒๕๑๒

วันนี้จะได้พูดโดยหัวข้อว่า “ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานด้วยจิตว่าง” ต่อจากที่พูดค้างไว้จากวันก่อน. ในวันที่แล้วมาได้พูดถึงปัญหาในการทำงานด้วยจิตว่าง ในลักษณะที่เป็นส่วนบุคคลตามลำพังตนเป็นส่วนมาก.

ปัญหาใหญ่อันหนึ่งก็คือปัญหาที่เกิดจากบุคคลภายนอก หรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เป็นตัวปัญหา,

คนโดยมากมักจะไปโทษผู้อื่น หรือสิ่งอื่น ไม่โทษตัวเอง ไม่โทษสติปัญญาหรือความสามารถของตัวเอง ว่ามีไม่พอ. เพราะฉะนั้นเราจะต้องรู้ในข้อนี้กันเป็นส่วนใหญ่เสียก่อน; เพราะถ้าเรามีสติปัญญาความสามารถพอ ก็ไม่มีใครเป็นอุปสรรค หรือเป็นผู้ต้านทานได้. คุณงมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งเป็นจอมของปัญญา ท่านก็ประกาศพระธรรมหรือพระศาสนา ในลักษณะที่ไม่มีใครต้านทานได้; ถ้ามีใครต้านทานได้ ก็หมายความว่า มันยังไม่ใช่สติปัญญาที่สมบูรณ์.

ในบทสวดธัมมจักกร์ของเราจึงมีว่า *อปปฏิวัตติยัม สมณเณ วา พราหมเณ วา เทเวณ วา มาเรณ วา พุทฺหมฺนา วา*; ซึ่งมีใจความว่า *ไม่มีใครได้กลับได้ ไม่ว่าจะเป็สมณะหรือพราหมณ์ เป็นเทวดา มาร พรหม*; กล่าวถึงพรหมเป็นพวกสุดท้ายเพราะถือว่าเป็นสัตว์ประเภทสูงสุด. ก็ไม่สามารถที่จะได้กลับ หรือตีกลับพระธรรมจักกัที่พระพุทธองค์ได้ประกาศออกไปคือศาสนา. นี้ก็ต้องถือว่าโดยหลักใหญ่แล้วท่านชนะได้ด้วยปัญญา ที่เพียงพอ ส่วนคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้า เป็นบุคคลที่รอง ๆ ลงไปก็ล้วนแต่ทำ

อะไรสำเร็จก็เพราะว่ามีปัญญา มีความสามารถเพียงพอ คือ
เหนือกว่าอุปสรรค เหนือกว่าอุปสรรคหรือศัตรูนั่นเอง.

ที่อยากจะพูดแล้วพูดอีกหรือซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าสติปัญญา
นั้น ไม่มีสติปัญญาไหนจะดีไปกว่า สติปัญญาที่มีปรากฏ
อยู่ในตัวมันเอง ในขณะที่จดตว่างจากตัวกู-ของกู : คือ
เมื่อจิตปราศจากความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีตัวกู-ของกู
เดือดพล่านอยู่ในใจ เป็นเวลาที่มีสติปัญญาสูงสุด. แต่
ฟังคุณล้าย ๆ ว่าเป็นความโง่ หรือเป็นความไม่มีอะไรเลย,
เพราะไม่ต้องคิดต้อต้งนึก ต้อต้งศึกษาอะไรมากมายเหมือนกับ
ที่เขากำลังศึกษากัน. มันเป็นสติปัญญาตามธรรมชาติ ของ
ธรรมชาติ เพื่อธรรมชาติโดยธรรมชาติ แล้วแต่จะพูด; ต้อต้ง
เข้าถึงตัวธรรมชาติจริงๆ. นี่คือนสิ่งที่ต้องรู้ไว้สิ่งหนึ่งว่า จะ
เรียนพุทธศาสนา จะศึกษาธรรมะอะไรเหล่านั้นกต้อต้งศึกษา
จากธรรมชาติโดยตรง; ไม่ใช่ศึกษาจากหนังสือหนังสือ
จากคำพูดของผู้บอกผู้กล่าวอย่างเดียว; อย่างนั้นมันเป็นไป
ไม่ได้ มันไม่พอ ก็จะไม่รู้ธรรมะได้เลย. ถ้ารู้ก็เป็นความรู้
อย่างความจำ อย่างความคิดคำนึงคำนวณ ไม่ใช่ความรู้แจ้ง

แทบจะตกใจจริง ค่ายการเข้าถึงตัวธรรมชาติเลย; เพราะเหตุนี้เขาจึงมีคำพูดที่ฟังยาก.

ในบางหมู่บางพวก เช่นพวกนิกายเซ็น ก็พูดว่า “ไม่ต้องทำอะไรนอกจากเข้าถึงตัวธรรมชาติ” คือเป็นอันเดียวกันเสียกับธรรมชาติ; พูดอย่างนี้ก็ฟังไม่ถูกอีก. แต่ที่แท้มันก็คือคำที่พูดอย่างธรรมดาสามัญที่เราพูดกัน : คือการถึงธรรม บรรลุธรรม เข้าถึงธรรม หรือเป็นธรรมเสียเอง. คำอธิบายละเอียดข้อนี้ อธิบายอยู่ในหนังสือเรื่อง “คนถึงธรรม—ธรรมถึงคน” ลองไปอ่านดูถ้าสนใจ. คำว่า “เข้าถึงตัวธรรมชาติเสียเลย, หรือเป็นธรรมชาติเสียเลย” มันกลายเป็นจิตใจในขณะที่มีสติปัญญาสูงสุด; เพราะว่าถ้าเข้าถึงตัวธรรมชาติเสียเลย หรือเป็นตัวธรรมชาติเสียเลยแล้ว มันไม่มีตัวกู—ของกูเลย มันจึงอยู่เหนืออะไรหมด เหนือความขลาด ความกลัว ความรัก ความโกรธ; และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเหนือความโง่.

คนเราโง่มากที่สุดก็เมื่อมีตัวหรือเห็นแก่ตัว เพราะว่าการโง่นั้นเป็นเหตุ ให้รัก ให้เกลียด ให้กลัว ให้โกรธ ให้อะไรต่างๆ สารพัดอย่างได้. คนที่มีสมรรถภาพมากที่สุด

๘๔ สุกกคือคนที่อยู่เหนือความโง่, ไม่มีความโง่ หรือความ
 ผิดอะไร เหลืออยู่ในขณะนั้น ซึ่งเราเรียกกันในที่นี้ว่า มี
 จิตว่างจากตัวกู-ของกู; เป็นเรื่องที่ฟังยาก หรือเข้าใจยาก
 หน่อย. แต่ถ้ามีความพยายาม ทนพยายามที่จะศึกษา
 ให้เข้าใจ มันก็เข้าใจได้ และมีประโยชน์เกินค่า; มี
 ประโยชน์ยิ่งกว่าที่จะเรียกว่าพอกันกัน แต่ว่ามันมีประโยชน์
 เกินค่า เพราะถ้าไม่มีสิ่งอื่นแล้ว มันก็ไม่มีทางที่จะบรรลุ
 ธรรมอะไรได้.

๘๕ ผู้ที่จะแก้ปัญหาต่างๆ จะต้องมีการบรรลุธรรมเสีย
 ก่อน บรรลุอย่างเด็ดขาด หรือบรรลุเพียงบางส่วนบางระดับ;
 หรือว่าแม้แต่ทำให้มีการบรรลุ หรือถึงธรรมชาติชั่วขณะบาง
 ขณะ ก็ยังเป็นการดีที่ที่สุด. คือว่า มีจิตว่างในบางครั้งบาง
 คราวก็ยังคงที่สุด ดีกว่าที่จะไม่มีจิตว่างเสียเลย. โดยเฉพาะ
 ในกรณีที่อยู่ปรุปรุก ศัตรูปรุปรุก อะไรประดังกันเข้ามาใน
 เวลานั้น ถ้ามีจิตว่างได้มันก็ดีที่ที่สุด วิเศษที่สุด ในการที่จะแก้
 ไขอุปสรรคเหล่านั้น ดังนั้นจึงได้พูดถึงเรื่องนี้ ซ้ำแล้วซ้ำอีก
 เพื่อเราจะได้รู้จักและเข้าใจ, เพื่อจะทำให้มีจิตว่างได้ตาม

สมควรในการที่จะแก้ปัญหาในขณะที่ทำงาน, และต้องการที่จะทำการงานให้ดีที่สุดด้วยจิตว่าง.

ในวันนี้ที่ต้องการจะชี้ให้เห็นก็คือ งานที่มอุปสรรคเต็มไปหมด เนื่องมาจากบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยปัจจุบันนี้ หรือสมัยต่อไปข้างหน้า มนุษย์จะต้องทำการงาน ชนิดที่ต้องสัมพันธ์กับคนอื่นมากยิ่งขึ้นกว่าที่แล้วมา. เมื่อครั้งโลกยังไม่เจริญตามแบบใหม่ คนทำงานตามลำพังได้เป็นส่วนมาก, ยิ่งสมัยที่กิจการด้วยแล้วก็คล้าย ๆ กับสัตว์; เรื่องงานก็คือการกินเท่านั้นเอง. นี่จะต้องไม่ลืมว่าในสมัยอย่างนั้น งานของเขา คือไปเก็บมากินจากในป่า. ไปเที่ยวในป่ามันก็สนุกเหมือนกับคนเดียวนั้นไปเที่ยวป่า แล้วก็กิน, เพียงแต่กินเข้าไปในปาก มันจึงไม่มีปัญหาเหมือนสมัยนี้.

ครั้นเปลี่ยนแปลงมาจนถึงสมัยนี้ ที่เรียกกันว่าความก้าวหน้า ก็ต้องพึ่งพาอาศัย หรือเกี่ยวข้องกับคนอื่นมากขึ้นทุกที. ความเจริญทำให้รวมกันเป็นหมู่บ้าน หมู่บ้านต้องรวมกันเป็นจังหวัด และเป็นประเทศในที่สุด; มีความผูกพันเป็นอันเดียวกัน เหมือนกับจับม้ามัด เป็นมัดเดียวกัน; มันก็ผิดจากสมัยโน้น ซึ่งต่างคนต่างเป็นอิสระ เหมือนกับนก

หรือสัตว์เศรษฐกิจ. เช่นนกอย่างนั้นมันไม่มีการงาน, บินไปหากิน มันก็สนุกสนานในการบินไปเหมือนกับเราเที่ยวชมวิว, พอพบลูกไม้เข้าก็กินอย่างสนุกสนาน สบายร้องเพลงไปพลางก็มี; อย่างนี้เรียกว่า อุปสรรคไม่มี เพราะว่าการงานไม่มีแต่การเล่นหรือการเที่ยว.

คนสมัยโน้นเหมือนกับสัตว์อยู่มาก มีความเป็นอิสระแล้วก็เปลี่ยนมาเป็นมีภาระมากเข้า ๆ ๆ เหมือนกับถูกสถาป: ซึ่งคัมภีร์ของศาสนาบางศาสนาก็พูดไว้ชัดว่าถูกสถาป, มนุษย์ถูกสถาปให้มีความทุกข์. ให้มีความลำบากยุ่งยากมากขึ้น เพราะไม่เชื่อฟังคำสั่งของพระเจ้า คือข้อซึ่งหน้า จะต้องมีความทุกข์มากชน : มันก็ไม่มอะไรนอกจากความมืดว้ญ-ของญ.

มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ๆ จนอยู่ในสภาพปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว อย่างที่เรียกว่าเห็นแก่ตัวทุกกระเบียดนิ้ว; แต่อาศัยความสุภาพที่ฉาบย้อมเอาไว้ ตามที่สอนกันให้มีความสุภาพฉาบย้อมเอาไว้ปีคบังกิเลสหายบๆ ไว้. แต่แล้วก็ครอบงำกิเลสนั้นไม่ได้ มันเพียงแต่ว่าปีคบังไว้กลบเกลื่อนไว้; เราจึงมีจิตใจชนิดที่ฉลาดไกลจากธรรมชาติ

ไกลจากความเป็นธรรมชาติมากขึ้นทุกที จึงมีความทุกข์เต็มไปหมด; เพราะมีความอยากมีความยึดมั่นถือมั่นมากขึ้นๆ.

ทีนี้มาถึง ปัญหาที่จะต้องทำงานด้วยหมู่คณะ ที่ต่างคนต่างก็มีโรคทางวิญญาณเหมือนกันหมด.

เดี๋ยวนี้เราก็ทำงานเป็นหมู่ๆ; เช่นการค้าขายของพวกนายทุน ก็ต้องมีคนเป็นจำนวนมากเข้ามาสัมพันธ์ด้วย มีการบังคับบัญชา มีการปกครอง มีการระมัดระวังอะไรมาก ก็ยังไม่ได้ตามที่ต้องการ, มันก็มีปัญหาเกิดขึ้น มีการทะเลาะวิวาทเป็นต้น. หรือแม้การงานที่ดีกว่านั้น ที่มีอำนาจบังคับบัญชา เช่น การทหาร งานราชการที่มีระเบียบวินัยบังคับบัญชา ก็ยังทำอย่างสงบไม่ได้; มันมีช่องมีอะไร ที่จะโต้แย้ง ทักทานบิตพริ้ว ต่อสู้อยู่ในหมู่คณะนั้น.

เดี๋ยวนี้ก็เป็นทีที่ปรากฏชัดอยู่แล้วว่า ผู้บังคับบัญชาล้วนแต่ปวดหัวอยู่ตลอดเวลา หน้าเขียวหน้าเขียว หน้าดำอยู่ตลอดเวลา แม้ที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภออะไรขึ้นไป, ชั้นหัวหน้ากองกระทั้รัฐมนตรี หรือแม้แต่นายกรัฐมนตรี, ถ้ามองดูกันเนืองๆก็จะเห็นว่า แหม! เต็มไปด้วย

ไต่ถามก็พูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะมีตัวกู-ของกูอย่างแรงมากขึ้นไปตามลำดับส่วน; ที่พูดกันไม่รู้เรื่อง ก็เพราะประโยชน์ที่ต้องการไม่ตรงกัน. ลูกน้องกับผู้บังคับบัญชา หรือลูกจ้างกับนายจ้าง ยิ่งพูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะผลประโยชน์มันไม่ตรงกัน. ถ้าประโยชน์มันตรงกันมันก็พูดกันง่าย พูดกัน ๒-๓ คำแล้วก็ทำงานสนุกสนานไปเลย ไม่เกิดปัญหาอันนี้ขึ้นมา.

เดี๋ยวประโยชน์มันไม่ใคร่ตรงกันยิ่งขึ้น ๆ เพราะ ว่าต่างฝ่ายต่างเห็นแก่ตัวมากขึ้น. ก่อนนี้เคยทำงานกันอย่างพอกับลูก; นายจ้างกับลูกจ้าง สมัยก่อนเขาทำกันอย่างพอกับลูก; หรือแม่แต่ทาสในเรือนเบี้ยกับนายเงิน ก็ยังทำงานเหมือนพอกับลูก; มาถึง สมัยนี้ทำงานกันเหมือนระหว่างศัตรูกับศัตรู : อย่างพวกทาส ที่ฝรั่งจับไปจากอาฟริกาเอาไปเป็นทาส, ทำกันอย่างทาสเหลือที่จะเรียกว่าทาส, และนายจ้างกับลูกจ้างก็ไม่ทำงานกันอย่างพอกับลูกเหมือนสมัยก่อน; เพราะมีความเห็นแก่ตัว จึงพูดกันไม่รู้เรื่อง; เพราะต่างฝ่ายต่างจ้องมองที่จะเอาเปรียบ จ้องหาโอกาสที่จะเอาเปรียบเพื่อประโยชน์ของตัว : มันก็ยิ่งพูดกันไม่รู้เรื่อง.

มาคิดดูจำนวนดู ถ้าทำให้เรียบร้อยไปได้ จะต้องใช้สติปัญญามากเท่าไร ? ในเมื่อแต่ละคน เต็มไปด้วยความคิดความรู้ สึกที่เป็นตัวกู-ของกู, กลัดกลุ้ม หรือเต็มปรี้อยู่อย่างนั้น. สมมติว่าเราไม่เป็นอย่างนั้น เช่นเราเป็นผู้บังคับบัญชา เราไม่มีจิตใจเป็นอย่างนั้น; แต่ว่าลูกน้องเป็นอย่างนั้นเราจะทำอย่างไร ? มันก็มีปัญหามากจนเหลือวิสัยต้องขอลา ที่เขาเรียกกันว่าต้องไขก๊อก คือลาตัวเองถอนตัวเองออกไปจากการงานนั้น; เพราะสู้ไม่ไหว. ลูกน้องหรือคนใช้หรือลูกจ้างที่มันเหลือประมาณ ถ้ามันเป็นสิ่งที่ลาได้ถอนได้มันก็คืออยู่. แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ลาออกไม่ได้ ถอนไม่ได้ มันก็ต้องต่อสู้ต่อไป; นี่คือปัญหา.

ถ้าเป็นสามีภรรยากันมันเกิดไม่ลงรอยกันจะทำอย่างไร? หย่ากันก็ไม่ได้ ก็ต้องทนตกรรทกนรทงเป็น เพราะพูดกันไม่รู้เรื่อง แม้หย่ากันได้มันก็ยังเป็นอย่างเดียวกันอีก ปัญหาที่ยังคงเดิม. ดังนั้นมันจึงเป็นความถูกต้องที่จะต้องแก้ปัญหามากกว่าที่จะยอมแพ้; นี่เราก็มาถึงปัญหาข้อนี้ในลักษณะอย่างนี้. เราจะปฏิบัติงานไปให้ดีที่สุดด้วย

จิตว่าง ในหมู่คนที่จิตวุ่นแวกล้อมอยู่เช่นนี้ได้อย่างไร? นี่เป็นทวิปัญญา. คำตอบนั้นก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าที่พูดแล้วอย่างกำปั้นทุบดินไม่มีผิด ว่าต้องทำงานด้วยจิตว่างให้มีจิตว่างจากตัวกู-ของกู ไปตามเดิม คือ ไม้โกรธ ไม้หม่นหมอง ไม้อะไรหมก, หาทางแก้ไขไปตามเดิม.

ปัญหามันก็เขียบใกล้เข้ามา จะแก้ไขกันอย่างไร? จะแก้ไขคนที่มีจิตใจวุ่นอย่างนั้นจะแก้ไขได้อย่างไร? จะดำเนินงานไปได้อย่างไร? เพราะเขาตั้งตัวเป็นศัตรู หรือเป็นฝ่ายค้านเป็นอะไรอยู่ในใจ; เพราะประโยชน์มันขัดกัน. มันก็มาถึงข้อที่ว่า ชนะความไม่ดีของผู้อื่นด้วยความดีของเราอย่างที่เคยพูดมาแล้ว, ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่สุดในพุทธศาสนา.

ปัญหาต่อไปก็มาอยู่ที่ว่า จะทำอะไรไหว? เอาความดีไปชนะความชั่วของคนเหล่านั้นตั้งมากมายนั้นจะทำได้อย่างไร; มันเหลือที่จะทำได้. แต่ถ้าอาศัยหลักพุทธศาสนาก็มีเป็นลำดับ อีกเหมือนกันว่า : ถ้าดีกว่าเราสูงกว่าเราก็กทำให้เคารพบูชาเชิดฟั่ง, ถ้าเสมอกันก็ให้รักใคร่กลมเกลียวกัน, ถ้าอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าเรา ก็ให้เมตตาสงสาร.

แต่แล้วมันก็มาโดนปัญหาว่าสงครามไม่ออก สงครามไม่ไหว, มันเลวเกินไป มันเป็นอุปสรรคศัตรู ยิ่งกว่าที่จะเป็นผู้น้อย ผู้อยู่ในบังคับบัญชา. ปัญหามันมีอย่างนี้เรื่อย แต่มันก็ไม่พ้นไปจาก **แก้ปัญหาคด้วยการใช้จิตที่ว่างอยู่เรื่อยไป.** มันมีอยู่แต่ว่า จะใช้มันในแง่ไหน, มันมีหลายแง่หรือหลายสปีบแง่หลายสปีบมุม จะใช้มันในแง่ไหน จะใช้จิตว่างแบบอัมธพาล ให้สำเร็จลุล่วงไป อย่างว่าเอาหน้ำรอดไปคราวหนึ่ง ๆ มันก็ได้เหมือนกัน ถ้าไม่มีปัญญาอะไรมากกว่านั้น; มันก็ยิ่งดีกว่าไม่แก้เสียเลย แม้มันเป็นปฏิภาณหรือเป็นเจโกไปเลย.

ถ้าให้ดีที่สุด เป็นพุทธบริษัทเต็มตัว มันก็ต้องทำด้วยใจจริงด้วยสติปัญญาจริงๆ, สติปัญญาจริงๆ ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าความว่าง ชนิดที่เปรียบเหมือนกับไฟกรด หรือตากรด มองอะไรให้มันว่างไปหมดจริงๆ มีปัญญาสูงกว่าเหนือกว่า จนมองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของว่างไปได้จริง, **มองงานก็ไม่เป็นงาน** กลายเป็นของเล่นสนุกไป, **มองคนก็กลายเป็นไม่มีคนกลายเป็นธรรมชาติ** เป็นธาตุ เป็นขันธุ์ เป็นอายตนะไป. **ทีนี้ถ้าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีลักษณะเป็นผู้ต่อต้าน**

ขึ้นมา มีกิเลสอย่างนี้ ก็ต้องมองอย่างเดียวกันนั้นอีก : คือ
มองให้เห็นไม่เป็นคน มองไม่เห็นคน, เห็นแต่กิเลส;
มองเห็นกิเลสก็คอเห็นผี.

เรื่องผีพวกกันในวังก่อนแล้วว่า ผีที่แท้จริงคืออวิชา,
อวิชาเป็นมารดาบิดาของผี; เกิดความโลภ ความโกรธ
ความหลง ก็คือเกิดผีขึ้นมาชนิดขึ้นมา. ครั้นเมื่อเรา
เสริญหน้ากันอยู่กับคนมุงร้ายต่อเรา หรือคนถือตัง คน
บิตพลว หรืออะไรทำนองนี้แล้ว ก็มองเขาด้วยไฟกรด
หรือตาหมีไฟกรดฉายลงไปทีนั้น ว่าเรากำลังพูดกับผี
ไม่ใช่กำลังพูดกับมนุษย์, หมายความว่าเราพูดกับกิเลส
ของเขา ไม่ได้พูดกับคน คือกำลังพูดกับกิเลส หรือกำลัง
พูดกับผี.

เมื่อกำลังพูดกับผี เราจะต้องทำอะไร? เราก็ไม่
ควรจะโกรธ; เพราะมันเป็นผีตามธรรมชาติ ไม่ได้พูดกับ
คน นาย ก. นาย ข. นายคนนั้นคนนี้, “เรา” คืออะไร?
เราก็ไม่ใช่คน เราคือสติปัญญา, เราที่กำลังเป็นคือสติ
ปัญญา ของความมีจิตว่าง; นี่คือ “เรา” ที่กำลังพูดกับผี

หรือวิชาหรือโลหะ โทสะ โมหะ ของคนใดคนหนึ่ง ที่เรา
 สมมติว่าเป็นคนใดคนหนึ่ง. ถ้าเราโกรธขึ้นมา โมโหขึ้นมา
 เราเองก็เป็นคนขึ้นมา ผูกกับผี มันก็ได้ทะเลาะกัน,
 ถ้าผีกับผีมันกัดกัน มันก็จะล้มละลายไปด้วยกัน. ถ้าเรา
 โกรธขึ้นมา หรือแม้แต่เราหม่นหมองขึ้นมา เราก็กลายเป็นผี
 ผูกกับผี. ลองคิดดูมันจะผูกกันรู้เรื่องได้อย่างไร; มันก็
 ต้องทะเลาะกัน แม้ไม่ทะเลาะกันด้วยปาก มันก็ทะเลาะ
 กันด้วยใจ อย่างร้ายแรง.

เมื่อใดนายจ้างโกรธขึ้นมา; ลูกจ้างเขาโกรธอยู่แล้ว;
 มันก็คือ ผูกกับผี ทะเลาะกับผี แล้วใครจะแก้ปัญหาก็
 มันเป็นเรื่องผิดกัน ใครจะไปแก้ปัญหาก็. มันเป็นผีไป
 ทั้งสองตัว, แล้วใครจะแก้ปัญหาก็. ถ้าจะแก้ปัญหาก็ได้
 มันก็ต้องเป็นมนุษย์สักฝ่ายหนึ่ง, เป็นมนุษย์สักข้างหนึ่ง;
 เป็นมนุษย์ผูกกับผี แก้ปัญหากับผี มันอาจจะทำได้ เพราะ
 มนุษย์ต้องเก่งกว่าผี.

เราต้องเป็นมนุษย์ไว้เสมอ. เป็นมนุษย์ไว้ให้ได้
 เสมอไป ที่จะทำอะไรกับผี คือบุคคลที่กำลังมีตัวกู-ของ

ถูกจัด อยู่ในรูปของความโลภ ความโกรธ ความหลง
 อย่างที่เรียกกันว่าพวกกันไม่รู้เรื่อง.

ถ้าเราจะพูดกันให้รู้เรื่อง เราจะต้องเป็นมนุษย์ที่
 และก็ไม่มีอะไรดีไปกว่ามนุษย์ที่กำลังมีจิตว่างจากตัณหา-
 ของกู จึงจะมีปัญญาเหนือกว่า, มีอะไรที่เหนือกว่า พุศ
 ไปทำไม จัดไปให้มันเข้ารูปเข้าเรื่อง; เพราะถ้าเป็น
 ศีเสียดแล้ว มันก็คอคความมืดความบอด ความไม่มีแสง
 สว่างเลย. ถ้าเป็นมนุษย์มันก็มีแสงสว่าง; เราต้องรักษา
 ความเป็นมนุษย์ ที่มีแสงสว่างไว้เสมอ ก็จะทำไปได้. ถ้าไป
 โกรธเสียแล้ว ไปโกรธเสียด้วยกัน ก็ต้องล้มละลายไป
 ทันที จนกว่าจะตั้งตัวได้ใหม่ คือหายโกรธ. เพราะฉะนั้น
 อย่าโกรธ กลายเป็นคำตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ง่าย ๆ อย่าง
 นี้ใคร ๆ ก็ตอบได้ เด็ก ๆ ก็พูดได้.

ขอให้จำไว้สักอย่างหนึ่งว่า คำตอบนั้น ตอบง่ายที่สุด,
 ปัญหารธรรมะหรือทางธรรมะอย่างลึกซึ้งนั้น ตอบง่ายที่สุด.
 และมันจริงด้วย ถูกด้วย ไม่มีอะไรจริงหรือถูกยิ่งกว่านั้น
 แล้ว; แต่มันไปยากที่การปฏิบัติ.

ขอให้นึกถึงภาพที่เขียนไว้ในที่ผนัง ด้านพวกเซ็น, คือ พระภิกษุตอบเทศา ๆ ว่า “อย่าทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้บริสุทธิ์” เทศา ๆ ก็ย้อนว่า “โธ่! พุทธอย่างนี้เด็ก ๓ ขวบ ก็พูดได้.” พระก็ย้อนว่า “เด็ก ๓ ขวบพูดได้ แต่แก้หัวหงอกแล้ว มันก็ยังปฏิบัติไม่ได้;” ลักษณะอย่างนี้จะมียุ่ทั่วไป เสมอ คือมียุ่ทั่วไปในหมู่มนุษย์ในตัวเอง: พูดได้ คิดได้ วางแผนการได้; แต่มาติดอยู่ที่ว่า ปฏิบัติไม่ได้, บังคับตัวเองไม่ได้, มันก็ปฏิบัติไม่ได้ คือไปโกรธเสีย. สอนว่า อย่าโกรธ ก็เห็นจริง แต่แล้วก็ปฏิบัติไม่ได้เพราะไป โกรธเสีย.

มีพุทธภาษิตที่น่าประหลาด ที่สรุปการปฏิบัติทั้งหมด ไว้อีกแบบหนึ่งในภาษาคณธรรมคาสามัญว่า: “สตฺยํ ภเว น กุขฺเมยฺย-พูดจริง แล้วอย่าโกรธ” ทั้งหมดมีแก่นเอง “พูดจริง แล้วก็อย่าโกรธ” เพียงเท่านั้นพอ หหมดเลย, ไป นิพพานก็ได้. ในที่นี้เราหมายถึงปัญหาในโลก ปัญหาเกี่ยวกับการสังคมในโลกนี้ เช่นเป็นนายจ้างเป็นนายทุน เพียงแต่พูดจริง และอย่างโกรธเท่านั้น จะแก้ปัญหาดัง ๆ ได้

หมด. นี่พระพุทธเจ้าว่า ไม่ใช่ผมว่า.

เรื่องพูดจริงนี่ยากที่คนเราจะพูดจริง เพราะตัวเองก็มักจะกดเสมอ. นอกจากนั้นมันยังมีจริงอีกความหมายหนึ่ง ก็เป็นคนจริง พูดจริงทำจริง: ตัวเองก็ทำ แล้วตัวเองก็เป็นคนจริงด้วย ไม่ใช่แค่พูดจริงอย่างเดียว มันก็ต้องทำจริงและเป็นคนจริงด้วย จริงให้เป็นหลักเป็นประธาน เป็นอะไรไว้อยู่ด้วยเสมอ.

ขอให้เป็นความจริง คือคนตรงหรือคนจริง นี่เป็นหลักอันใหญ่ที่ ๑, หลักที่ ๒ คืออย่าโกรธเป็นอันขาด ; เพราะถ้าโกรธแล้วก็จะรักษาความจริง ความอะไรไว้ไม่ได้.

คำว่า โกรธก็ต้องให้มีความหมายกว้าง : ไม่ใช่ถึงขนาดไปด่าเขา เพียงแต่หม่นหมอง เพียงแต่มีจิตกระเพื่อม มี move อะไรอย่างหนึ่งละก็ใช้ไม่ได้แล้ว, เรียกว่าโกรธแล้วและความหวั่นไหว ความตื่นเต้น ที่เรียกว่า excitement ก็เหมือนกัน สงเคราะห์ให้อยู่ในความโกรธนี้.

เมื่อไม่โกรธก็ไม่มี excite ไม่มี move แม้แต่ประการใด; นี้เรียกว่าไม่โกรธ คือไม่หวั่นไหว. พูดจริงแล้ว

ก็ไม่โกรธ อยู่เป็นประจำเป็น personality เป็นของที่มีอยู่ที่
 เนื้อที่ตัวแสดงอยู่ที่เนื้อที่ตัวประจำอยู่ตลอดเวลา จนใครๆ
 เห็นก็รูดมรับว่าหมอนี่พูดจริงและไม่โกรธ ; แล้วคุณก็ชนะ
 ลุกน่อง, ชนะคนโตบังคับบัญชา, ชนะอะไรได้อย่าง
 ปาฏิหาริย์. เพราะว่าการพูดจริงและไม่โกรธ มันมีความ
 หมายถึงทำงานด้วยจิตว่าง มีสติปัญญาของความว่างอยู่
 จึงไม่โกรธ, จะไม่มีอาการผีทะเลาะกับผีต่อไป, จะมี
 อาการของมนุษย์ที่มีปัญญาเฉียบแหลม แล้วก็กำจัดผี
 ปราบผี มาผีด้วยธรรมชาติ ; ไม่ใช่ไปมัดทะเลาะกับผี.

มีคนเป็นอันมากมาที่นี่ ในชั้นที่เป็นหัวหน้างานเป็น
 อะไร มาร้องทุกข์มาพรวดพราด ปรับทุกข์เรื่องเข้าใจกันไม่
 ได้อย่างนี้ ผมสังเกตและเห็นว่า อ้าว ! มันเป็นผีไปทะเลาะ
 กับผีด้วยกัน แล้วมันจะไม่เพิ่มปัญหาได้อย่างไร ; นี้
 ๘๔
 ก็คือคนขาดธรรมชาติ คนไม่มีธรรมชาติ คนไม่สนใจธรรมชาติ ;
 เกิดอรอันขึ้นมาจึงจะมาวัด แล้วใครจะช่วยได้, ไม่เคย
 สนใจธรรมชาติ ไม่ประสปีระสาศต่อธรรมชาติ จะมาพูดกันชั่วโมง
 เดียวให้รู้เรื่อง ; ก็ทำไม่ได้, บางคนว่ามีเวลาครึ่งชั่วโมง ;

นี่คนบ้า ที่ไม่รู้จักรัศมี ไม่รู้จักศาสนาจะให้ผมพูด ๑๕
 นาที ๒-๓ คำ ให้เขาแก้ปัญหาทันทีหมดเหล่านี้นี้ได้, แล้ว
 เขาจะกลับไปขึ้นรถไฟ; เขาว่าอย่างนี้. นี่คือคนบ้าที่สุด
 ที่ไม่รู้จักพุทธศาสนา; เราพูดกันเป็นวัน ๆ เดือน ๆ ปี ๆ ก็
 ยังไม่ค่อยจะรู้เรื่อง, รู้แล้วก็ยังไม่เข้าใจ.

การแก้ปัญหาคือ ๆ ขอให้ให้ความสำคัญแก่พระ
 ธรรมให้เพียงพอ.

ถ้าผมพูดตรง ๆ ก็จะมีพูดว่า: พวกพระ พวกเณรนี่ก็
 ยังให้ความสำคัญแก่พระธรรมไม่เพียงพอ แก่คุณค่าของพระ
 ธรรมไม่เพียงพอ; มันจึงมีปัญหาเหลืออยู่. ไม่ต้องพูดถึงคน
 ชนิดนั้น ที่วันเห็นแต่สิ่งอื่นเห็นแก่ปากแก่ท้อง ยิ่ง
 กว่าเห็นแก่ความสำคัญของพระธรรม. เพราะไปเห็นแก่ปาก
 แก่ท้องเสียแล้ว ก็คือไม่เห็นแก่พระธรรมนั่นเอง, พระธรรม
 ไม่ต้องการให้เห็นแก่ปากแก่ท้อง; เมื่อไปเห็นแก่ปากแก่ท้อง
 ก็คือไม่เห็นแก่พระธรรม, ไปเห็นแก่เล่นแก่หัว แก่การยก
 หูชูหางของตัวกู-ของกู; นี่ยังไม่เห็นแก่พระธรรมหมด
 เลย. ระวังในเรื่องยกหูชูหางแห่งตัวกู-ของกูแล้ว ไปลุ่ม

หลงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติยศเป็นประจำ แล้วจะไปแก้ปัญหาวะไรได้ ; เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมันจะทำให้พวกไม่จริง และโกรธจัดทั้งนั้น.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่บุชชากันนั้นก็ขอให้ระวังให้ดี มันเป็นตัวการที่ทำให้คนพวกไม่จริง, และไม่เป็นคนจริง และไม่เป็นคนตรง แล้วเป็นคนโกรธตะพึด, เพราะความเห็นแก่ตัว. ถ้าเราจะซื้อตรงต่อคำสอนของพระพุทธองค์ว่า: “สจฺจํ ภเว น กุขฺเฌยฺย” ก็ต้องระวังข้อนี้. คือจะเป็นคนพวกจริงและไม่โกรธอยู่เสมอได้อย่างไร? ที่บ้านก็เป็นอย่างนั้น, กับครอบครัวก็เป็นอย่างนั้น. ที่ออฟฟิศทำการงานต่อผู้ใต้บังคับบัญชาก็เป็นอย่างนั้น, จะไปที่ไหนก็เป็นอย่างนั้น. สังคมกับคนทุกคนก็เป็นอย่างนั้น. อย่างไรก็ตามจะใช้หลักนั้นได้สำเร็จ ๑๐๐ % ก็คือข้อที่ว่า ; ถ้าเขาอยู่ในฐานะสูงกว่า ก็บูชาเคารพเมื่อฟัง, ถ้าเสมอกันก็รักใคร่กลมเกลียวกัน, ถ้าอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าก็เมตตาสงสาร ; นี้จะทำให้สำเร็จด้วยอุบายอย่างนี้.

ลองคิดดู ถ้าเราพวกจริง และไม่โกรธอยู่เสมอ, ผล

อะไรมันจะเกิดขึ้น ? มันก็มีแต่ความร่วมมือ, และการให้ความสนับสนุน. ผู้ที่สูงกว่าเรา เห็นอกว่าเราเขาก็พยายามจะลากดึงเราขึ้นไปสู่ที่สูง, พวกที่เสมอกันกับเรา ก็จะแวนคล้อมเราไว้ให้ปลอดภัย, พวกที่ต่ำกว่าเราที่เราเมตตาสงสารเขา, เขาก็พร้อมที่จะยกเราขึ้นไปให้สูง ช่วยดันเราขึ้นมาจากข้างล่าง. พวกที่อยู่สูงกว่าก็ดึงเราขึ้นไป พวกที่เสมอกันก็ประคับประคองส่งขึ้นไป มันก็มีแต่ความร่วมมือ ไม่มีอุปสรรคศัตรูเหมือนอย่างที่ว่า เพราะฉะนั้น การประกอบกิจการงานในชีวิตประจำวัน มันก็เป็นการเล่นหัวที่สนุก. กิจการงานที่หนักอึ้ง มันก็ไม่มี ความหมายว่าเป็นเรื่องที่หนักอึ้ง; มันเป็นการพร้อมใจกันทำอะไรสนุก สรวลเสเฮฮาไปได้อย่างคนสมัยโบราณอีกเหมือนกัน. กระทั่งการงานนั้นถูกทำลายให้หมดความหมายว่าเป็น การงาน หรือภาระหนักไป, ทำลายงานลงเป็นงานฝีมือสนุก ๆ, ช่วยกันทำอย่างสนุก ๆ ในระหว่างสังคมเท่านั้น.

ถูกจ้างกับนายจ้างก็ดี ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาที่ดี แม้ในครอบครัวล้วน ๆ ก็สามารเปลี่ยนแปลง

ความยุ่งยาก ให้กลายเป็นความง่ายตาย, ทำของหนักภาระหนักให้กลายเป็นของเบาไปได้, ทำสิ่งทรมานทุกข์ทรมานให้กลายเป็นของเล่นหัวไปเสีย; ทำอย่างนี้จะไม่เสียเปรียบนกตัวเล็ก ๆ ที่มากินลูกหมากเม่าทุกวัน ๆ. นกมันบินมาก็คุ้มมันสนุก. ผมดูเห็นมันสนุกในการบินมาหลาย ๆ ตัว ในเมื่อกินอยู่ก็เห็นมันสนุก กินลูกไม้อยู่มันก็สนุก. เอากล่องส่องดู เห็นมันเหมือนกับเล่นสนุก; ตกลงมันก็ไม่มีเวลาที่จะเป็นทุกข์, การงานของมันก็มีเท่านั้นไม่เป็นการงานเลย เป็นความสนุกสนาน ไม่มีเจ็บมีไข้ที่จะต้องเป็นทุกข์, ความตายก็ไม่มีความหมาย. นี่มันเป็นจิตว่างตามธรรมชาติ ไม่ใช่จิตว่างของการอบรมปฏิบัติธรรมอะไร; ฉะนั้นฉันขอว่าจิตที่ว่างจากตัวกู—ของกูแล้วมันสบายทั้งนั้น.

การที่เราจะเอาอย่างนกบ้างมันก็น่าจะได้ ไม่เสียเกียรติเสียอะไร; เพราะเรายังตกนรกทั้งเป็นอยู่โดยมาก. ถ้าไม่อยากเอาอย่างก็เพียงแต่เอาเยี่ยง เหมือนที่เขาพูดว่า “เอาเยี่ยงกาแต่อย่าเอาอย่างกา” ส่วนที่ฉลาดของกา เราเอาเยี่ยง, ส่วนคดโกงของมันอย่าเอาอย่าง นี่ธรรมชาติต่าง ๆ เราดูได้ในลักษณะอย่างนี้ คือเราฉลาดแล้วก็ใช้ความฉลาด

ในทางที่ถูกต้อง ก็แก้ปัญหาลำบากไม่ได้ ไม่มีอาการที่เป็นผี; แต่เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง สะอาด สว่าง สงบได้ ไม่แพ้นกหนูคแมลง อะไรเหล่านี้ ที่มันมีความว่างความสะอาด สว่าง สงบชนิดตามธรรมชาติที่ “ตัวกู-ของกู” มันยังไม่เจริญ.

มนุษย์นี้ “ตัวกู-ของกู” มันเจริญ เกิดปัญหาแปลกออกไป พิเศษออกไป; เราก็มหาหนทางที่จะต้องแก้ปัญหาค้นหาไปสู่วิถีชีวิตที่สะอาดสว่างสงบตามธรรมชาติ, แต่แล้วคนก็ไม่ได้มีความสุขมากไปกว่าสัตว์ มนุษย์มีสมรรถภาพในการทำอะไร ๆ ได้มากกว่านกหนูเหล่านั้น; แต่ถ้ามาพูดถึงความสุขสงบสุข ไม่มีทางที่จะเอาชนะสัตว์เหล่านั้นได้ เพราะมนุษย์ได้รับบาป, ถูกสาปให้มีปัญหาหนัก ให้มีความทุกข์มาก.

อย่างกัมภีร์คริสเตียนเขาเขียนไว้แบบนี้: คนไปกินอะไรเข้า ที่ทำให้มีสติปัญญาชนิดอันธพาล ที่ไปเริ่มรู้จักแบ่งแยกเป็นดีและชั่ว เป็นสุขเป็นทุกข์ แล้วเกลียดชังหนึ่งรักชังหนึ่ง นี่แหละความยึดมั่นถือมั่น ทำให้เกิดมีหญิง มีชาย มีดีมีชั่ว มีสุขมีทุกข์ เพราะแอบกินผลไม้ต้นนั้นเข้าไป จึง

เกิดปัญหาอย่างนี้, แล้วปัญหาอย่างนี้, มันไม่ใช่ปัญญา
มันเป็นความโง่, คือไปรู้จักชั่วรู้จักดี สำหรับยึดมันถือมัน
นี้เป็นความโง่ แต่ถ้าวุจกัฏฐิ รู้จักชั่วสำหรับจะไม่ยึดมันถือ
มันเลยทั้งสองอย่าง หนึ่งคือปัญญา ปัญญาในพุทธศาสนา
เป็นปัญญาอย่างนี้.

ส่วนผลไม้อีกต้นหนึ่งที่ทำให้รู้จักความดีความชั่ววัน
ว่าใช้ไม่ได้, ยึดถือไม่ได้ หนึ่งพระเจ้าไม่ให้อกิน มนุษย์ไม่
ได้อกิน หวงห้ามเสียสำเร็จ; มีในคัมภีร์ไบเบิล ๒-๓
หน้าแรกเลย เห็นมีอยู่อย่างนี้ นี่แปลว่ามนุษย์ถูกสถาปนาใน
ลักษณะอย่างนี้มันจึงมาเผชิญปัญหาใหญ่กว่า ยิ่งวัง ยิ่งไกล
ยิ่งออกกำลังยิ่งลึก ยิ่งจมลึกลงไป, ยิ่งมีสติปัญญายิ่งจมลึก
ลงไป. สติปัญญาอย่างมนุษย์ชนิดนี้ยังมีเท่าไร ยิ่งจมลึกลง
ไปในกองทุกข์เท่านั้น เป็นสติปัญญาบุคคลหลุมฝังตัวเอง.

ดังนั้นอย่ามีสติปัญญาเพื่อตัวกู-ของกู แต่ให้มี
สติปัญญาเพื่อถอนหรือทำลายเสียขังตัวกู-ของกู โดย
วิธต่างๆ คืออย่าเป็นผี หรือเป็นอะไรที่บอบกตักแหงียง
กันอยู่เป็นประจำ, แก่ได้ง่ายด้วยคำพูด ๒ คำ “พูดจริง
และไม่โกรธ” แล้วก็ปฏิบัติให้ได้ อย่าให้หันหัวหงอก

ก็จะเป็นการดี. นี่โดยหลักใหญ่ ๆ เป็นอย่างนี้เอาไปกิตคุ
โดยหลักการเสียก่อน; หนีพูดอย่างภาษาการเมือง. เมื่อคุณ
“รับหลักการ” คุณก็ไปปฏิบัติ ไปแก้ไข ไปทำอะไรให้มัน
ได้ตามหลักการนั้น ๆ จึงจะเป็นผู้พูดจริงและไม่โกธ, แล้ว
ก็ไม่ต้องมีปัญหาอะไรอีก: ปัญหาอื่น ๆ มันเหลืออยู่แล้ว
ปัญหาจโก ปัญหาอาชีพ ปัญหาหน้าที่ผีไม้ตายมือมันเหลือ
อยู่แล้ว.

แต่ปัญหาที่จะควบคุมตัวยังไม่พอ มันมีน้อย
เกินไป ก็ต้องใช้วิธีที่จะให้ธรรมชาติช่วย, เอาสติ-
ปัญญาของธรรมชาติของความว่างตามธรรมชาติมาช่วย โดย
วิธีล่อคักเอามาด้วยการพูดจริงและไม่โกธอยู่เป็นประจำ;
นี่จะเป็นเหมือนกับอะไรอันหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ขี้วหรือล่อ
ปัญญาให้วิ่งเข้าไปมาหา เหมือนกับเรามีอะไรที่ขี้ล่อสัตว์
ให้มันวิ่งเข้ามาหาเองโดยไม่ต้องลำบาก, ก็ได้ผลมากมาย.

เราต้องการปัญญาของธรรมชาติ อันลึกซึ้งคือ
ว่างจากตัวกู^๕ ก็ต้องเป็นอยู่ด้วยการพูดจริงและไม่โกธ
อย่างเดียว ไม่หวั่นไหว, พูดจริงและเป็นผู้ไม่หวั่นไหว.

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

การยกผลงานให้แก่ความว่าง

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๒๔ สิงหาคม ๒๕๑๒

ในวันนั้นจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การยกผลงานให้แก่ความว่าง”. ในวันที่แล้วมาได้กล่าวถึงการทำงานด้วยจิตว่าง, ในวันนี้จะว่าด้วย “การยกผลงานที่ทำนั้นให้แก่ความว่าง” เป็นการกล่าวต่อกันไป ตามหัวข้อที่เราเรารู้กันดีอยู่แล้วว่า “ทำงานทุกชนิด ด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง ทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในหัว แค่หัวนี้”.

การที่สรุปไว้เป็นคำกลอนอย่างนี้ เพื่อช่วยความจำ
 ให้ความสะดวกในการที่จะคิด จะพิจารณา รวมทั้งจะปฏิบัติ
 คือมีสติอยู่เสมอ. สำหรับคำกลอนนั้น มันก็ต้องมีข้อยกเว้น
 บางอย่าง คือให้อภัยกันบ้าง ในการที่ว่าคำกลอนมันก็ต้อง
 เป็นไปตามระเบียบของกลอน; ถ้ามันมีอะไรที่จะต้องทำ
 ความเข้าใจให้สมบูรณ์ มันก็ต้องทำ. และยิ่งไปกว่านั้นอีก
 ก็คือว่าคำพูดนี้ต้องการพูดไว้เป็นกลางๆ. ส่วนการปฏิบัติ
 ของผู้ปฏิบัตินั้น มันก็มีได้หลายแง่หลายมุม คือผู้ที่ยังมีกิเลส
 ก็ต้องพยายามปฏิบัติ; นัมนกอย่างหนึ่ง.

คำสอนนี้มันก็ต้องมีเหมือนกับว่า มีคำบางคำประก
 กอบอยู่ด้วยการขอร้องบ้างด้วยการบังคับบ้าง; เช่นคำว่า
 “จงยก ผลงานให้แก่ความว่าง” นี้สำหรับผู้ที่ยังปฏิบัติอยู่
 ก็สอนให้ปฏิบัติอยู่ด้วยการขอร้อง หรือการบังคับ; แต่ถ้า
 เป็นผู้ที่ปฏิบัติเสร็จแล้ว หรือไม่มีกิเลส มันก็เป็นการ “ยก
 ผลงานให้แก่ความว่าง” อยู่ในตัว โดยไม่ต้องขอร้อง หรือ
 ไม่ต้องบังคับอะไรกัน, มันเป็นอยู่แล้วในตัว. แล้วยิ่งกว่า
 นั้นอีก ก็คือถ้าผู้นี้เป็นผู้ที่ทำงานด้วยจิตว่างได้จริงๆ; มัน
 ก็เป็นการยกผลงานให้ความว่างอยู่แล้วในตัวเหมือนกัน; เพราะ

มันทำด้วยความว่าง ไม่ใช่ตัวกูทำ; ผลงานมันก็ไม่ใช่ของกู อยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ. หลังจากนั้น ถ้าจิตมันไม่ว่างไปตลอด มันก็วกไปหาความวุ่น; ผลงานนั้นจะมาเป็นของกูเสียอีกก็ได้; ฉะนั้นจึงต้องมีการสำรวจมรรวังต่อไปอีก. ในการที่จะไม่รับเอาผลงาน ที่ยกให้แก่ความว่างแล้ว กลับคืนมาเป็นของตัวกูอีก. นี่มันมีความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ต่าง ๆ กัน ในคำพูดเหล่านี้ โดยเฉพาะที่เป็นคำกลอน.

ที่นี้เราจะได้พูดถึงกันถึงคนที่ยังต้องปฏิบัติ ที่ยังไม่หมดความยึดมั่นถือมั่น.

ผู้ที่ยังต้องปฏิบัติเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นอยู่ ยังกำลังเผชิญปัญหาต่างๆ อยู่เป็นประจำวันนี้ ยังมีความยึดมั่นถือมั่นอยู่; ฉะนั้นในการที่จะมีจิตว่างและทำงานด้วยจิตว่าง ก็เพื่อจะไม่เป็นทุกข์, การงานจะไม่เป็นทุกข์การงานจะกลายเป็นของสนุก; เขาก็จำเป็นต้องระวัง ที่จะไม่ยื้อเอาผลของงานมาเป็นของตัว ให้มันคงสนุกต่อไป เป็นสุขต่อไป.

วิธีที่จะทำงานด้วยจิตว่าง มีอยู่อย่างไร? มันก็ต้องเอาวิธีนั้นมาใช้กันโดยเฉพาะ ที่จะไม่ไปยึดเอาผลงานมา

เป็นของตัว, ให้มันสมกับการทำงานด้วยจิตว่าง. ทำงานด้วยจิตที่เป็นธรรมชาติ บริสุทธิ์ไม่เจืออยู่ด้วยตัวกู-ของกู; ผลได้มากก็ต้องยกให้ธรรมชาติทั้งนั้น, คือให้เลย ไม่ใช่เพียงแค่ฝากไว้แล้วทำอะไรมัน จึงจะมีส่วนนำมาใช้ สอยผลงานนั้นเลี้ยงชีวิต? ถ้าพูดอย่างตัวกู-ของกู, มีตัวกู-ของกู มันก็มีปัญหาอย่างนั้น; แต่ถ้าโดยจิตใจ ที่ไม่มีตัวกู-ของกูมันก็ไม่มีปัญหาอย่างนั้น, ก็จะไม่มีผู้คนผู้ใดต่อไปด้วย. มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ, มีปฏิกิริยาเกิดขึ้น แล้วก็ มีอะไรที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ. ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาตินั้น โดยที่ไม่เกิดตัวกู-ของกู ในความรู้สึกนึกคิดนั้นขึ้นมา.

แต่เดี๋ยวนี้อาจจะ จิตนี้มันเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงได้ หรือกลบกลอกได้แล้วแต่เหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง; และยังอยู่ใต้อำนาจของเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง มันก็ต้องระวังกันอยู่เรื่อย. อันนี้ก็เลยต้องมีบทเรียนต่อ ๆ ไป เพื่อกำกับกันไว้รอบด้านหรือตลอดเวลา เพื่อไม่ให้มันล้มเหลว หรือเป็นผลร้ายขึ้นมาในภายหลัง. สำหรับคำว่า *ยกผลงานให้ความ-*

ว่ว” มันก็ยังเหลือแต่ที่ ระวังอย่าให้ย้อนกลับไป มีตัว—
ของกู แยกเอา ผลงานนั้นจากธรรมชาติมาเป็นของกู.

ทีนี้คำว่า “ผลงาน” มันไม่ใช่ผลเฉพาะขณะนั้น มัน
หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ยังคงมีอยู่ต่อไปด้วย เช่นทรัพย์สมบัติ
หรืออะไรที่เขาถือว่าเป็นทรัพย์ของบุคคลนั้น. ภาษาธรรมะนี้
บุตร ภรรยา สามี ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สมบัติ; มันก็ไม่มีอะไร
ที่จะไม่เรียกว่าทรัพย์สมบัติในบรรดาสิ่งที่มันเกี่ยวข้องกับ กันอยู่
กับบุคคลผู้นั้น. คำว่า “ยกผลงานให้แก่ความว่าง” มันก็
กินความมาถึงการที่จะไม่ถือ ว่าทรัพย์สมบัติใดๆ เป็นของ
เรา, เรามีอยู่, มีทรัพย์สมบัติเหล่านั้นอยู่; ซึ่งล้วนแต่เป็น
ผลงานทั้งสิ้นนั้นต้องถือว่าได้ยกให้แก่ความว่างเสียแล้ว, มัน
จึงจะเป็นการยกผลงานให้แก่ความว่างโดยสมบูรณ์; นี่มัน
แยกออกไปนิตเดียว คือส่วนที่เป็นผลเกิดขึ้น.

ที่จริงชีวิตแท้ ๆ มันไม่ใช่ตัวกู ไม่ใช่ของกู และ
มันก็ไม่ใช่ชีวิตของกู.

ถ้าชีวิตมันไม่ใช่ของกู อื่น ๆ มันก็ต้องพลอยสลายไป
โดยอัตโนมัติ. โดยหลักที่ว่าเมื่อตัวกูไม่มีแล้ว ของกูมันจะ
มีมาแต่ไหน. เมื่อตัวเราไม่มีแล้ว บุตร ภรรยา สามี ทรัพย์

สมบัติอะไรของเราก็จะมีมาแต่ไหน. ถ้ามองเห็นความจริงข้อนี้
 อยู่มันก็ง่ายในการที่จะยกผลงานทั้งหมดให้ความว่าง, หรือ
 ว่ามันเป็นการยกให้แล้วอยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องไปยก
 อะไรอีก. อย่างนี้หมายถึง**ปुरुष**ที่ขี้ลืม ขี้สะเพร่าที่มักปล่อย
 ไปตามอารมณ์ ตามเหตุตามปัจจัย; คอยแต่จะปรุงแต่ง
 กลับมาเป็นตัวกู—ของกูใหม่ ย้อนหลังไปยึดครอง เอนั้น
 เอนี้ : การกระทำที่ดี ผลของการกระทำที่ดี; เรียก ว่ามัน
 ลืมไป.

ที่เรียกว่ามีสติอันหลงลืม ก็ว่ามันสูญเสียสติ; ถ้าไม่
 มีสติมันก็เรียกว่ามีสติอันหลงลืมเสียแล้ว; เพราะฉะนั้น
ความสำคัญของการปฏิบัติมันก็อยู่ที่ไม่ลืมสติไม่เผลอสติ,
 สำหรับผู้ยังต้องปฏิบัติอยู่ก็คือไม่เผลอสติ, สำหรับผู้ปฏิบัติ
 เสร็จแล้วมันมีสติสมบูรณ์ตลอดเวลา ปัญหามันก็ไม่มีที่จะ
 เผลอสติ.

ที่นี้สำหรับคำอธิบายข้อนี้ น่าจะนึกถึงคำพูดของฝ่าย
 คริสเตียน ที่มีคนสรุปคำสอนของพระเยซูทั้งหมดไว้ให้ชาว
 บ้านปฏิบัติได้โดยง่าย ๆ. กรณีอย่างนี้ศาสนาไหนก็เหมือนกัน
 แม้แต่ศาสนาพุทธก็มีชาวบ้านบางพวกที่ล้าหลัง บางพวกที่มี

การศึกษาน้อย แต่มีสติปัญญาโดยธรรมชาติเฉียบแหลม; เพราะฉะนั้นการสอนคนจึงต่าง ๆ กัน หรือจะสรุปอะไรให้ ก็สรุปให้ต่าง ๆ กัน :-

ในพุทธศาสนานี้ มีเรื่องเกี่ยวกับมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่สำคัญ, เป็นสูตรกล่าวด้วยเรื่องสติ, การกำหนดสติ, สูตรใหม่ มีคำอธิบายเขียนไว้ในอรรถกถาว่าเป็น บทที่ตรัสเฉพาะชาวบ้านตำบลกुरु คือในแคว้นกुरु; เพราะว่าเขาเป็นพวกที่ฉลาดเป็นพิเศษ. ชาวบ้านกลุ่มนั้นสนใจธรรมะเป็นพิเศษอยู่เป็นพื้นฐาน จึงได้ตรัสสูตรพิเศษ ชื่อว่า มหาสติปัฏฐานสูตร อย่างนี้เป็นต้น. เรียกว่ามันมีอะไรที่จัดขึ้นโดยเฉพาะเพื่อให้เหมาะแก่ฝ่าแก่ตัว หรือถูกฝ่าถูกตัว.

ในคำสอนของพระเยซู มีผู้สรุปให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง คือชาวบ้านโกรินเธียนเผชิญมาตรงกับเรื่องที่เรากำลังพูด คือ ยกอะไร ๆ ให้ความว่าง, หรือถ้าเรียกโดยภาษาคน เป็น บุคคลลาธิษฐานกันว่า “พระเจ้า” และเขาก็ได้พูดถึงพระเจ้า หรือว่าพูดถึงความว่างโดยตรง ด้วยคำพูดนั้น ๆ; แต่ความหมายมันก็เป็นอย่างนั้น. ข้อที่ควรยกมาคือที่เขาพูดว่า: “มีภรรยาจะเป็นเหมือนกับไม่มีภรรยา มีทรัพย์สมบัติก็จง

เป็นเหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ มีความสุขก็จึงเป็น
 เหมือนกับไม่มีความสุข มีความทุกข์ก็จึงเป็นเหมือนกับ
 ไม่มีความทุกข์ ชื่อของที่ตลาด ก็อย่าได้เอาอะไรมา”,
 นี่จัดเป็นคำพูดที่สละสลวย มีความหมายมากเต็มทีถึงที่สุด
 ที่จะใช้กับเรื่องที่เรากำลังพูดว่า “ยกผลงานให้ความว่าง
 ทุกอย่างสน”.

ผลของการงานของชาวบ้านชาวโลกตามธรรมดา มันก็
 คือ ทรัพย์สินสมบัติ บุตร ภรรยา สามี หรือลูกหลาน การงาน
 ความสุข ความทุกข์. ทรัพย์สินสมบัติทางวิญญาณ คือความ
 สุขหรือความทุกข์; ทรัพย์สินสมบัติทางวัตถุคือที่ดิน เงินทอง
 เรือกสวนไร่นา, บุตร ภรรยา สามี เป็นทรัพย์สินทางฝ่าย
 วัตถุ. เขาสรุปเป็นทรัพย์สินทางฝ่ายวิญญาณคือความสุข ความ
 ทุกข์ แล้วแต่ว่าคนได้ประกอบกิจการงานอะไรขึ้นมา; ก็เลย
 ปฏิเสธหมดทั้งทรัพย์สินอย่างวัตถุ และทรัพย์สินอย่างจิตใจ; ความ
 รู้สึกของจิตใจ ว่ามีก็เท่ากับไม่มี: มันก็คือว่าง คือไม่มี
 ที่เราพูดกันเป็นสำนวนว่า “ยกผลงานให้ความว่าง”.

ถ้าสำนักศาสนาที่ถือพระเจ้า มีพระเจ้า เช่นศาสนา
 คริสเตียนนี้เขาก็มุ่งหมายว่าเป็นของพระเจ้าอยู่โดยธรรมชาติ

อยู่โดยกำเนิด ตลอดเวลานั้นเป็นของพระเจ้า, ไม่ใช่ของเรา. อย่าได้คิดว่าทรัพย์สินสมบัติของเรา บุตร ภรรยาของเรา; อะไร ๆ ของเรา, ความสุขความทุกข์ของเรามันเป็นของพระเจ้า มันอยู่ในอำนาจของพระเจ้าเป็นวิสัยของพระเจ้า เป็นความประสงค์ของพระเจ้า; นี่ก็แปลว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา. นี้พุดอย่างภาษาคน ชนิดบุคคลาธิษฐาน เป็นของพระเจ้าไป. ถ้าพุดอย่างภาษาธรรมเป็นธรรมาธิษฐาน ก็ว่ามันเป็นของธรรมชาติไม่มีส่วนที่จะเป็นของเรา เพราะว่าแม่เรียกว่าตัวเรา มันก็ไม่ใช่ของเรา; มันเป็นของธรรมชาติหรือว่าเป็นของพระเจ้า. นี่ต้องสลัดออกไปให้เกลี้ยงเกลา ถึงขนาดนี้, สลัดออกไปให้สิ้นเชิงถึงขนาดนี้ จึงจะเรียกว่ายกอะไร ๆ ให้ความว่างไปจนหมดสิ้น.

โดยหลักทางจิตใจที่มันเกี่ยวข้องกัน นี่คือการที่จะต้องป้องกันล่วงหน้า, ป้องกันในปัจจุบันให้สมบูรณ์; หรือจะย้อนไปถึงอดีตด้วยก็ได้ คือให้มันปราศจากตัวกู-ของกู อยู่ทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต. ที่ว่าป้องกันได้ทั้ง ๓ ระยะเวลา ก็โดยทำให้มันเกี่ยวเนื่องกัน : ให้มีความรู้ว่าผลงานที่จะเกิดขึ้นมันเป็นเรื่องของเราไม่ได้; ให้รู้เป็นอย่างนี้.

การทำงานนั้นทำไปโดยที่ไม่ให้เพื่อเห็นแก่เรา; นี้

มันจะช่วยให้การทำงานทำด้วยจิตว่างง่ายขึ้นเหมือนกัน ถ้า
 ว่างงานมันจะเอาผลมาเป็นของเราไม่ได้. นั่นก็คืออุปาย,
 เรียกว่าอุปาย ที่จะทำจิตให้มันบริสุทธิ์สะอาด ปราศจาก
 ความเห็นแก่ตัว. ไม่ได้ทำงานเพื่อตัว; ทำงานเพื่องาน,
 ทำงานเพื่อธรรมะ, มันเลยง่ายขึ้น; มันบังคับปกครองทั้ง
 ข้างหน้าข้างหลัง ตรงกลาง; ที่ทำอยู่อย่างนี้เรียกว่า มีสติ
 สมบูรณ์มาก. ลองคำนวณดู ถ้าสติมันติดต่อกันทั้งอดีต
 ปัจจุบัน อนาคตอย่างนี้ มันก็เป็นเครื่องสกัดกั้นทมหตุ
 ที่จะไม่ให้เกิดเป็นตัณหา-ของกูขึ้นมา.

ในภาษาธรรมะชั้นลึกชั้นสูง เราเรียกสติว่าเป็น
 เครื่องกั้นแห่งกระแส.

กระแสก็คือกระแสของจิตที่ไหลเรื่อยเปื่อยเหมือนน้ำ
 ไหล; ถ้าไม่กั้นก็ไปในทางตัวตนทั้งนั้นเลย มันจึงต้อง
 กั้นไม่ให้มันเกิดกระแสนั้น. เมื่อเรา “มีสติระลึกรู้
 ต้อง” อยู่อย่างนี้ทั้งอดีต ทั้งปัจจุบัน และทั้งอนาคต; มัน
 เป็นการกั้นที่ดีที่จะไม่เกิดความคิดปรุงแต่งเป็นตัณหา-ของกู
 ตลอดเวลา. นั่นคือความสบายที่สุด, เป็นสุขที่สุด มันปลอด
 ภัยทุกอย่างทุกประการ.

ที่ขยับเข้ามามองดูตัวเรา มันลือกแล็กๆ อย่างไร, มัน
 เหลวไหลอย่างไร, มันโลเลอย่างไร, อย่างที่เรียกว่าซัก
 หน้าไม่ถึงหลัง; ไม่มีสติสมบูรณ์ได้เสมอคั่นเสมอปลาย,
 มีสติวอบแว็บๆ ไม่ติดต่อกัน ก็ปล่อยไปตามอารมณ์;
 เพราะว่ามันหวั่นไหวเรื่อย มันอวดคึกเรื่อย ประมาทเรื่อย
 ทะนงตัวเรื่อย ความคิดที่มันจะยกหัวชูหางมันมีเสียเรื่อย
 ไป. เพราะฉะนั้นมันก็เลยสับสน มีสติไม่ติดต่อกัน; มีสติ
 แล้วยังไม่มีสติ, มีสติหนึ่งแล้วก็ไม่มีความ, ใช้อะไรไม่ได้.
 นี้ปัญหาที่มันอยู่ที่นี้. ปัญหาประจำวันของผู้ปฏิบัติมันอยู่ที่นี้.

คำว่า “ผู้ปฏิบัติ” นี้ไม่ใช่พวกปฏิบัติที่อยู่ใน
 ป่าอย่างเดียว.

คนที่อยู่บ้านที่เรือนที่การทำงาน อยู่กับหน้าที่ภาระ
 รับผิดชอบอะไรก็ตาม ก็เรียกผู้ปฏิบัติทั้งนั้น คือปฏิบัติ
 ธรรม. พอไม่ปฏิบัติธรรม หรือปราศจากธรรม มันก็ฉิบ
 หายหมด: คือเป็นนรก เป็นอบายชันมาทันที, มีความทุกข์
 ร้อนเป็นไฟในใจชันมาทันที; แล้วการงานมันก็จะล้มเหลว,
 มันก็ต้องมีความทุกข์มากขึ้นไปอีก; เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่า
 นี้มันต้องการอุบายวิธคดี.

ผู้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังก็ฟังเสีย หรือรู้เสียว่า ภาษาบาลี เขาใช้คำว่า “อุบาย”, การกระทำอย่างนั้นเขาใช้คำว่า “อุบาย”. ในภาษาไทยเรา “อุบาย” มองไปแง่ที่ไม่ค่อยชื้อ หรือเล่นไม่ชื้อ, เป็นลูกไม้ เป็นของไม่บริสุทธิ์ ที่ใช้หลอกลวงกันมากกว่า, แต่ในภาษาบาลีเขาใช้คำ ๆ นี้ในการปฏิบัติเพื่อจะหลอกลวงมาเสียซึ่งกิเลส, ใช้มาแต่เดิม. กิเลสเป็นผีเหมือนได้พูดมาแล้วว่ากิเลสนั้นคือผี, อวิชชา ๒๕๔, ลุณของของมันก็คือบริวารของผี; ที่มันต้องมี “อุบาย” หลอกฆ่าผีเหล่านั้นให้ได้ เหมาะแล้วที่จะใช้คำว่า “อุบาย” เพราะมันเป็นผี.

การทำงานด้วยจิตว่าง หรือการยกผลงานให้ความว่าง นั้นเป็นอุบายที่ผมอยากจะเรียกว่าเป็นยอกจตุศุคยอกของอุบาย, คือเป็นอุบายชั้นดีเลิศ, ไม่มีอุบายอันไหนที่จะดีเลิศเหมือนอุบายอันนี้ สำหรับมนุษย์ที่จะไปเล่นงานกิเลสต่อสู้กิเลส หรือหลอกฆ่ากิเลสเสียให้มันตายไป โดยวิธีง่าย ๆ. ถ้าเป็นอยู่ด้วยจิตว่างเสมอไปแล้วไม่ต้องสงสัยกิเลสไม่อาจจะเกิด น้อย่างหนึ่ง; ก็คือว่าเชื่อหรือความเคยชินของกิเลสไม่ได้รับการหล่อเลี้ยงน้อยอย่างหนึ่ง. เขาเรียกว่า

กิเลสไม่ได้กินอาหาร มันก็ร่อยหรอไป, ความเคยชินมันก็
ร่อยหรอไป; เพราะกิเลสชั้นละเอียดที่มันจะเป็นเชื่อมมันร่อย
หรอไปๆ ไม่เท่าไรมันก็หมด คือตาย.

เราไม่ยอมให้มีโอกาสที่กิเลสจะได้กินอาหาร; พุค
กันโดยคำพูดสมมติทั้งนั้น. อุปมาอย่างที่เราเรียกว่าภาพพจน์ว่า
เป็นตัวตนสัตว์บุคคลอะไรขึ้นมา, กระทบแกกิเลสเหมือน
กระทบกับสัตว์ร้าย ไม่ให้มันได้กินอาหารจนมันตายเอง. หลั
การอันนี้ก็พูดแล้วพูดอีกๆ เพราะมันเป็นเรื่องที่สำคัญ ที่
พระพุทธเจ้าท่านทรงกำชับไว้. เหมือนอย่างกับว่า กระทบ
ตราไม่ให้มันเลื่อนไปได้: *อุปายที่จะทำงาน, อุปายที่จะ
ยกผลงานให้ความว่าง, แล้วต่อไปโดยมีอุปายที่จะกินอาหาร
จากคลังพัสดุของความว่าง.*

สำหรับวันนี้ เราจะพูดกันแต่ข้อที่ว่า “*ยกผลงานให้
ความว่าง*” โดยแยกความหมายออกมาเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง
ซึ่งที่แท้มันก็เป็นส่วนประกอบของการทำงานด้วยจิตว่าง ถ้า
ทำงานด้วยจิตว่างได้ มันก็เป็นการยกผลงานให้ความว่าง
ไปด้วยในตัว; แต่จะพูดให้มันชัด จึงเอามาพูดอีกครั้งหนึ่ง
เพื่อยืนยันหนักของหัวข้อแรกหรือขยายให้มันเห็นชัดออกไป

ว่า การทำงานด้วยจิตว่างนั้น รวมความถึงการที่ไม่ยอมรับ
ผลงานมาเป็นของเราด้วย, เพราะว่า ผลงานมันเหมือนอยู่เป็น
ทรัพย์สินสมบัติเกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไรๆ ที่เป็นที่ยังใจ
เป็นที่หลงใหล มันต้องไม่อยู่กับสิ่งเหล่านี้.

ถ้าไม่ยกผลงานให้ความว่าง จิตมันก็จะพอกพูน
เพิ่มพูนเพิ่มอะไรเป็นของตัวกู-ของกูมากขึ้น ขยายออก
ไปไม่หมดสิ้นสุด จนกระทั่งอยากจะเป็นเจ้าโลก ซึ่งเป็น
ปัญหาสำคัญที่สุดในปัจจุบันนี้, เพราะมีคนอยากจะเป็นเจ้า
โลก, หรือว่าไม่ถึงขนาดที่อยากจะเป็นเจ้าโลก มันก็ต้องการ
จะทำความปลดปล่อยให้แก่ตัวจากทุกมุมโลก ที่ดีที่ที่สุด, แล้ว
ระวาง และกลัวภัยจากทุกๆ มุมโลก มันก็ต้องการจะกำจัด
ภัยทุกมุมโลก จึงทำอาการเหมือนกับว่า จะยึดครองโลกนี้
ไว้ในอำนาจ จึงจะปลดปล่อยแก่เราทุกมุมโลก. เพราะฉะนั้น
ในการที่อยากจะเป็นเจ้าโลกครองโลกทั้งโลกนี้มันเป็นอันเดียว
กัน.

อยากจะเป็นเจ้าโลก โลกเป็นของเราเหมือนกัน,
อยากจะทำให้โลกทั้งหมดนั้นมันอยู่ในความควบคุมของเราให้
ปลดปล่อยแก่เราเหมือนกันอย่างหนึ่ง; แต่ที่แท้แล้วมันก็เป็น

เรื่องเดียวกัน. การกระทำที่จะเป็นเจ้าโลก มันใหญ่โตถึงขนาดนั้น มันก็มาจากเรื่องนิต ๆ เล็ก ๆ นิตเดียวมันก็ไม่ซัดกันเดียว ซัดเป็นไฟขึ้นมาทีละนิตเดียว; ก็ลองให้มันได้เชื้อซิ มันขยายออกไป แล้วมันก็ไหม้โลกทั้งโลกก็ได้. ฉะนั้นอย่าทำเล่นกับเรื่องตัวกู-ของกู ที่มันลุกเป็นไฟออกมา นิตเดียวนี้ มันจะใหญ่เต็มโลกได้เหมือนกัน. นี่เราคัดหมกตัดหนทางทุกอย่างไม่ให้เชื้อเพลิงนี้ลุกเป็นไฟขึ้นมา ให้หยุดเสียได้ด้วยอุบายวิธีอันฉลาดนี้ โดยการที่มีการปักใจลงไปว่า ไม่มีอะไรเป็นของเรา, ไม่มีใครครองอะไรว่าเป็นของเรา, หรือจะเลือกยึดหลักนี้ไว้ล่วงหน้าก็พอ.

การทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง มันประกอบกันอยู่อย่างนี้; เราไม่ได้หวังทำอะไรเพื่อตัวเรา มันก็เป็นการทำงานด้วยจิตว่างนั่นเอง. เดียวมันเป็นเรื่องตัวกู-ของกูไปเสียหมด มันก็เลยเกิดผลเสียหายร้ายแรง ทำให้งานนั้นร้อนเป็นไฟและพร้อมที่จะทุระเบิดเสมอ. งานการกุศลก็เป็นงานสกปรกไปหมด; อย่างที่ว่ามิ่งองค์การกุศลจัดตั้งขึ้นเป็นสมาคมเป็นอะไรก็เพื่อผู้อื่นทั้งนั้น; แต่แล้วมันก็ปฏิบัติไม่ได้สมบูรณ์มีการโกงกันในเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการกุศล. นี่เป็นปัญหาทั่วโลก

มีการโง่งในงานการกุศลคิดดูเถิดว่ามันมากน้อยเท่าไร.

อย่าว่าแต่ยกผลงานให้ความว่างเลย; กลับไปขโมยของความว่าง ไปแย้งชิงไปปล้นเอาทรัพย์สินสมบัติของความว่าง ของการกุศลสาธารณะมาเป็นของตัวเสียอีก, เรียกว่ามีจิตใจเป็นอัมฤชาล ใจคำอำมหิตอย่างยิ่ง ซึ่งก็มีอยู่ทั่วไป และก็มีมากขึ้น ๆ ตามความเจริญของโลกซึ่งเพิ่มความเห็นแก่ตัว. จึงพูดว่าให้สังเกตให้ดี, ให้ระวังจิตใจให้ดี, พิจารณาให้ดี; มนุษย์อย่าไปคว้าโลกพระจันทร์มาเป็นของกูเข้าไปอีก มันจะไปเอาให้ได้มากไม่มีที่สิ้นสุด มันก็เป็นเรื่องเพิ่มความโง่ความหลง เพิ่มต้นเหตุของความทุกข์เพิ่มอะไรทำนองนั้น. ต้องพร้อมอยู่เสมอที่จะสลัดออกไป ๆ จากความเม็นของกู ให้มันยิ่งขึ้นทุกที.

เมื่อก่อนบวช คุณมีอะไรเป็นของกูมากเท่าไร เกี่ยวกับการบวชหรือเจตนารมณ์ของการบวช ก็ต้องการฝึกจิตใจให้สลัดสิ่งที่เป็นของกูนั้น ออกไปตามความหมายของการบวช, ต้องสลัดแม้แต่บิดามารดา. ฟังคุณคล้ายกับโศคร้ายทารุณที่สุด แต่เจตนารมณ์เป็นอย่างนั้น; สลัดแม้แต่บิดามารดา, เป็นผู้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ, ไม่มีอะไรที่เป็นของตน. นี้ก็ต้อง

มาฝึกความไม่มีอะไรเป็นของตน ถ้าฝึกได้จริงในระยะที่
บวชนี้ ก็คงมีผลมากในข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้: จะมีอะไร
เป็นของตนน้อยลงมาก และจะก้าวหน้าไปในทางที่จะ
ไม่มีอะไรเป็นของตน.

นี่ต้องระวังให้ดี; ในระหว่างบวชนี้ ให้มันมีบท
เรียนอันนี้ว่ากำลังทำอยู่จริงๆ. อย่าประมาทอย่างเดียว อย่า
ประมาท อย่าเพ้อเจ้อ อย่าอวดดี ตลอดเวลาจะต้อง
พิจารณาให้เห็นอยู่ว่า ไม่ได้ทำอะไรเพื่อตน หรือเพื่อของ
ตน; บิคา มารคา บุตร ภรรยา สามี อะไรจะได้หมดไปตาม
ความรู้สึกขณะนั้น; ให้คงเป็นแต่ของธรรมชาติ ของพระ
ธรรม หรือของพระเจ้าอะไรไปตามนั้น, เป็นเรื่องของ
ธรรมชาติ, นี้เรียกว่าบวชคือไปหมดวันหมด จากอะไร
ที่เคยยึดถือว่าเป็นตัวกู-ของกู, มันก็มีความหมายอย่างเดียว
ว่ายกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น. การบวชก็เป็นการหัด
ทำบทเรียนนี้: ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง.

นี่ก็แยกแยะดู ไปจารในกุเป็นอย่างไร ด้วยความ
ไม่ประมาท ว่าแต่ละอย่างๆ เราได้ระมัดระวัง ให้มีสติ
เต็มทีหรือเปล่า, และก็ระวังๆ ให้มากถึงสิ่งที่เขาเรียกว่า

“เกียรติ” ตลอดถึงสิ่งที่เขาเรียกกันว่า “บุญ” ซึ่งเป็นสิ่ง
 ที่ทำให้ผมถูกค่ามากที่สุด สิ่งที่เรียกว่าบุญ หรือเกียรติ
 ก็ตามบุญก็ตาม มันจะมารอบบังจิตใจ ของผู้ต้องการ
 เพื่อตัวกู-ของกู.

ผมก็เห็นว่าพวกเราทุกคนนี้ ไม่ได้ทำเพื่อเงินแน่ ๆ;
 เพราะไม่มีใครให้เงิน ไม่มีใครให้รางวัลอะไร; แต่มันก็
 เหลือความรู้สึกอยู่ว่า เป็นเกียรติ, หรือความรู้สึกว่า
 เป็นความดีของกู, รู้สึกว่าเป็นบุญของกูที่ได้ทำอย่างนี้,
 ได้ให้ทานได้ช่วยเหลือผู้อื่นหรืออะไรอย่างนี้; อย่างนี้มัน
 ไม่ผิด, ไม่ผิดสำหรับคนทั่วไป ไม่ได้ผิดสำหรับหลัก
 ทั่วไป; แต่มันผิดตามหลักที่จะเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา
 คือความหลุดพ้นหรือวิมุตติ ที่เป็นจุดหมายปลายทางของ
 พรหมจรรย์.

ที่ผมพูดว่า ระวังสิ่งที่เรียกว่าบุญ เขาก็มองกันใน
 แง่ที่หาว่าผมเป็นบ้าที่เขาสอนให้คนทำบุญ แต่ผมกลับรู้สึก
 ว่า เขาทำกันจนเพื่อจนกลายเป็นเมามบุญไปแล้ว. มาดูกันเสีย
 ใหม่ แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าบุญ ก็อย่าได้ถือว่าเป็นของกู;
 โอปธิกั ปุณฺณิ พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้ เป็นพุทธภาษิต

ว่า บุญก็เป็นอุปธิ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่าตัวกู-
ของกู, และบุญก็เป็นของหนักที่จะกดคนลงไปสู่เบื้องต่ำ
เหมือนกับ อุปธิอย่างนั้น.

คน ลำบากเดือดร้อนด้วยความดีเพราะบุญนี้ ก็มีอยู่
มาก; เราต้องไปเกี่ยวข้องกับความคิดหรือบุญนี้ ใน
ลักษณะที่ไม่ต้องเดือดร้อน. ถ้าไม่เช่นนั้นมันจะกลายเป็นคน
โง่งที่สุด คือกลับไปเดือดร้อนหรือเป็นทุกข์ เพราะบุญหรือ
เพราะความดีนี้เอง.

ถ้าอยากดีอยากเด่น ไม่ได้ดีไม่ได้เด่น มันก็เป็นบ้า
ขึ้นมา เป็นอันธพาลขึ้นมา มันจึงทะเลาะวิวาทกันในหมู่คน
กีฬาหรือในหมู่คนที่สร้างความคิด. เมื่อไม่ได้ดีตามที่ต้อง
การขึ้นมา, ไม่ได้เด่นตามที่ต้องการขึ้นมา มันก็ทะเลาะวิวาท
กัน ทำอันตรายกันในขณะที่เรียกว่าทำความดีนั่นเอง. เรื่อง
บุญนี้ก็เหมือนกัน ทรมานจิตใจคนจนเป็นโรคเส้นประสาท
ไปก็มากมาย; เพราะเขาถือเอาบุญผิดทาง. คนทำบุญนั้น
หน้าเขียวเหี่ยวแห้งอยู่ตลอดเวลา กลายเป็นหิวกระหาย เป็น
เปรตอยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ก็มี; เพราะทำเพื่อ ๆ ไปโดยไม่รู้ว่า
บุญคืออะไร.

คนหลงบุญก็หลงไปในทำนองที่ว่าบุญ^{๕๔}ของวิเศษ
 สารพัดนี้: จะให้กูได้อะไรตามต้องการในทางรูป เสียง
 กลิ่น รส สัมผัส หรือทุกอย่างที่ต้องการนั้น, ถึงขนาด
 เมามบุญเหมือนเมาเหล้าก็มี; ชายบ้านชายเรือน เรือกสวนไร
 นา อาจขายลูกหลานก็ได้, ถ้าทำได้ ก็ต้องการเพื่อทำบุญ.
 นี่เป็นเรื่องที่ผิดความมุ่งหมาย; ยิ่งไปยึดถือว่าความดีของกุ
 บุญของกูไปตลอดกาล; ไม่มีเวลาสลัดออก มันก็กลายเป็น
 ไม้ค้ำ ไม้เป็นบุญ. การทำอย่างนั้น การทำดีและบุญตาม
 ความหมายของคนๆ นั้นมันก็กลายเป็นบาป หรือกลายเป็นไฟ
 เป็นความร้อนเผาคนนั้นขึ้นมา.

จิตว่าง ไม้ใช้จิตบาป หรือใจบาป และมันไม่
 ใช้จิตที่ไปหลงบุญเรียกว่า ปาปปุญญ์ ปหีนสุส นิจฺจาทิต
 ปรินิพพุต - สลัดบุญและบาปเสียได้ก็เป็นคนดับ เย็น
 สนิทไม่มีขี้เถ่าร้อน. ปาปปุญญ์ ปหีนสุส - ละบุญ
 บาปเสียได้. ปรินิพพุต-ดับเย็น, นิจฺจาทิต - ไม่มีขี้เถ่า
 ร้อน. มองดูชีวิตที่มันเต็มไปด้วยขี้เถ่าร้อน ก็หมายถึงไฟที่
 ร้อนจัดที่สุด คือไฟที่ไม่แสดงเปลวอย่างที่เราเรียกว่า นิจฺจาทิต.
 ถ้าเป็น นิจฺจาทิต ก็ไม่มีไฟถ่านที่หมกอยู่ใต้ขี้เถ่า มันจึงจะ

คับเย็น. นี้ระบุว่า อยู่เหนือบุญเหนือบาป.

ถ้าไปบังเฝ้าผู้ผูกพันอยู่กับบุญก็ตาม บาปก็ตาม
มันก็ร้อน เพราะความยึดมั่นนั่นเอง. มันไม่ได้ร้อนเพราะ
บุญ ไม่ได้ร้อนเพราะบาป; แต่มันร้อนเพราะความยึดมั่นถือ
มั่นในบุญและบาป. พอสลัดออกไปได้ มันก็ไม่มีอะไรร้อน :
เป็นผู้ว่างจากทรัพย์สินสมบัติ ทั้งที่เป็นบุญและบาป, เป็นผู้ไม่
มีทั้งบุญและทั้งบาป ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรเลย, ยกให้แก่
ความว่างทุกอย่างสิ้นไปหมดทั้งบุญและบาป.

พิจารณาตัวอย่างที่ประจักษ์อยู่แก่ใจ ได้ทุกเวลาทุก
โอกาส: ขณะใดเวลาใด นาที่ใดก็ตามใจ; ขณะที่เราไม่
รู้สึกว่าเป็นคนดีหรือคนชั่ว นั่นแหละเป็นเวลาที่ดีที่สุด
ที่สุด; ไม่ใช่เป็นเรื่องพูดเล่น ๆ เป็นเรื่องจริงที่สุด ที่
พระพุทธเจ้าท่านตรัส. เราก็ไปสังเกตดูจิตใจเวลาใดใจคอ
ของเราไม่รู้สึกว่ามีความดีหรือความชั่วเป็นอย่างไร; เวลานั้น
เราสบายที่สุด พอรู้สึกว่ามีความดีหรือความชั่ว หรือกระสับ-
กระส่ายเพราะกลัวบาป. พอรู้สึกว่ามีความดี เราก็ตื่นเต้นเป็น
excite แก่จิต กลายเป็นนั่งไม่ลง, แล้วมันก็จะนำมาซึ่ง

ความเป็นห่วง ว่าบุญนี้มันจะหมดไป, หรือว่ามันจะไม่มี
มากขึ้นไปอีก.

ถ้าตะกละบุญ มันก็ล้วนแต่ทำความกระวนกระวาย
เหมือนกัน; บาก็ทำความกระวนกระวายอย่างหนึ่ง, บุญ
ก็ทำความกระวนกระวายอย่างหนึ่ง, ครั้นเวลาใดที่จิตใจเรา
ว่าง ไม่รู้สึกว่ามีบุญหรือมีบาป มันก็สบายที่สุดในเวลานั้น.
ถึงนั้นจึงเรียกว่าผู้มีบุญตามแบบของพระอริยเจ้า, บุญตาม
แบบภาษารธรรมหรือพระอริยเจ้าต้องเป็นอย่างนี้ : ที่กำลัง
อยู่เหนือบาปเหนือบุญของคนธรรมดาสามัญ.

ที่ว่าดีตามแบบของพระอริยเจ้า มันก็ต้องดี อย่างนี้ :
คือ ค้อย่างชนิดที่อยู่เหนือคเหนือข้ว อย่างของคนธรรมดา
สามัญ; ฉะนั้นผลงานของคนธรรมดาสามัญชนิดใดก็ตาม
ต้องถูกตัดทิ้งออกไป. ผลงานนี้มีทั้งดีทั้งชั่วและทั้งผิดทั้งถูก;
เมื่อทำงาน ผิดพลาดผลงานก็ คือความเดือดร้อน เป็นทุกข์.
ผลงานนี้ก็ต้องยกให้ความว่าง. ถ้าทำงานถูกตามวิธีของงาน
ได้ผลดีมีกำไร. ผลงานนี้ก็ต้องสลัดออกไปให้เป็นของ ความ
ว่างด้วยกันทั้งคู่, มีจิตใจอยู่เหนือทั้งคู่ จึงจะได้ผลงานทาง
วิญญาณ : คือการประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา

๑๓๑
มีผลเป็นวิมุตติหลุดพ้นออกไปได้ตามความมุ่งหมาย.

ที่เรามาบวชน เพื่อประพาศิพรหมจรรย์ บวช ๓ วัน หรือบวช ๓ เดือน ก็เรียกว่าประพาศิพรหมจรรย์ ไม่มีคำอื่นเรียก; เพราะผลงานมันก็คือเข้าถึงความว่าง นี่เรียกว่าเป็นผู้ยกผลงานทุกชนิด ตั้งแต่อย่างเลวที่สุดถึงอย่างสูงสุด ให้แก่ความว่าง; มันจึงมีผลเกิดผลเป็นภาวะที่พึงปรารถนา. ถ้าเป็นความปรารถนาก็ไม่มีอะไรน่าปรารถนายิ่งไปกว่านี้ คือ ปรารถนาความหมดความปรารถนา, ปรารถนาความหมดอยาก หมดความต้องการ หมดความมีอะไรเป็นตัวกู-ของกู; นี่คือสิ่งน่าปรารถนา. ส่วนที่ชาวโลกชาวบ้านปรารถนากันอยู่นั้น เป็นเรื่องรอนหงอน, ทังติ ทังชว ทังบุญ ทังบาป ทังสุข ทังทุกข์.

ว่างที่สุดคือนิพพาน, เรียกโดยสมมติว่า เป็นสุขอย่างยิ่ง; ยกผลงานให้ความว่างก็คือนิพพาน.

ทำเพือนิพพาน คือการดับสนิทแห่งความทุกข์ ความร้อน ไม่มีขี้เถา. นิจุฉาด เรียกว่าขี้เถา สิ่งที่เป็นไฟแดง ส่วนที่อยู่ใต้ขี้เถาคือเหมือนว่าไม่มีฤทธิ์มีเดชอะไร ไม่น่ากลัวอะไร; แต่พอไปเหยียบเข้ามันร้อนที่สุดเลย. ทำให้สิ่งร้อนเหล่านี้

หมดไปมันก็หมดเรื่องที่จะต้องทำอีกต่อไป; สำเร็จได้ด้วยวิธีการ
สลัดอะไรออกไปไม่เหลืออยู่เป็นตัวกู-ของกู. ตัวกูก็ไม่ทำงาน
เพื่อตัวกู, ของกูก็ไม่ได้มีเหลืออยู่ สำหรับตัวกู; ก็ยกให้
ความว่างหมด.

นี่เป็นคำอธิบายโดยย่อ โดยสรุปหรือ พอเป็นแนว
สำหรับการที่จะ “ยกผลงานให้แก่ความว่างทุกอย่างสิ้น”
ซึ่งมันมีความกำกวมเข้าใจผิดได้ โดยคนที่มักจะเข้าใจ
อะไรผิดเพราะความสะเพร่าของตัว, นี่จึงพูดพอให้เป็น
หนทางที่จะไม่ให้เข้าใจผิด.

เวลาของเราทั้งหมด.

อะไรคือไหน

อัน ความงาม มีอยู่ตาม นามวิภังค์
อัน ความดี อยู่ที่ อริ สิบ ยั้ง
ตามเป็น พระ อยู่ ที่ เพียร บวช เวียน ครอง
นุ่ง พาด สิ่ง อยู่ ที่ เคย ก่อน เคย เฮย ๗

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

กินอาหารของความว่าง

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๒

ในวันนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้อถัดไปว่า กินอาหาร
ของความว่างอย่างพระกิน ต่อจากที่ได้กล่าวมาแล้ว
ในวันก่อน จะต้องมีกรทบทวนถึงเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วใน
วันก่อนตามลำดับ : นับตั้งแต่ทำงานด้วยจิตว่าง, ยกผล
งานให้ความว่าง, ให้กินอาหารของความว่าง.

เรื่อง “กินอาหารของความว่าง” ปัญหาที่เกี่ยวข้อง

กับเรื่องนั้นก็อยู่ที่ไม่ซัด อยู่มากเหมือนกัน คือเป็น
ปัญหาในอีกแง่หนึ่ง ที่คนมักสงสัยว่า ถ้าทำงานให้
ความว่าง แล้วคนจะกินอะไร ?

ปัญหานี้ก็เกิด ก็เพราะว่าคนมีความคิดแต่ใน
ทางที่จะมีตัวกู-ของกูอยู่เสมอ ปัญหาจึงออกมาในรูปนี้
เสมอเหมือนกันว่า : จะทำได้อย่างไร ? หรือว่าจะเอาอะไร
กิน ? แล้วก็เป็นปัญหาที่ทำให้ไม่อยากจะสนใจเรื่อง
เรื่องความว่างนี้.

ที่นี้ เราจะคุยกันให้ต่อไปอีก อย่าลืมข้อที่ได้พูดมา
แล้ว หลายๆ ครั้ง หลายๆ หน; เพราะการที่เราเป็นผู้ที่
ยังต้องปฏิบัติ ไม่ใช่เป็นผู้ที่ปฏิบัติเสร็จแล้ว; ถ้าปฏิบัติเสร็จ
แล้วมันก็เป็นไปโดยตัวของมันเอง ไม่ต้องมีปัญหา.
พระอรหันต์ทำงานด้วยจิตว่าง ผลงานก็ตกเป็นของความว่าง
ท่านฉันก็นำอาหารอย่างเป็นความว่าง.

นี้เหมือนกับมีหัวหน้าคิดอีกหน่อยว่า : ความว่าง
หรือ จิตว่าง กินอาหารของความว่าง ซึ่งเป็นวิธีที่พระกิน
วิธีที่พระฉัน. ให้นึกถึงบทปัจฉิมเวทมนต์ นั้นอยู่เสมอไปว่า :
สิ่งทกนกต สิ่งทกุกนกตคกเบนความว่าง เป็นของว่าง. ตัว

๒๘๑ ๒๘๘
 ผู้กินนกกเป็นของว่าง; เพราะไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคล.
 ๒๘๒ ๒๘๘
 สิ่งที่ถูกกินกเป็นของว่างหรือเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ;
 การกินก็เลยกลายเป็นความว่าง เพราะไม่มีตัวที่กินและตัวที่
 ถูกกิน.

คำว่า “กินอย่างพระกิน” มันแสดงชัดอยู่แล้วว่า
 ฆราวาสหรือคนทั่วไป เอาอย่างพระ, หรือว่าเป็นเหมือน
 กับพระ หรือเป็นพระไปเสียเลย. ถ้ายังรู้สึกตัวเป็น
 ฆราวาสอยู่มาก ๆ ก็พยายามกินอย่างพระ; ถ้าไม่ถือตัวว่า
 เป็นพระหรือฆราวาส ต้องกินตามวิธีที่พระกิน : คือมีความ
 ว่างอยู่ตลอดเวลา.

มาถึงตรงนี้อาจจะขอแทรกเป็นคำเตือนอยู่เสมอครั้ง-
 หนึ่งว่า การปฏิบัติในพระพุทธศาสนานี้ ที่ถูกต้องไม่ต้อง
 มีพระหรือฆราวาสคือทำเหมือนกันหมด; พระก็ทำอย่างน
 ฆราวาสก็ทำอย่างน. นี่เป็นความจริงหรือเป็นข้อเท็จจริง;
 แต่ในความรู้สึกของคนทั่วไปไม่เป็นเช่นนั้น; เขาแยกเป็น
 พระเป็นฆราวาส, และมีหน้าซ้าแยกห่างออกจากกันจนจะให้
 กลายเป็นเดินคนละทาง ทำคนละอย่าง.

เหมือนดังที่พูดกันอยู่เดี๋ยวนี้ในกรุงเทพฯ ฯ ที่เจริญด้วย
 การศึกษา เขาว่าให้พระทำอย่างหนึ่ง ให้ฆราวาสทำอย่างหนึ่ง

โดยถือว่า ฆราวาสจะต้องเป็นผู้อยู่ในโลกทำอย่างโลก ๆ, มีอะไรอย่างที่เราเรียกว่าโลก ๆ เป็นโลกิยะ. ส่วนพระก็จะให้ทำอย่างที่อยู่ใบ้ำ เป็นไปเพื่อเหนือโลก หรือที่เรียกว่า นิพพาน; แล้วก็แสดงการคัดค้านไม่ให้ชาวบ้านทำอย่างพระ; คนที่ไม่รู้จักไม่รู้ว่าจะเชื่ออย่างไร จะทำอย่างไร.

ที่จริงจะเป็นใครก็ตาม พระหรือฆราวาสก็ตามต้องทำอย่างเดียวกัน, โดยหลักเกณฑ์อันเดียวกัน หัวข้ออย่างเดียวกัน; เพียงแต่ว่าทำมากกว่ากันทำน้อยกว่ากันทำสูงกว่ากัน ไม่ได้ทำอย่างแยกหรือตรงกันข้าม. การที่จะให้พระฉันทด้วยควมว่าง ฆราวาสจะต้องกิน ด้วยควมยัดมันด้อมมัน เฝ็นตัวกู—ของกูอย่างนมนนบนเรื่องผิด; ทำให้มีผลเสียหายนีความทุกข์.

ฆราวาสก็ต้องกินตามทำนองพระกิน : คือทำนอง ด้วยควมว่างด้วยจิตว่าง ด้วยควมรู้สึกที่ว่าง เช่นเดียวกับที่พูดมาแล้วเมื่อวานนี้. “แม้เป็นฆราวาสมีภรรยาที่เหมือนไม่มีภรรยา, มีทรัพย์สมบัติก็เหมือนไม่มีทรัพย์สมบัติ, มีสุขมีทุกข์ก็เหมือนกับไม่มีสุขมีทุกข์, ข้อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไร ๆ มา.” คำสอนนี้สอนฆราวาสแท้ ๆ, มันเป็นเรื่อง

เดียวกัน เป็นเรื่องสูงส่งทุกอย่างเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นที่หรือ
 มรรวาสักตองปฏิบัติอย่างนี้ : อย่ายึดถือในการมีกาเป็น.

ที่นี้มาถึงปัญหาเรื่องการกิน ก็คือการบริโภคสิ่ง
 หาได้ หรือมีอยู่เก็บไว้ ซึ่งจะต้องทำด้วยจิตว่างอย่างเดีย
 กันอีก. ทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง กินผลงานก็กินด้วยจิตว่าง
 ซึ่งเรียกว่า กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน. เมื่อถาม
 ว่า กินของใคร? กินของความว่าง ที่เก็บไว้โดยบุคคล
 สะสมไว้โดยบุคคลนั้น. ถ้าเขาทำถูกมาแล้ว ก็หมายความว่า
 สะสมด้วยจิตว่าง คือสะสมไว้ในฐานะที่ไม่ได้เป็นของกู,
 แต่เป็นการทำหน้าที่อะไรอย่างหนึ่ง, ทำหน้าที่ด้วยจิตที่ไม่
 ได้ยึดถือสำคัญว่าเป็นตัวกูหรือของกู ก็เลยเหลืออยู่เป็น
 stock ใหญ่ของความว่าง เป็นคลังใหญ่ที่สะสมของความว่าง;
 แล้วกินจากนั้น. นี้พูดอย่างสมมติภาษาคน; คนทั่วไปก็ฟัง
 ไม่ถูกอยู่ดี.

ที่จริงมันยิ่งกว่านั้น คือถ้ากินด้วยจิตว่างแล้ว มันก็
 คือกินของความว่าง; เพราะฉะนั้นเมื่อเวลากินก็ทำจิตอย่าง
 เดียวกับพระ : คือมีความรู้สึกสำนึกสติสัมปชัญญะว่า ของ
 ที่กินนี้เป็นของว่างจากตัวตน ก็เป็นธาตุตามธรรมชาติ

คือกินแล้วว่างจากตัวตน คือธาตุตามธรรมชาติ; พุทฺธอย่างนี้
 เลย. เกิดมีคำที่พวกคนไม่เข้าใจเป็นนักล้อ หรืออยากล้อ;
 เมื่อไม่เข้าใจก็ไปล้อด้วยความโง่ของเขาเองว่า ธาตุกินธาตุ;
 พุทฺธว่าธาตุนั้นไม่ใช่ทาสฆ่าทาส. ธาตุกินธาตุ หมายความว่า
 ธาตุที่เป็นบุคคล กินธาตุที่เป็นอาหาร; สำหรับผู้ที่มีความรู้
 มีสติปัญญาจะเข้าใจได้ หรือเป็นพระอรหันต์ในที่สุด; มี
 ความรู้สึกลักษณะว่า ธาตุกินธาตุ ก็กลายเป็นความถูกต้อง
 เป็นคำพูดที่ถูกต้อง และเป็นความจริง.

ทั้งนี้สำหรับคนอันธพาล นักล้อ เขาก็ถือแง่ล้อสำหรับ
 คำว่าธาตุ, ธา-ตุ. หมายความว่าไม่ยอมเชื่อว่าจะเป็นไปได้
 แล้วก็เอามาล้อ ก็เลยล้อต่อไปตามแบบของอันธพาล : ธาตุ
 กินธาตุ หรือธาตุกระทบกับธาตุ ในเมื่อคนทะเลาะกัน,
 หรือว่าธาตุแต่งงานกับธาตุ หรือการกระทำอะไรต่างๆ ใน
 การเสวยอารมณ์ในการสืบพันธุ์อะไรก็ตาม เรียกว่าธาตุ
 กระทบกับธาตุ; มันก็เลยเป็นเรื่องนำหัวที่คำพูดนั้นมีความ
 หมายได้ทั้ง ๒ อย่าง : คือเป็นความถูกต้อง เป็นความจริง
 สำหรับศูทรแล้ว, และเป็นสิ่งทมองเห็นไม่ได้ ไม่ยอมเชื่อ;
 กลายเป็นเรื่องพูดเล่น พูดล้อ สำหรับคนโง่หรือคนอันธพาล;
 ก็ต้องระวังให้ดี.

เรื่องธาตุ^๕เป็นคำสำหรับล้อ โดยเฉพาะในสมัยผม
 แรกบวช ยังมีการพูดล้อทำนองนี้กันหนาหูเหมือนกัน;
 มาเดี๋ยว^๕ก็ยังมีอยู่ หรือจะยิ่งมากขึ้น ในเมื่อคนหมุนไป
 ทางวัตถุนิยมจกมากขึ้น. คนต้องการจะทำอะไร ด้วยกิเลส
 ตัณหาด้วยตัวกู-ของกู; จะทำด้วยความว่างจิตว่างไม่ได้
 ก็เลยถือเอาเป็นของล้อ, ล้อคนที่จะทำอะไรด้วยความว่าง
 หรือด้วยจิตว่าง, หรือตามแบบตามหลักเกณฑ์ของพระพุทธ-
 ศาสนา, หรือพูดให้มันเคลิบเคลิ้มไป; กลายเป็นมัจฉา
 ภิภูมิจึงว่า : ธาตุธาตุนั้นมันธาตุนั้นก็เลยไม่บาป, หรือว่า
 ธาตุเอาธาตุไปทำบุญกับธาตุ มันก็ไม่ได้บุญเพราะสักแต่
 ว่าเป็นธาตุ. อย่างนี้เป็นมัจฉาภิภูมิจึงเป็นความว่างอย่าง
 เคยมีมาแล้วในครั้งพุทธกาล. ดังนั้นจะต้องมีสำหรับเป็น
 ข้อแก้ตัว หรือเป็นข้อล้อของคนที่ไม่อยากปฏิบัติอย่าง
 หรือปฏิบัติไม่ได้ ก็แก้ตัวให้ตัวเอง. โลกมันจึงเป็นไป
 ในลักษณะของอัมธพาล เป็นโลกของอัมธพาล ไม่ใช่โลก
 ของสัทบุรุษ, เป็นโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์.

ทีนี้ เมื่อพูดถึงกิเลส ก็มีลักษณะสำคัญอยู่อย่าง
 หนึ่ง ซึ่งคุณจะต้องรู้ไว้เสมอ.

ขอให้รู้ไว้อย่างยิ่งว่า : **บ่นช้อว่ากิเลสแล้วมันต้องแก้**
ตัวให้ตัวมันเองเสมอ แล้วก็**แก้**ได้เสมอ, มันจะ**แก้**ตัว
 เสมอ, เพราะฉะนั้น **จึงต้องนึกถึงตัวเองในเมื่อบิตพลว**
 พยายามบิตพลว, พยายามแก้ตัวให้แก้ตัวเอง.

ต้องสอนตัวเองว่า **ในเวลา**นั้น**มันเป็น**ผี**ไปแล้ว** มัน
 ไม่ใช่คน มัน**เป็น**ผี**วิชา**ไป; มันก็พยายามหาทาง**แก้**ตัว
 ให้**ตัวเอง**จน**ได้**; แล้วมันจะลำบากอะไร, เพราะมัน**นึก**เอง
 คิดเอง ว่า**เอง** อะไร**เอง**อยู่**คนเดียว**; **ไม่ต้อง**ไป**แก้**ตัว**แก่**ใคร
 ก็**ได้** **ไม่ต้อง**ไป**แก้**ตัว**กับ**ศาล**ตุลาการ**หรือ**ที่**ไหน. แต่**ที่**นี้
ผลร้ายมัน**ยิ่ง**ไป**กว่า**การ**ไป**แก้**ตัว**ที่**ศาล**ที่**ตุลาการ**; คือการ
 ที่**ตัว**มัน**เข้า**ข้าง**ตัว** แล้ว**มัน**ว่า**อะไร**ไป**ได้**ตาม**ความรู้**สึก**นึก**คิด
 ของ**ตัว**; **แก้**ตัว**จน**เป็น**เรื่อง** ทำ**บาป**ไม่**บาป** ทำ**อะไร**ไม่มี
 อะไร, หรือ**แม้**แต่**ปลอบ**ตัวเอง**หลอก**ตัวเอง ด้วย**การ**ปลอบ
 ให้**หาย**กลัว**หาย**อะไร**ไป**; มันก็**อยู่**ใน**พวก**นี้.

ที่ถูก**ก**คือ**ความ**ไม่**ซื่อ**ตรง**ต่อ**ตัวเอง, ความ**ไม่**ซื่อ**ตรง**
 ต่อ**ตัวเอง** หลอก**ตัวเอง**กบฏ**ต่อ**ตัวเอง เรียกว่า**ซื่อ**แก้**ตัว**.
 ถ้า**ไม่**รู้**เรื่อง**นี้**ไม่**ระวัง**เรื่อง**นี้ เรื่อง**อื่น**ก็จะ**ต้อง**ล้ม**ละลาย**
 เพราะ**มี**ทาง**หรือ**โอกาส**ที่จะ**แก้**ตัว**เสมอ**ไป**. เรา**เรียก**กัน**ว่า**

ความเหลวไหลหรือความอะไร; ยิ่งเฉพาะสมัยนี้แล้วก็ยิ่งเป็น
ได้มาก; เพราะว่าคนเรียวเก่งมากในการที่จะใช้เหตุผลตาม
หลักนั้น ตามหลักนี้ ตามหลักโน้น. แต่ในที่สคมันก็ลง
ในหลักของภคผู้ปศาจ ^๕ หมดความเห็นแก่ตัว ^๕ เป็นอวิชชา
ค้นหา อุปาทาน เกิดผลขึ้นมาอย่างสาสมกัน.

พูดหยาบๆ คือสมนาหน้า ของการที่เป็นคนเจ้าปัญญา
เจ้าความรู้ความคิดเพื่อการแก้ตัว; มันเหมือนกับหมอลความ
หรือทนายความที่จะแก้ตัวให้จำเลย. นั่นมันเรื่องวัตถุเรื่อง
ข้างนอก เรื่องความหลอกลวง; แต่พอมาถึงเรื่องจริงของ
ธรรมชาติ มันไม่เข้าใครออกใคร มันก็จะตบหน้าให้อย่าง
สาสมกัน แล้วก็โดยไม่รู้สึ : คือมันมีความทุกข์อย่างร้ายอยู่
มีความทนทรมานอยู่ด้วยโรคจิต โรคประสาท โรคอะไร
ต่างๆ นานาแล้วก็ไม่รู้ว่ามีมาจากไหน? ต้นเหตุมาจากไหน?
จะแก้ไขได้อย่างไร? ก็ล้วนแต่ไม่รู้. มันมีอาการคล้ายกับ
ตกรรทงเป็นตลอดเวลา ในเมื่อมันเสียเคยชินไปในการ
แก้ตัว คือตามใจกิเลสที่เป็นตัวกูเป็นของกู; นี่มันยาก
สำหรับคนธรรมดาสามัญ ที่จะมีธรรมะ.

คุณต้องมองในข้อนี้ให้เห็นด้วยว่า มันยากแก่คน
ธรรมดาสามัญ ที่ปล่อยไปตามเรื่องของคนธรรมดาสามัญ,

แล้วจะมีธรรมะได้อย่างไร; เพราะว่าตลอดเวลานั้น ตลอดเวลาที่เกิดมาจนบัดนี้ เขาไม่สนใจเรื่องธรรมะ, สนใจแต่เรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องตัวกู-ของกู, มีความหมายมั่นปั้นมืออยู่ตลอดเวลา; ไม่มีธรรมะ พอถึงจุดสูงสุดแล้ว มันก็มีผลเป็นความทุกข์สูงสุด, เป็นความทรมานใจที่สุด. ที่นี้จะทำอะไร? เป็นบ้าไปก็มี ตายไปก็มี; ที่ยังไม่เป็นบ้า ที่ยังไม่ตายก็ทรมานเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น มีปัญหาเต็มไปหมด.

แม้ในเรื่องการทำงาน ถ้าไม่มีธรรมะก็เรียกว่า มีความทุกข์ทรมานทั้งสิ้น; ทั้งที่มีเงินมาก มีชื่อเสียงมาก มีอะไรมาก จนกระทั่งมีความบ่วยในทางประสาท ซึ่งมันทำให้สูญเสียความรู้สึก เสียการดำรงตัวอยู่ในความสงบ ความเยือกเย็น ไปจนหมดสิ้นเลย. ถ้าเชื่อโชคก็ไปแก้ปัญหากทางโชค, ถ้าเชื่อผีสงฆ์เทศาคาก็ไปแก้ปัญหากทางผีสงฆ์เทศาไป, หรือแม้ที่สุดที่ทำความดีที่สุดแล้วที่จะไปหาหมอลอยยาгин อย่างนั้นก็แก้ไม่ได้; เพราะว่ายานนั้นก็ระงับได้ประเดี๋ยวประด๋าว. ส่วนต้นเหตุที่แท้จริงมันไม่ถูกตัดไม่ถูกถอน, กินยาเข้าไประงับประเดี๋ยวประด๋าว หนักเข้าก็ไม่ได้ผลอะไร; เพราะต้นเหตุ

หรือสมมุติฐานของโรคมันไม่ถูกทำลาย จึงถอนไม่ได้; เพราะไม่มีธรรมชาติพอ ไม่สนใจมาก่อนเลย.

ผมเคยบอกเสมอ ๆ ทุกคนว่า ธรรมะนั้นมันเหมือนกับอาวุธพิเศษ แต่ก็เหมือนกับอาวุธธรรมดา คือต้องเป็นของคู่มือ.

ธรรมะเป็นของคู่มือ หมายถึงว่า เราจับฉวยใช้สอยมันอยู่อย่างคล่องมือ. อาวุธนั้นต้องฝึกการใช้ ฝึกเพลงอาวุธอยู่เสมอ ให้คล่องแคล่ว; พอถึงเวลามันจึงจะใช้ได้. จะมีปืน มีดาบ มีหอกอะไรก็ตาม มันต้องฝึกการใช้จนคล่องแคล่ว; พอถึงเวลามันจึงจะใช้ได้. เดียวนี้ไม่มีการฝึกเลย มันก็ใช้ไม่ได้ ใช้ไม่สำเร็จประโยชน์. มีอาวุธมีเสียเปล่า มีปืน มีดาบ มันก็มีเสียเปล่า; ใช้ไม่ถูกวิธีก็ไม่มีประโยชน์.

พอมาถึงเรื่องธรรมะของคนใจ มันยิ่งไปกว่านั้นอีก : คือมันถึงกับไม่มีอาวุธ คือธรรมะนั้น, ในเมื่ออาวุธคือธรรมะนั้นต้องมีอยู่กับเนื้อกับตัว คล่องแคล่วอยู่กับเนื้อกับตัว ต้องรู้ต้องศึกษาให้รู้ และปฏิบัติมาจนคล่องแคล่วอยู่กับเนื้อกับตัว; พอกิเลสมีอะไรเกิดขึ้นจึงใช้ฆ่ากิเลสได้. เรื่องกิเลส ๕๗ เรื่องเงินของกู ทองของกู ลูกของกู เมียของกู;

จนลืมหืมตาช่วยการล้างหูใส่หน้าอยู่ทุกวันๆ;^๑ มันก็ไม่มีอะไรมาช่วยได้ : คือไม่มีธรรมะที่เขื่อนอาวุธนั้นเลย แล้วไม่มีการฝึกการใช้เลย และเมื่ออาวุธก็ไม่มี แล้วจะฝึกได้อย่างไร.

ถ้าตามประเพณีเชื่อว่าธรรมะหรือศาสนานับทุกข้อได้ คนเหล่านั้นก็คิดว่าคงจะนับได้ตามเขาว่า, แล้วก็มาวัด มาหาธรรมะ มาหาศาสนา; ส่วนใหญ่ก็มารคน้ำมนต์เสียมากกว่า; หรือถึงมาเพื่อจะศึกษาธรรมะนี้ ก็ทำไม่ทันเวลา. ในขณะที่หัวของเขาทนมานอยู่ด้วยโรคประสาท ด้วยอะไรเป็นต้น, เป็นอย่างนี้ฟังธรรมะไม่รู้เรื่องหรอก; แล้วจะช่วยได้อย่างไร. นี้ภาวะปัจจุบันมันเป็นอย่างนี้.

ที่เราพูดว่า โอ ! กินอาหารของความว่างอย่างพระกนิษที่ไต่ย็นกันไปในทางเป็นคำพูดที่บ้า ๆ บอ ๆ, ทั้งที่คำพูดนี้มันถูกต้องที่สุด; คนแบบนี้ก็ฟังเป็นเรื่องของคนบ้าพูด. นี่อันสังสของการที่ไม่เคยยุ่งกับธรรมะ, ไม่เคยมีธรรมะ; ทำบุญให้ทานสิ้นเงินไปเป็นแสนเป็นล้านก็แล้ว; ไม่เคยมีธรรมะเพราะไม่เคยให้ทาน; เคยแต่ลงทุนค้าเพื่อเอากำไรหลายเท่าเสมอไป.

๑ ห่าอันได้จากนิทานเรื่องล้างหู ซึ่งมีภาพเขียนที่โรงมหรสพทางวิญญาณ สวนโมกข์ ฯ

ที่**ทำบุญ**ให้ทานเป็นแสน เป็นล้าน มันไม่ใช่บริจาค
 ตัวกู-ของกูออกไป แต่เป็นการลงทุนฝากไว้ชาติหน้าก็มี,
 เขาเรียกว่าฝากธนาคารของพระพุทธเจ้าไว้. นี่เขาว่าเอาเอง,
 ฝากธนาคารไว้ในสวรรค์ เพื่อตายแล้วจะได้ไปเก็บเกี่ยวผล
 หลายสิบเท่าในสวรรค์. อย่างนั้นมันลงทุนกำไรเพื่อตัวกู-ของกู
 ที่มากออกไป; มันไม่ใช่ธรรมะ ถ้าเป็น**ธรรมะต้องบคบขย**
ตัวกู-ของกู ทำลายตัวกู-ของกู. ฉะนั้นคนที่**ทำบุญ**ให้
 ทานเป็นแสนเป็นล้าน แล้วก็**ไม่ช่วยอะไร**ได้ในการที่จะเป็น
 โรคเส้นประสาท, มันมีแต่เพื่อตัวกูเข้ามาเรื่อย.

เรื่อง**ทำบุญ**ให้ทานนี้เป็นเรื่องทำให้ผมถูกค่าอยู่ตลอดเวลา;
 เพราะไปว่าเขาอย่างนี้. ถ้าจะลองทำเสียใหม่ คือ
 มีความรู้ความเข้าใจทาง**ธรรมะ** แล้ว**บริจาคเงินเป็นแสน**
เป็นล้าน โดยวิธถูกต้อง ตาม**ความคิดนึก หรือจิตถูกต้อง**
ต้อง นั้น**แหละจึงจะมีบุญจริง ๆ**, แล้วจะมี**ธรรมะจริง ๆ**
 ที่จะทำลายอุปสรรคศัตรูทางวิญญาณให้หมดไปได้. เรียกว่า
 เขา**ทำบุญจริง ๆ ทำบุญถูกวิธีจริง ๆ**, เรียกว่า**ทำบุญชนิดที่**
 มีความหมายเป็นการล้างบาป.

บุญนั้นแปลว่าล้างบาปก็ได้; แต่เขา**ไม่ทำบุญเพื่อล้าง**
บาป เขา**ทำบุญเพื่ออืมใจ สบายใจ พูใจ** ซึ่ง**คำว่าบุญ**

ก็เปลอย่างนั้นได้เหมือนกัน : เครื่องฟูใจ เครื่องอ้มใจ.
 เขาหวังว่าชาติหน้าจะได้รวยกว่านี้หลายสิบเท่า เขาก็อ้มใจ
 ฟูใจ; เป็นบุญประเภทนั้นไปเสียหมด ไม่ใช่บุญประเภท
 ขัดล้างออกไป หรือขัดสีให้สะอาด.

ถ้าว่าเป็นคนมีธรรมะจริงก็ต้องมีความรู้สึกเป็นธรรมชาติ
 อย่างนี้อยู่ตลอดเวลา; ในการหาเงินก็ดี ในการมีเงินก็ดี
 ในการสามารถใช้เงินก็ดี ต้องใช้หลักทำงานด้วยจิตว่างทั้งนั้น
 ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง; ทำอยู่ได้
 ทำไปได้. ทางภายนอกก็มีทรัพย์ มีบุตรภรรยา สามี
 เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ได้เหมือนกัน, ในภายนอกมันก็มีไป
 ตามเรื่องของภายนอกตามเรื่องสมมติ ตามเรื่องของวัตถุเพื่อ
 ความสะดวกแก่การเป็นอยู่อย่างนี้. ส่วนภายในใจนั้น ไม่ได้
 ยึดถือเรื่องตัวกู-ของกู, หรือมีภรรยาที่เหมือนกับไม่มี;
 เป็นผู้ที่ร่วมงานกันเท่านั้นเอง. แม้จะทำการงาน หรือบริโภคน
 ผลของการงาน หรือจะบริโภคนผลทางเพศ ทางอะไรก็ตามใจ
 มันก็เป็นเรื่องของการประพฤตินั้นไปหมด; ถ้าหากว่า
 ทำไปด้วยความรู้สึกที่ไม่เป็นตัวกู-ของกู.

ขอให้พยายามทำไปตามหน้าที่ตามธรรมชาติจะต้อง
 ทำ; ถ้าว่าทำไปด้วยตัวกู-ของกู แล้วมันก็ต้องมีความ

ทุกข์. ส่วนเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่จะทำตามรอยพระอรหันต์; ถ้าใครปฏิเสธก็ไม่ต้องพูดถึงเรื่องนี้. ถ้าใครยอมรับว่าเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่เราพยายามเดินตามรอยพระอรหันต์ให้มากเท่าที่จะมากได้ มันก็เป็นเรื่องที่จะพูดถึงให้รู้เรื่องได้.

ทีนี้เขาทำไปในทำนองที่ว่า “กู” กับพระอรหันต์ต้องแยกทางกันเดิน “กู” เอาตามเรื่องของ “กู”; อย่างนี้เขาจึงขอร้องว่า อย่าเอาเรื่องว่าง เรื่องอนัตตมาสอนชาวบ้าน : คือห้ามไม่ให้เอาเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนาสอนชาวบ้าน. แต่ผมบอกว่าไม่มีเรื่องอื่น มันมีเรื่องเดียว มันต้องเอามาสอนในลักษณะที่พอเหมาะสม พอสมควรกัน คือเดินตามรอยพระอรหันต์ในลักษณะที่พอสมควรกัน เท่าที่จะทำได้. จะเป็นชาวบ้านชนิดไหนก็ตามใจ จะต้องมุ่งตรงไปแนวเดียวกับพระอรหันต์, เดินตามหลังพระอรหันต์ให้มากกว่าที่เราเดินตามกันฝรั่ง มันก็จะปลอดภัย.

ที่การเดินตามกันฝรั่ง เดินตามกิเลสตัณหาละก็เดินกันอย่างหมดเนื้อหมดตัว. ต่อสู้เพื่อให้ได้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นอย่างที่ต่อสู้กันให้พวกผู้หญิงคองุ่น กระโปรงสั้น ได้ต่อไปอีก ซึ่งกำลังต่อสู้กันในกรุงเทพฯ ในระหว่างผู้ที่มิบัญญัติ

มีอำนาจ เพื่อให้ได้ทำตามนั้น. นี่ที่จะเดินตามกันฝรั่งนั้น
เดินกันเต็มที, ส่วนที่จะเดินตามกันพระอรหันต์ หลับหู
หลับตา ปิดหู ปิดตาเสียทีเดียว.

ครั้นเรามาพูดเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้
ความว่าง กินอาหารของความว่าง มันก็เลยเป็นเรื่องบ้า
ที่สุกตามความรู้สึกของคนเหล่านั้น. แต่แล้วก็ขอให้ย้อนไป
ดูความทุกข์ทรมานเหมือนตกนรกทั้งเป็น ที่ทรมานมาก
ขน ๆ, ทั้งส่วนตัวบุคคลและสังคม. ดูให้ดีก็จะเห็นว่า มันมี
มูลมาจากเรื่องนี้ : คือมีมูลมาจากความไม่ยอมตามหลัง
พระอรหันต์เสียเลย; แม้ในสัดส่วนที่พอเหมาะสมควรกับตน
เอง; ไม่เท่าไรก็จะเต็มไปด้วยคนที่จิตใจเหมือนตกนรก
ทั้งเป็น, เป็นการตกนรกทั้งเป็นมากขงทั้งโลก กำลังเป็น
กันอย่างนั้น.

คุณไปดูเถอะ; ที่บ้านนอกคอกนา ความเจริญอย่าง
ใหม่ยังมาไม่ถึงยังเป็นกันน้อย, ในบ้านในเมืองที่ความเจริญ
แผนใหม่มาถึง มันก็เพิ่มความตกนรกทั้งเป็นอยู่ในใจมาก
ขน ๆ ๆ ทั้งส่วนตัวบุคคลและส่วนรวมเป็นสังคม; ไม่ยอม
กินอาหารด้วยความว่าง จากความว่าง ของความว่าง เพื่อ

ความว่าง อย่างพระกิน, จะกินเพื่อตัวกู-ของกู และละโมภ
 โลกโลก เหมือนญาติพี่น้องต่างทางเนื้อหนัง.

ขอให้ทุกคนพอใจที่จะตัดกิเลส ที่จะพิจารณา
 บัจจเวกขณูปท “ยถาปัจจยัง” และให้เครื่องครัดยั้ง
 ขนไปอีก.

ในการที่จะกินอาหารประจำวัน ในการที่จะนั่งห่ม
 จีวร ในการที่จะใช้สอยเครื่องใช้ไม้สอย; แม้ที่สุด
 แต่จะใช้ยารักษาโรค อย่าให้เป็นไปทางสำอังก์เพื่อตัวกู
 -ของกู, หรือว่าอย่าเลยไปถึงว่า : เพราะว่ามันกลัวตาย
 เพราะกลัวจะตาย กูจึงจะกินยา นี่มันมากไปแล้ว. กูก็ต้อง
 ตายแน่ อย่าอวดดีไปเลย, ไม่วันใดก็วันหนึ่ง กูก็ต้องตายแน่.
 น้อยๆบ้างมากไป ว่ากินยาแก้ตาย. กินยารักษาโรคแก้ตาย.
 ที่แก้การกินยาหรือใช้ยานั้นเพียงเพื่อบำบัดความทุกข์ยาก
 ลำบาก ที่มันกำลังเป็นอุปสรรคในระหว่างที่ยังไม่ตาย, เพื่อ
 ให้ทำงานไปได้เพื่อให้มีชีวิตพอเหมาะสม, ทำการงานหน้าที่
 ที่มีประโยชน์ไปได้ก็แล้วกัน. นี่แม้แต่จะกินยาก็ยังจะต้อง
 เพื่อเพียงเท่านั้น. อย่าเพื่อตัวกู-ของกู มันไม่รู้จักหายหรือ;
 ถ้ามันมีโรคตัวกู-ของกูจัด กินยาอะไรเข้าไปก็ไม่รู้จัก
 หาย, มันก็ยังมึนเมา มีสะเพร่า มีวิตกกังวลอะไรไปของมัน
 ซึ่งจะต้องมีความเจ็บป่วยอยู่เสมอ.

นี่คนที่ มีตัวกู-ของกูจึ๊ อย่างนี้ แม้แต่การกินยามัน ก็เพื่ออย่างนี้, ไม่ต้องพูดถึงเรื่องกินอาหาร, นุ่งห่ม, เครื่องใช้ สอย. แม้จะกินยาเราก็ต้องรู้สถานประมาณที่พอเหมาะ; พอดี. เรื่องตักหัวใจเปลี่ยนใหม่ มันเป็นเรื่องบ๊าบอที่สุดพอ ๆ กัน กับไปโลกพระจันทร์; มันไม่เป็นเรื่องที่ควรทำหรือต้องทำ. มันเป็นเรื่องเกินไป; ทางศาสนาถือว่าเป็นเรื่องโง่ เรื่องบาป เรื่องไม่ถูกศีลธรรม ในการที่จะทำอะไรฝืนกฎธรรมชาติ มากเกินไป.

เมื่อสมควรถาย มันก็ต้องตาย; ทำเกินนั้น มันลำบาก เปล่า ๆ, มีผลไม่คุ้มกับที่จะได้ หรือจะลำบากมากชั้นเปล่านั้น; เอาเวลาไปทำอะไร หรือทำอื่นเสียดีกว่า. คนที่ควรจะตาย ก็ตายไป ไม่ไปเสียเวลาลงทุนมหาศาลเพื่อความเป็นอยู่ชนิด ที่ใช้อะไรไม่ได้.

ผมไม่ยอมเปลี่ยนหัวใจหรืออะไรทำนองนี้ แม้ใครจะ ทำให้ฟรี ๆ ไม่ต้องเสียเงิน. นี่จึงถือว่ามันเป็นเรื่องเกินไป, มันเป็นเรื่องบ๊าบอเหมือนไปโลกพระจันทร์, ไม่จำเป็นจะต้องไป. ทำอะไร ๆ ในโลกนี้ให้มีความสุขดีกว่า. เหยียบตัวกู-ของกูให้แหลกละเอียดไปเสียก่อน ถึงจะไปเหยียบดวงจันทร์จะดีกว่า; เรื่องนี้มันจำเป็นกว่า. นี่จึงมาขอ

ร้อง อ้อนวอน สั่งสอนว่า : **ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ;** ขอให้ทำเป็นประจำ วันทุกชั่วโมงทุกนาทีจะแก้ปัญหิต่าง ๆ ได้ รวมทั้งที่จะเป็นโรคหัวใจจนต้องเปลี่ยน มันก็อยู่สบายไป ได้สบายจนถึงอายุขัยของมัน.

ทิ้งไปทำผิดวิธีเป็นของแสดงจนทำให้เป็น โรคหัวใจ เป็นโรคความดันเป็นโรคอะไรต่าง ๆ เพิ่มความยุ่งยากขึ้นหลายร้อยหลายพันเท่าโดยไม่มีความจำเป็น; **ไม่มีธรรมะทั้งธรรมะมาแต่เกิดจนกระทั่งบดิน จึงเป็น โรคอย่างนี้; แล้ว** ก็เสียเวลาเสียยารักษากัน, คนเจ็บก็เสียเวลามากเสียเงินมาก. เพื่อนมนุษย์ที่เป็นหมอกก็พลอยยุ่งยากลำบาก เสียเวลามาก. ถ้าอย่าเป็นโรคนั้นมันก็ได้พักผ่อน สบายกัน ทั้งคนเจ็บทั้งหมอ. **เดี๋ยวนี้กำลังเป็นไปในลักษณะที่จะทำให้เสียเวลา มีความทุกข์** ทรมาณยุ่งยากกันทั้งคนเจ็บและทั้งหมอ ก็คือทั้งโลก; **เพราะไม่เดินตามหลังพระอรหันต์ ไปเดินตามกันฝรั่ง** อย่างหลับหูหลับตา อย่างสุดชีวิตจิตใจ; ขอใช้คำอย่างนี้.

ให้เราเดินตามหลังพระอรหันต์กัน ตามความ **สามารถที่เราจะทำได้ : เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ทำงานด้วย**

จิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง. ผมก็พูดพราเพรื่อซ้ำๆ ซากๆ เรื่องนี้ โดยหวังว่าคงจะเข้าใจกันสักวันหนึ่ง; แม้ไม่เข้าใจทั้งหมด ก็เข้าใจพอจะเดินตามหลังพระอรหันต์ได้บ้างในระยะห่างๆ ก็ยังดี. อย่าให้กลายเป็นคำล้อ เหมือนกับที่เขาเอาไปล้อเรื่องจิตว่าง, ใช้คำว่าจิตว่างเป็นคำสำหรับล้อ, นั่นคือเป็นวิสัยของอัมภพาลที่ไม่รู้จักหัวใจของพระพุทธศาสนา, ไปให้ความหมายว่า “จิตว่าง” แล้วก็ไม่รู้ไม่ชี้อะไร ไม่รับผิดชอบอะไร.

ที่จริง จิตว่างนี้จะรู้จะช้จะรับผิดชอบทุกสิ่ง และก็จะแก้ปัญหาทั้งหมดได้ ไม่มีอะไรเหลือ. ส่วนจิตว่างที่ไม่รู้ไม่ช้อะไรเป็นจิตว่างแบบอัมภพาลเหมือนจิตใจของผู้พูด; ซึ่งรู้จักแต่ความว่างอัมภพาล มันก็ใช้แต่ความหมายนั้นไปเรื่อย ถ้าเรารู้ความหมายที่ถูกต้องของพุทธศาสนาก็ใช้อีกอย่างหนึ่งในทางที่จะทำให้มนุษย์ทั้งโลกมีความสุข, บ้างกันวิกฤตกาลที่จะเกิดขึ้น แม้แต่บุคคลที่จะเป็นโรคเส้นประสาทก็ไม่ต้องมีไม่ต้องเป็น.

สรุปความสำหรับวันนี้มันก็มีว่า *แม้ในขณะที่เป็บข้าวเข้าปาก* เราก็ยังต้องทำไปด้วยจิตว่าง, ทำงานก็ทำ

ด้วยจิตว่าง, ทำอะไรโถนาทำอะไรก็ตามก็ให้ถูกต้องตามวิธีของ พุทธศาสนา. แม้จะเอาเงินเอาข้าวเปลือกมาเก็บไว้ ก็เก็บไว้ให้ถูกต้องตามวิธีของพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ยกให้ ความว่าง ใส่ไว้ในคลังของความว่าง”. พอถึงวิธีที่จะมาหุง มาต้มมาแกง มากิน มาเบิบเข้าปากมันก็ต้องทำไปด้วยจิตว่าง ที่เรียกว่า “กินอาหารจากความว่าง”.

คุณจงเอาไปคิดไปอีก : **จะอยู่เป็นพระ ก็ตาม จะสึก ออกไป ก็ตาม มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน; เดินตามหลังกัน ออกไปเป็นแถว ไปทิศทางเดียวกัน. อย่าไปหันหลังกลับ แยกทางกันเดิน ก็ต้องไปถึงจุดสูงสุดที่มนุษย์ควรจะไปถึง หรือถึงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ.**

จงพยายามทำไปทุกวันทุกชั่วโมงทุกเวลาหน้าที่ที่จะ เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. รวมความในคำเดียวกันว่า เป็นอยู่ด้วย จิตว่าง. ถ้าแยกออกไปเป็นส่วน ๆ ก็ทำงานด้วยจิตว่าง, ยก ผลงานให้ความว่าง, กินอาหารของความว่าง; แยกออกไป เป็นอย่าง ๆ. แต่รวมกันหมดแล้วก็คือ มีชีวิตเป็นอยู่ทุก ลมหายใจเข้าออกด้วยจิตว่างด้วยความว่าง เป็นยารักษา

โรคที่๔ สำหรับผู้ที่ เป็นโรคอยู่แล้ว; แล้วมันจะป้องกัน
โรคสำหรับผู้ที่ยังไม่เป็น.

จิตว่างจะเป็นอาวุธที่๔ ที่มีอยู่เป็นคู่มือประจำวัน
ที่ใช้ได้คล่องแคล่ว จะฟาดฟันศัตรูได้ฉับไว ทันควัน ในเมื่อ
มันเกิดขึ้นมา. การฝึกฝนอยู่อย่างนี้เหมือนกับฝึกเพลงอาวุธ
ไว้คล่องมืออยู่ตลอดเวลา; ้วยการ กินอาหารด้วยความ
ว่างอย่างพระกินอยู่เสมอไป. อย่าได้ผลอเป็นความตะกตะ
ตัวกิน ภูตผีปีศาจกิน จนเป็นโรคทางจิต ทางวิญญาณ
เต็มไปหมด เพราะการกิน.

เวลาหนึ่งชั่วโมงของเราก็หมดลงแล้ว.

รักสงบ

รักสงบ คงลืม นิ่ง "ตัวกู"
แคะลิ้ม หัก "ตัวส" ลอยไปใต้หมัน;
มีสติ บัญญา แลสะปรานี่
นแก่ที่โดย ทิ้งนี้ละ; โท่หนีโดย ๑

ความสุขในการทำงาน

เรื่อง

ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยาย ณ สวนโมกขพลาราม

๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๒

ในวันนี้จะได้กล่าวในหัวข้อว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วใน
ตัวแต่หัวใจ” ซึ่งเป็นการกล่าวต่อเนื่องกันมาจากวันก่อน ๆ.
หัวข้อที่ ๑ ว่า ทำงานด้วยจิตว่าง หัวข้อที่ ๒ ว่า ยกผล
งานให้ความว่าง หัวข้อที่ ๓ ว่า กินอาหารของความว่าง
หัวข้อที่ ๔ ^๕ ว่า ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ.

คำว่า “ตาย” ^๕ เป็นคำที่มีความหมาย หรือวิธีพุทฺธิ

คำถาม ที่อาจจะเกิดสับสนแก่คนที่ยังไม่คุ้นเคยกับการพูด
 ค้วยโวหารเช่นนี้; โดยทั่วไปคนเราก็ได้ยินได้ฟังอยู่ว่า การ
 ปฏิบัติธรรมะนี้ปฏิบัติเพื่อความไม่ตาย, ไม่ตายตลอดกาล
 เรียกว่าอมตะ. ทำไมบางคนจึงมาบอกให้ปฏิบัติเพื่อตาย
 แล้วก็ตายเสร็จสิ้นตั้งแต่หัวที่อกด้วย, ซึ่งก็หมายความว่าตาย
 ตลอดกาลเหมือนกัน. ไม่ตายตลอดกาล กับตายตลอดกาล
 มันจะเป็นเรื่องเดียวกันอย่างไรได้; คงจะเกิดความสับสนจน
 แก่ผู้ที่ไม่เคยฟัง.

ในชั้นแรกจะต้องเข้าใจเสียก่อนว่ามันเป็นสำนวนพูด
 เป็นโวหารพูดทางศาสนาทางธรรมะชั้นสูง แล้วแต่ว่าจะ
 เล็งในแง่ไหน. ที่พูดว่า “ไม่ตาย” นั้นเป็นภาษาคนมากกว่า
 ถ้า “ฉันอยู่” เหลืออยู่ แล้วก็ไม่มีรู้จักตายอีกต่อไป; อย่างนี้
 เป็นภาษาคนที่พูดชนิดที่เข้าใจง่าย, และคนก็รู้จักนึกคิดอย่าง
 นี้มาก่อนตั้งแต่ที่แรกว่าต้องการจะไม่ตาย, ต้องการจะมีชีวิต
 อยู่อย่างไม่มีรู้จักตาย นี่เป็นภาษาธรรมดากว่าที่จะพูดว่าตาย
 เสร็จสิ้นไปเลย ไม่มีอะไรเหลืออยู่.

เราจะต้องรู้จักเปรียบเทียบ “ตาย” กับคำว่า “นิพพาน”

เพราะนิพพานแปลว่าดับไม่เหลือ, ดับไม่เหลือแห่งความ
ทุกข์ ความร้อน ก็คือเย็นสนิท.

“ดับไม่เหลือ” มีความหมายไปในทางตายมากกว่าที่จะ
ไม่ตาย; แต่แล้วก็เข้าใจผิด ว่าตายนี้เราไม่ชอบ เราก็ไม่
อยากตาย. ฉะนั้นคำว่าตายในที่นี้หมายถึงตายอีกชนิดหนึ่ง
คือตายโดยที่ร่างกายไม่ต้องตาย, ชีวิตยังไม่แตกดับแต่
ก็ตาย : หมายถึงตายอีกชนิดหนึ่ง, ก็ตายโดยที่ร่างกายไม่
ต้องตาย. ชีวิตยังไม่แตกดับ แต่ก็ตายหมายถึง
ตัวกู-ของกูตายหมด.

ในคำโบราณที่พูดไว้ว่า: นิพพานนั้นคือตายเสียก่อน
ตาย, หรือตายเสียก่อนแต่ร่างกายตาย นี่อะไรตาย? ก็
คือกิเลสที่เบนเหตุให้รู้สึกความตัวกู-ของกู นั้นแหละตาย.
กิเลสที่ต้องตายเสียก่อนร่างกายตาย จึงจะเรียกว่านิพพาน.
นี่เป็นสิ่งที่ควรจดจำไว้ด้วยว่า “คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง
นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย;” เพียงเท่านั้นจะทำให้เห็นว่า
มีคำพูดที่สับสน. คราวหนึ่งคนหนึ่งสอนว่า ให้ตายเสียก่อน
ตาย, คราวหนึ่งนี้ มีผู้สอน ว่าจงทำให้ไม่รู้จักตาย. ที่
แท้มันเป็นคำพูดที่ถูกด้วยกันทั้งนั้น เพราะมีความหมายมุ่ง

ไปอย่างหนึ่ง ๆ; รวมความแล้วคือ **ดับตัวกู-ของกู** เสียได้ **ไม่มีความยึดมั่นตัวกู-ของกู** เหลืออยู่ **นั่นแหละ คือใจความของการปฏิบัติ.**

ดับตัวกูเสียได้คือตาย **ฆ่าตัวกู ทำลายตัวกู** ให้ **หมดเสีย; อย่างนี้เรียกว่าทำให้มันตายไปเสีย.**

ที่**นี้**ไม่ตายก็หมายความว่า**ตัวกู-ของกู**ไม่มีแล้ว **ก็** เหลืออยู่แต่**ธรรมะที่บริสุทธิ์.** **ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ที่**ไม่รู้จัก **ตายคือนิพพาน, คือธรรมชาติที่**ไม่รู้จักตาย; **เข้าใจเสียให้ดีจะ** **ได้ไม่มีอะไรก็คขวางกัน. พูกว่าจงตายเสียให้เสร็จสิ้นใน** **ตัวเสียแต่ที่แรก, ก็หมายความว่า :** **อย่ามีความรู้สึก**ว่า**ตัวกู-** **ของกูมาเสียแต่ที่แรก ให้ตลอดเวลาไปเลย. **นี้เรียกว่าตัวกู-**** **ของกูมันตาย** **ไม่มีส่วนเหลือตั้งแต่ที่แรก หรือตลอดเวลา.**

ถ้าตัวกู-ของกูมันตายเสียแล้วตั้งแต่ที่แรก ก็เหลือ **อยู่แต่ธรรมชาติบริสุทธิ์** **ปรากฏออกมาแต่ความรู้สึกเป็น** **ธรรมชาติที่**ไม่**รู้จักตาย; เพราะมันไม่มีตัวกู-ของกู มันจึง** **ไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักเจ็บ ไม่รู้จักตาย; เพราะ** **ว่าความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อะไรเหล่านั้น**

มันอยู่ที่ตัวกู-ของกูทั้งนั้น. พอเข้าไปยึดมันถือมันสังขารว่า
 ตัวกู มันก็มีตัวกูที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย; ที่นั่นถ้าเราไม่ยึดถือ
 สังขารว่าเป็นตัวกู-ของกู มันก็เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตาม
 ธรรมชาติ, ไม่เรียกว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย; เพราะว่า
 เอาความหมายคำว่าตัวกู-ของกูออกไปเสียแล้ว ไม่มีเหลืออยู่.
 ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็สูญเสียความหมายไปด้วย, เรียก
 ว่าไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย. นี่มันผลัดกันพูดคนละที
 หรือคนละแนวอย่างนี้.

ระวังอย่าให้สับสนสำหรับคำพูดเพียงคำเดียวว่า
 “ตาย” กับคำว่า “ไม่ตาย”

ขอให้รู้ไว้โดยประวัติว่า คนแสวงหาความไม่ตายกัน
 มาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด. พระพุทธเจ้าก็ออกแสวงหา
 ความไม่ตายเหมือนกันคือออกบวช. คนพูดถึงความไม่ตาย
 ไม่รู้จักตาย มาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด, แล้วก็มีความรู้
 สึกเอาเองตามความสำนึก เพราะว่าเมื่อความตาย เกลียค
 ความตาย; ยิ่งรู้ว่าตายแล้วตายอีกๆ เวียนว้ายไปในวัฏฏ-
 สงสารอย่างนี้ มันก็ยิ่งเกลียดความตาย. นี่ก็เลยต้องการจะมี
 ความไม่ตาย, จะทำอย่างไรหนอจึงจะไม่ตาย? เทียวหาเทียว

กันกันอยู่อย่าง^{๕๕}ต่างแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น, นานอยู่
เหมือนกัน, คงจะหลายร้อยปีเหมือนกันโดยเฉพาะประเทศ
อินเดียซึ่งเป็นเจ้าของคำๆ นี้.

อีกอย่างหนึ่ง ก็มีเรื่องทางโลกๆ เขาว่า มียาที่กินเข้าไป
ไปแล้วไม่รู้จักตาย, หรือว่าพวกเทวดามีน้ำดื่มชนิดหนึ่ง ที่ดื่ม
เข้าไปแล้วไม่รู้จักตาย; นี่มันก็แว่วอยู่ในหู. คนก็อยากจะ
ไม่ตายทำนองนั้น : ที่เป็นเรื่องโลกจกก็คือว่า ต้องการจะ
ให้ใครฆ่าไม่ตายใคร ๆ ก็หาวิธีที่^{๕๖}ไม่รู้จักตายแบบนี้; ที่เป็น
ธรรมะ ก็ต้องการจะไม่เกิดไม่ตายต่อๆ ไป ซึ่งก็เรียกว่า
ต้องการความไม่ตายด้วยกันทั้งนั้น; ก็ค้นพบสิ่งที่เชื่อกันว่า
ไม่ตายนี้มาตามลำดับ ๆ, แต่แล้วมันก็ไม่ถูกไม่จริงจนถึงที่สุด
จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ออกสำรวจค้นหาความไม่ตาย
กับเขาค้วยเหมือนกัน แล้วก็พบความไม่ตายในลักษณะ
อย่างนั้น.

ที่^{๕๗}นี้ อะไรที่เป็นความตาย ก็ให้ตายไปหมด, อย่าให้
มีอะไรเหลือที่มนุษย์ เรียกมันว่าความตาย ก็ให้เพิกถอนให้
หมดไม่มีเหลือ ก็จะไม่เหลืออยู่แต่สิ่งที่^{๕๘}ไม่รู้จักตาย. ฉะนั้นอะไร
ที่เป็นความตายที่กลัวกันนัก ก็จะต้องถูกเพิกถอนไป ให้

เหลือแต่สิ่งที่ตรงกันข้าม. คนเรา ไม่อยากตาย ก็เพราะ
 ว่ามีความหวัง มีที่หวัง ที่กำลังพอใจสิ่งที่เอริคอร่อยเป็น
 ที่หวัง; ไม่อยากตาย เพราะกลัวว่าจะต้องพลัดพรากจากสิ่ง
 เหล่านี้; มันเห็นความเห็นแก่ตัวอยู่อย่างนี้. ถ้าถอนความ
 เห็นแก่ตัวออกไปเสียได้ ก็หมดปัญหาในเรื่องนี้เหมือน
 กัน; มันจึงไม่รู้จะอยู่ไปทำไม จึงเฉยได้ คือไม่รู้ไม่ชี้ทั้งนั้น;
 แต่ถ้ายังมีความหวังในอะไรอยู่ มันก็ไม่อยากตาย.

การที่จะไม่ตายก็ต้องทำลายความหวัง ตัณหา หรือ
 อิสสา. มันมีวิธีเรียกมาก สำหรับกิเลสที่เป็นความหวังมีชื่อ
 หลายสิบชื่อ แต่ใจความของมันก็คือหวัง, หรืออยาก.
 ฉะนั้น การที่จะไปสู่นิพพาน หรือบรรลุถึงนิพพานหรือ
 ความไม่ตาย นั้นต้องทำลายความอยากความหวังเหล่านี้
 เสียจนไม่มีอะไรเป็นที่หวัง หรือเป็นที่อยาก; ก็นิพพาน
 เป็นความตายแห่งตัวกู แต่เป็นความไม่ตาย หรือไม่รู้
 จักตาย ของธรรมชาติดันบริสุทธิ์. จิตนี้ต้องสลัดธรรมชาติ
 แห่งความโง่หลง คือ อวิชชา ตัณหาอุปาทานนี้; ที่มี
 ความรู้สึกว่ายายนี่ สลัดออกไปเสียให้หมด จึงจะพบกับ
 ธรรมชาติดันบริสุทธิ์ที่ไม่รู้จักตาย.

ที่สอนว่าให้รู้จัก “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ”^๕ นั้นเป็นข้อความที่เนื่องกันมาจากคำพูดข้อแรกว่า ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง. กินอาหารของความว่าง ถ้าทำได้อย่างนี้ มันเป็นการตายเสร็จแล้วในตัวตั้งแต่หัวใจ. คำว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว”^๕ นี้หมายความว่ามันตายอยู่เองโดยอัตโนมัติ ในการกระทำเช่นนั้น ที่นี้ การกระทำให้มีความรู้สึกแต่ความว่างนั้น มันเป็นการตายของตัวกู้อยู่ในตัวมันเองตั้งแต่หัวใจ.

อยากจะขบออีกหน่อยว่า ภาษามันค้นได้ หรือ ก้ากวม และพูดเป็นคำกลอนด้วยภาษามันบังคับ. ที่ว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว”^๕ นี้หมายถึงว่าตายโดยอัตโนมัติ ตายได้เองในตัวมันเอง หมายถึงตาย โดยอัตโนมัติ; ไม่ใช่ตายอยู่ในร่างกายนี้. คำแปลฉบับภาษาอังกฤษแปลผิดที่ตรงนี้ กลายเป็นตายในร่างกาย. แปลอย่างนั้นไม่รู้ว่ ตายแล้วในตัวมันตายได้โดยอัตโนมัติ; เพราะการปฏิบัติเพื่อมจิตว่างหรือทำงานเพื่อความว่างมันตายอยู่ในตัวแต่หัวใจ. คือตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที.

เราพูดกันเรื่อง ความตายอยู่ในตัวมันเอง ตั้งแต่หัว
 ที่; ความตายนั้นก็เลยกลายเป็นความตายน่ารักน่า
 ปราบปราม: ไม่เหมือนกับความตายที่เป็นความทุกข์, มีแต่
 ความตายที่เป็นตัวกู ที่กลัวตาย, ถ้ายังมีตัวกูแล้วก็กลัวตาย.
 ความตายอย่างนั้นมันไม่น่ารักไม่น่าปราบปราม เป็นสิ่งที่น่า
 กลัวแก่คนทุกคน. นี่แปลว่าตัวกูนั้นหมดไปไม่มีตัวกูเหลือ,
 กลายเป็นของน่ารัก น่าปราบปรามสำหรับคนทุกคน, แม้
 ชีวิตมีอยู่มันก็ไม่มีทางที่จะทำผิดทำชั่ว ไม่มีทางที่จะมีความ
 ทุกข์; เป็นความตายน่ารัก น่าปราบปราม. นี่คือความ
 หมายของคำว่า “ตาย”, ตาย นี้ระวางให้ตี มันสับสนปนเป
 กันอย่างนี้.

ที่ว่าตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่นี้ ชาวบ้านที่เป็น
 คนธรรมดาสามัญจนเกินไป ที่ไม่เคยได้ยินก็กลัว, พวกที่
 เข้าใจเรื่องจิตว่างแบบอัมภพาล เขาไม่เข้าใจเขาก็กลัว, กลัว
 ความตายไปทุกสิ่งทุกอย่าง. ไม่เข้าใจว่าความตายชนิดนี้
 หมายความว่าอย่างไร; คือความตายชนิดนี้มันช่วยแก้ปัญหา
 ความตายชนิดไหน. ความตายที่เป็นทุกข์หมายถึง ความ

ตายของจิตที่ยึดมั่นเป็นตัณหา—ของกุญ; ส่วนความ
ตายของตัณหา—ของกุญ มันกลายเป็นสิ่งที่ดับทุกข์ แล้วก็ไม่มี
มีความทุกข์อีกต่อไป; ความตายชนิดนี้ควรจะศึกษาให้
เข้าใจกันไว้.

จะพูดไว้ง่ายๆ เพื่อกันลืมบ้างว่า ถ้ายังมีกิเลสตัณหา
อุปาทานว่าตัณหา—ของกุญอยู่แล้ว มันเป็นความตายที่เป็น
ทุกข์ทั้งนั้น, แล้วการตายนั้นก็เป็นการตายโหงอภัย. นี้
เราจะแยกกันได้อย่างนี้ ว่าการตายของคนธรรมดาสามัญ
ทุกคนนั้นเป็นการตายโหงอภัยในภาษาของพระอรหันต์.

ภาษาของคนธรรมคานั้น ตายโหงอภัยหมายถึงตกต้นไม้
ตาย ควายชีวิตตาย อะไรตาย เขาเรียกว่าตายโหงอภัย; ตาย
โหงอภัยอย่างนั้นมันเป็นตายโหงอภัยของคนธรรมดา : มีใจความ
สำคัญอยู่ที่ว่า มันไม่อยากจะตายอยู่ตลอดเวลา. ไม่อยากตาย
แล้วมีอะไรมาตัดชีวิต ถูกตัดออกไปให้มันตาย, ตายไม่ทัน
ตั้งตัวนั้นคือตายโหงอภัย. ถ้าตายมีความรู้สึกตั้งตัว ต่อสู้สุด
ความสามารถแล้วจึงตาย; ชาวบ้านเรียกว่าไม่ตายโหงอภัย. นี้
มันก็ถูกอย่างภาษาชาวบ้าน, หรือภาษาคนธรรมดาสามัญ
พูด. แต่แล้วเราก็ลองไปใคร่ครวญดูว่า ความหมายของคำ

ว่าตายโหงชนิดของชาวบ้านนั้น มีความหมาย **สำคัญอยู่** ที่ว่า **ไม่**อยากตาย, **แต่**มีอะไรมาตัดชีวิตของคนที่ไม่อยากตายโดยปุบปับ.

ถ้าเป็นภาษาหนังสือที่สูงและลึก ภาษาทางวิญญาณ ภาษาทางธรรม ภาษาพระอริยเจ้าที่ก่เล็งเหมือนกันหมด ว่า ถ้ามันตายโดยไม่อยากตาย มันก็ควรจะเรียกว่าตายโหง ถ้าตายโดยที่มีการเตรียมพร้อมสำหรับจะตาย จึงจะไม่ตายโหง. ข้อนี้อธิบายให้ชัดลงไปได้อีกว่า คนธรรมดาไม่
อยากตาย ไม่ยอมตาย; ฉะนั้นเมื่อจะต้องตายก็กระวนกระวายเดือดร้อนเป็นทุกข์.

เหมือนกับที่พูดมาแล้วบ่อยๆ ว่าตายไม่เป็น, ตายไม่เป็นคือไม่รู้จักตายอย่างไรให้ดีที่สุด, ตายไม่เป็น
อย่างนี้ตายโหงทั้งนั้น. จะเป็นตายโหงตามภาษาพิเศษ หรือภาษาที่เรียกว่าภาษาธรรมะ ภาษาพระอริยเจ้า, หรือตายอย่าง
ทุลักทุเล; เรียกหมอให้ช่วยอย่างนั้นช่วยอย่างนี้ ช่วยอย่าง
นั้น จนไม่มีสติสะท้อนอะไร นอนตาปริบๆ อยู่จนกระทั่งดับ
ไปก็มี; มันก็อยู่ในพวกที่ตายโหงของคนที่ไม่อยากตาย,
ของคนที่ยพยายามที่จะถึงไว้ให้ไม่ตาย; เสริจแล้วมันก็ตาย.

นี้มีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างคนธรรมดาสามัญกับพระอริยเจ้า.

ข้อนี้ ผมนึกถึงเรื่องราวตอนใกล้ปรินิพพาน ที่เรียกกันว่าปลงอายุสังขาร; พระพุทธองค์เสด็จอยู่ที่ป่าवालเจคีย ตรัสว่า : สามเดือนก่อนนี้จะปรินิพพาน เรียกว่าปลงอายุสังขาร. พญามาร มาทูลขอให้ปรินิพพาน, พระพุทธเจ้า ทกลงด้วย; นี่เป็นเรื่องพศภาษาสมมุติ.

ภาษาจริง ๆ ก็คือว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงตัดสินพระทัยที่จะให้สังขารร่างกายนี้แตกดับไปในเวลาประมาณ ๓ เดือนข้างหน้า, นับจากวันนี้; เรียกว่า **ปลงอายุสังขาร** คือกำหนดอายุความตาย หน้าที่เป็นความแตกดับของสังขาร.

ส่วนตายในภาษาธรรมะนั้น พระพุทธเจ้าตายเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้โคณฑันโพธิ์ คือพอตรัสรู้ ทั่วทุกส่วนของท่านตายฉิบ เสร็จแล้ว ตั้งแต่วันนั้น, นี้ภาษาคนก็พูดว่าตรัสรู้, ภาษาธรรมะพิเศษอย่างนักคือว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในชั่วแต่หัวที” ตั้งแต่วันตรัสรู้, และอยู่มาอีก ๔๕ ปี เพื่อสอนศาสนา และแผ่ศาสนา; จนถึงปีสุดท้าย

ทำอีก ๓ เดือนจะตายทางร่างกาย ท่านจึงปลงอายุสังขาร
ให้สังขารสิ้นสุดไปแตกดับไป นับ ๓ เดือน แต่วันนั้น
แล้วก็มี การปริณิพพานทางร่างกายจริงตามกำหนดนั้น

ใจความสำคัญที่ต้องนึกกันบ้างก็คือว่า คนเราต้อง
รู้จักตายให้เป็น. รู้จักตายให้เป็น คือให้ร่างกายมันแตก
ดับไป ในลักษณะที่เหมาะสม; แม้ยังไม่เป็นพระพุท
เจ้า หรือยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำตามอย่างท่านได้, เท่า
ที่จะทำได้. เราจึงเห็นได้ว่าเรื่องตายนั้น เมื่อควรตายก็ให้
มันตายอย่างที่เรียกว่าปลงสังขาร ปลงอายุสังขาร, จะต้อง
ไปคืนร้นต่อสู้อย่างยากลำบากไปทำไม. เรื่องผ่าตัดเอาหัวใจ
ใส่ใหม่ฉันนี้ ผมถือว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ของคนที่ไม่รู้จัก
ตาย. ตายไม่เป็นก็ต้องตายโหงอยู่ดี คือตายด้วยจิตใจที่ไม่
อยากตาย เรียกว่าตายโหงหมด; ผมถือว่าอย่างนี้. ภาษา
ธรรมะหรือภาษาอริยเจ้าท่านก็มีความหมายอย่างนี้ : ตาย
ด้วยความไม่อยากตาย, นี้คือตายทางร่างกายต้องเป็นการ
ตายโหง ตายด้วยความเศร้าด้วยความเอ็นดูอนาถใจไม่อยาก
ตายมันก็ต้องตาย, ตายไปด้วยความเศร้า ด้วยความทุกข์;

อย่างนี้เรียกว่าตายโหงก็ถูกต้องแล้ว เป็นการตายโหงภาษาที่สูง
ขึ้นไป, ไม่ใช่ตายโหงอย่างตกต้นไม้ตาย ควายชีวิตตาย;
นั่นเป็นภาษาโลก ภาษาคน.

ระวังให้ตีพุทธบริษัท ภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา
อย่าตายโหงตายด้วยจิตที่คนรณ เสียตายไม่ยอมตาย,
เสียตายนั้นเสียตายนี้ กระวนกระวายอยู่; แล้วมันก็ต้อง
จำใจตาย; ก็เรียกว่าตายโหง. ถึงจะช่วยกันให้อยู่ไปได้
โดยมีความรู้สึกว่าจะตายไปเมื่อไรไม่รู้ ก็เรียกว่าตายโหงอยู่ดี;
เพราะมันเป็นการตายของคนที่ไม่ยอมตาย ไม่อยากตาย ไม่
รู้จักตาย.

ที่นี้ที่เรียกว่าการศึกษาธรรมะ หรือรู้ธรรมะกันจริง ๆ
เขาต้องการให้รู้ในข้อนี้ : ข้อที่ไม่ต้องตายโหง, คือว่าอย่า
ต้องตายโดยที่ไม่อยากตาย; อย่าเป็นคนโง่เป็นคนไม่รู้
ธรรมชาตินั้นต้องเป็นไปอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นอย่าให้มัน
ยุ่งยากมากนักเมื่อควรตาย; เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าทรง
ปลงอายุสังขาร เป็นเรื่องตัวอย่าง : ว่าสามเดือนจากวันนี้
จักปรินิพพาน หมายความว่าให้ร่างกายแตกดับไปตาม

๑๖๙
ธรรมชาติ ; ส่วนนิพพานของกิเลส นิพพานเสร็จแล้ว
ตั้งแต่วันตรัสรู้. เมื่อเรามีธรรมะในเรื่องนี้พอ มันก็ไม่มี
การตายโหง.

ถ้าทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง
กินอาหารของความว่างอยู่เสมอ^๕ มันเป็นการตายเสร็จ
สิ้นแล้วในตัวแต่หัว^๕; เป็นการป้องกันตายโหงอย่าง
สิ้นเชิง ไม่มีทางที่จะวิเวกมาได้. ฉะนั้นผู้ใดไม่ยอมตาย
โหงก็จงปฏิบัติตาม^๕ คือตายเสร็จไปแล้ว ด้วยความแน่ใจ,
มันตายเสร็จไปแล้ว. ถึงแม้เรายังเป็นคนมีกิเลส ยังไม่
หมดกิเลส ก็จงพยายามที่จะตายอย่าง^๕ : พยายามที่จะ
ตายด้วยความสลัดออกไปได้ ปล่อยวางออกไปได้ ไม่
ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อจะไม่ตาย; แล้วจำใจตาย แล้วจะต้องตาย.
แม้คนที่ยังมีกิเลสยังไม่หมดกิเลสก็จงพยายามที่จะตายอย่าง^๕.

วิธีบรมโหราณที่สอนกันไว้จนเป็นธรรมเนียม เป็น
ประเพณีของพุทธบริษัทอย่าง^๕ก็มี : หมายความว่าแม้เป็น
ชาวบ้านถ้ามีภูมิธรรมสูง, ได้รับการศึกษาอบรมทางพุทธ
ศาสนามาดี เขาสอนให้พยายามตายอย่าง^๕, แม้จะมีตัวกู-

ของกุหลาบอยู่ในจิตใจ ก็พยายามที่จะตายอย่างไม่ยึดถือเป็นตัวกู-ของกู คือ สมัครตายโดยเรียบร้อยด้วยสติปัญญา ด้วยสติสัมปชัญญะ คือถือว่ามันเป็นการแตกดับไปของมันเอง; ก็มีโอกาที่จะเป็นพระอรหันต์ หรือสันนิสกิเลสได้ในขณะที่ดับจิตนั้นก็ได้. เรื่องมันง่ายกว่ากันมาก; มันไม่มีปัญหาเรื่องความทุกข์รบกวน.

ขอให้เข้าใจคำว่า “ตายเสร็จสิ้นแล้วในชั่วแต่หัวที” ให้ดี ๆ มันจะช่วยให้ได้มาก เพื่อป้องกันกาตายโหงตลอดกาลนั้นได้ และแล้วก็จะเป็นการช่วยให้ดับกิเลสตัณหาอุปทานได้ทีเดียว, หรือว่าวินาทีสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับ เมื่อถึงวินาทีสุดท้ายที่ร่างกายจะแตกดับ ก็สมัครดับไม่เหลือ ๆ, มีสติสัมปชัญญะระลึกรู้ถึงข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่จะพิจารณาพิเคราะห์มาก่อนจนเห็นแจ้งแล้วว่าไม่มีอะไรที่จะยึดมั่นถือมั่น, ไม่มีอะไรที่ไหนที่ควรที่จะเอา ไม่มีภาวะอะไรชนิดไหนที่ควรจะเป็น. ฉะนั้นเราสมัครจะไม่เอาไม่เป็น คือว่า :
 อย่างมีตัณหาอุปทานในการเอาการเป็นโต ๆ แต่อย่างใด. จิตนั้นกับวิสุทธิ, เป็นจิตที่บริสุทธิ์ กลายเป็นเบญจขันธ์ที่

บริสุทธิ์; ร่างกายกับจิตใจบริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา คือตลอดเวลา
ที่มีความรู้สึกนี้ เบื้องขั้นนี้ก็เป็นเบื้องขั้นบริสุทธิ์; แล้ว
มันก็ดับไปด้วยอาการอย่างนี้, ก็เรียกว่า หมกกิเลสได้
พร้อมทั้งร่างกายแตกทำลายลงไป. มันก็ได้ผลได้กำไร
และก็ไม่ยากไม่ลำบาก.

ถ้ามันยังไม่ตาย มันยังไม่หมกกิเลสก็มีหลักว่า: เมื่อใด
ไม่มีกิเลส กิเลสไม่ได้เกิดขึ้น เบื้องขั้นนี้บริสุทธิ์
เหมือนกัน, คือบริสุทธิ์ชั่วคราว หรือนิพพานชั่วคราวอย่าง
ที่เรียกกันว่า ตถกนิพพาน. เบื้องขั้นที่บริสุทธิ์ชั่วคราว
จิตเป็นประภัสสร ก็ยังดีกว่าที่จะไม่รู้จักความเป็นอย่างนี้เสีย
เลย. ขณะใดผลอสติไปมีกิเลสปรุงขึ้นมาในใจอีก; เบื้อง
ขั้นนี้ก็สกรอกไปชั่วคราวอีก เป็นเบื้องขั้นที่มีกิเลสมีตัว
กู-ของกูหนาแน่นอยู่, เป็นเบื้องขั้นสกรอก. ที่นี้ความไม่
เที่ยงของสังขาร ของเหตุของปัจจัยมันเปลี่ยนไป; เดียวมัน
ก็สิ้นไป ปัจจัยมันก็ดับไป ตัวกู-ของกูดับลงไป; เบื้อง
ขั้นนี้ก็กลายเป็นสะอาดหรือบริสุทธิ์ชั่วคราวๆ อีก สลับกันอยู่
อย่างนี้.

ที่นั้นก็พยายามที่จะให้มีระยะเวลาที่มัน สะอาดคน ยาว
ออกไป ๆ, ให้ระยะเวลาที่มันจะสกปรกนั้นสั้นเข้า ๆ น้อย
เข้าจนไม่มีผลเลย จนมันไม่อาจจะเกิดก็พอแล้ว, ปฏิบัติเพียง
เท่านั้นพอแล้ว และใช้ได้ทั่วไปสำหรับทุกคน.

อย่าพูดว่าน้ำมันเหมาะแก่ผู้ที่จะไปเป็นพระอรหันต์อยู่
ในกองในป่า, อย่าเข้าใจอย่างนั้น. ให้เข้าใจเสียให้ถูกว่าสำหรับ
ทุกคน จะต้องปฏิบัติตามหลักนี้ ตามแนวนี้ ตามมากตาม
น้อย ตามที่จะทำได้; ไม่มีหนทาง สองสาย สามสาย
สำหรับเลือกสำหรับเดิน; มันมีแต่สายเดียวที่เรียกว่าเป็น
เอกายนมรรค มีแต่สายเดียว ต้องเดินทางสายนี้แต่สายเดียว;
แต่จะเดินอยู่ตรงไหน อย่างไร เท่าไร มันแล้วแต่สติปัญญา
ความสามารถ.

ถ้าตาม ^๕ ขน มาว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงจะตายเสียก่อน
ตาย? ถ้ามีความรู้ถูกต้อง ก็ตอบว่า ปฏิบัติด้วยความไม่ยึด
มั่นถือมั่น เพื่อทำลายตัวกู-ของกูด้วยกันทั้งนั้น. แม้จะสอน
ให้เด็ก ๆ ปฏิบัติ มันก็ทำลายตัวกู-ของกูไปตามระดับของ
เด็ก ๆ เพื่อจะไม่ยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน หรือยึดมั่นถือมั่น

แต่น้อย. มันมีส่วนที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่มาก คือความไม่ยึดมั่นสำหรับเด็ก ๆ, มิฉะนั้นแล้วเด็ก ๆ จะร้องไห้ไม่หยุด หรือเด็ก ๆ จะกินยาตาย ในการที่จะป้องกันเรื่องที่เกิดร้ายถึงขนาดนั้นจึงต้องสอนในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อไม่ต้องร้องไห้ไม่ต้องกินยาตาย ไม่ต้องมาเสียใจระทมทุกข์อยู่; หากทำผิดก็ทำเสียให้ถูกก็มีเท่านั้น. **อย่าไปยึดมั่นถือมั่นเรื่องผิดเรื่องถูกจนคิดว่าไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลง.**

เพราะฉะนั้น จึงพูดได้ว่า ไม่ว่าคนชนิดไหน ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ จะต้องพยายามปฏิบัติในลักษณะที่เรียกว่า “ตายเสร็จสิ้น แล้วในตัว แต่หัวใจ” ด้วยกันทั้งนั้น; ต่างกันเพียงในความหมาย ที่ตีความตีความกัน, พยายาม **ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวใจ** ด้วยกันทั้งนั้น ตามมากตามน้อย ตามความสามารถของตนๆ.

แม้ว่าเราจะสอนให้เด็ก ๆ ไม่รู้จักกลัวตาย กล้าเผชิญกับความตาย มันก็เป็นการถูกต้อง. อย่าเข้าใจผิดไปว่าถ้าไม่รู้จักกลัวตาย ไม่รู้จักตายแล้ว มันจะบ้าบิ่น, หรือจะไม่ทำอะไรที่เป็นของดีมีประโยชน์. ส่วนที่อยากมีชีวิตอยู่นั้นมัน

เป็นต้นทุนเป็นทุนเดิม, มันมีอยู่จนเหลือเฟือแล้ว เพราะ
ได้อบรมกันมาแต่อย่างนั้น.

ทัน เมื่อดูต้องวิบตพลตพรากจากสิ่งทรงกทพอใจ
อย่างนี้ไม่ควรจะมีความทุกข์มาก; เพราะว่ารูจักเรื่อง
ความตายว่าเป็นของธรรมดา เป็นของต้องมีเท่าที่จะรู้ได้.
ที่นั่นมันไปคิดกันเสียว่า โอ! เด็กๆ จะไม่รู้จักรักพ่อแม่
พ่อแม่ตายก็ไม่ร้องไห้; ก็ตามใจ, เมื่อต้องการอย่างนั้นก็
ตามใจ. เรื่องกลัวว่าพ่อแม่ตายเด็กๆ จะไม่ร้องไห้ ไม่ต้อง
กลัว มันก็จะร้องไห้อยู่แล้ว; มันมีอยู่แต่ว่าจะแก้ไขให้ไม่
ต้องร้องไห้มาก หรือไม่ร้องเลย. เพราะเรื่องร้องไห้มันเป็น
เรื่องของความคิดประเภทนี้มันติดมัน.

เราเคยได้ยินได้ฟังมาว่า พระจักรพรรดิจีนจะตายต้อง
มีคนร้องไห้, บรรดาคนรักใคร่ บรรดาสนมกำนัลของ
จักรพรรดิต้องมานั่งร้องไห้; มันคงจะเนื่องมาจากพระจักร-
พรรดิต้องการจะเห็นความจงรักภักดี เพื่อจะได้ตายอย่าง
สบายใจ ได้ชื่อว่าตายแล้วยังมีคนร้องไห้. มันก็เกิดเป็น
ธรรมเนียมประเพณีขึ้นมาจนต้องจ้างคนมาร้องไห้ เมื่อมีคน

ตาย, มันก็เลยไปกันใหญ่จนถึงขนาดนี้; จะเป็นความโง่หรือเป็นความฉลาดก็ลองคิดดูก็แล้วกัน. ร้องให้ตามธรรมชาติไม่พอ ต้องไปจ้างคนมาช่วยร้องให้อีก; เป็นความยึดมั่นถือมั่นเท่าไร; คำนวนดูก็ได้.

ที่นี้ ที่จะต้องร้องให้ตามธรรมชาติ ไปลองคิดว่า ควรจะมี หรือไม่ควรจะมี ? ถ้าไม่มีใครร้องให้ก็คงจะคิดว่าคนนั้นมันแล้ว จนไม่มีใครร้องให้; เขาคงคิดกันไปในเรื่องนี้. นึกแต่ว่าเต็กๆ ไม่รักพ่อแม่ ไม่ร้องให้ นี่เป็นเรื่องน่าหัว; จะเอากันรูปไหน ก็ไปคิดดูเองก็แล้วกัน.

คนประเภทที่ยังต้องตายโหงก็ต้องการให้คนอื่นร้องให้เมื่อตัวจะตาย; หมายความว่าตัวเองมีความยึดมั่นถือมั่นมาก ไม่อยากตาย. คนนั้นก็ต้องการให้คนอื่นพลอยร้องไม้มือเมื่อตัวจะตาย, จะได้มีความอึดใจว่าเรามีคนรักมีคนอาลัย; จะตายทั้งทีก็ต้องมีคนรักมีคนอาลัย; นี่มันเป็นเอามากถึงอย่างนี้. ถ้ามันมากถึงอย่างนี้แล้วมันก็ไม่เหมาะสมที่จะเรียกว่าพุทธบริษัทคือหมู่คณะของผู้มีสติปัญญา มีความรู้ ผู้มีปัญญา หรือมีความรู้; หมายความว่ารู้จักทำไมให้มันเป็นทุกข์.

ถ้าเป็นหมู่เป็นคณะเราเรียกว่ารู้จักทำกันทั้งหมด เพื่อให้มันไม่เป็นทุกข์, หรือเป็นทุกข์น้อยลงๆ จนไม่เป็นทุกข์. ทำไมจะต้องไปขยายออกไปให้มันมีความทุกข์มากเกินกว่าความจำเป็น; นั่นมันคืออวิद्या หรือความหลง ซึ่งไม่ใช่ความเป็นพุทธบริษัท.

ระวังให้ดีๆ เป็นพระเป็นเณร น้อยากล้มตาย
 หนักขบลาดตาขาว แสดงให้เขาเห็น, มันเสียศักดิ์ศรี
 ของผ้าเหลือง; สุนัขจะไม่กิน. พวกกันให้เด็ดขาดก็ต้องว่า
 อย่างนี้, คือไม่มีอะไรดีในตัว จนสุนัขจะกินได้. อะไรนิก
 ก็ล้มตายสะดุ้งโหยงเหยิงโวยวายไปหมด เหมือนกับชาวบ้าน
 ที่กลัวไส้เดือน จิ้งจก ตุ๊กแก กลิ้งงูเงี้ยว, เพียงแต่งูตัว
 เล็กๆ ที่ไม่มีพิษสงอะไรเลื้อยมาข้างเท้าก็สะดุ้งกระโดดโหยง
 เหยิงโวยวายไปหมด; เป็นพระเป็นเณรแล้วก็ยังมี; น
 เรียกว่าดิบเท่าไร. มันยังเป็นของดิบคือไม่สุกมากเท่าไร,
 คือไม่มีคุณธรรมอย่างพระอย่างเณรเลย. ผมเคยเห็นอยู่
 บ่อยๆ ผมพูดอย่างนี้ก็ไม่ใช่อวดดี แต่พยายามที่จะทำ
 ที่จะไม่ให้มันเป็นอย่างนั้น. ฉะนั้นก็ไม่จำเป็นที่จะต้องอะอะ

ไววาย กระโดดโลดเต้นโหยงๆ เหยงๆ, มันจะได้เป็นการทดสอบดู. ถ้าว่ามันจะเลื้อยไปบนหลังเท้าบ้าง ก็ลองดูจะดีกว่าที่จะไปกระโดดโลดเต้นโหยงๆ เหยงๆ เป็นคนตีบร้อยเปอร์เซ็นต์ ทั้งที่เป็นพระเป็นเณรแล้ว.

นี่ยกตัวอย่างเรื่องอย่างนี้ มาเป็นตัวอย่าง เพราะง่ายดี มันเห็น ๆ กันอยู่, แล้วมันก็ยังมียีกมากมายหลายสิบเรื่อง ที่จะเป็นเรื่องทดสอบ เรื่องกลัวตายก็มี, เรื่องรักเรื่องกำหนดก็มี เรื่องความโลภก็มี เรื่องความโกรธบันดาลโทสะก็มี เรื่องความอิจฉาริษยามากมายหลายอย่าง มีทางที่จะทดสอบได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องในใจล้วน ๆ มันมองไม่เห็น ของใครก็ของใคร, อะไรเป็นของใคร ๆ มองไม่เห็น. แต่ถ้าเป็นเรื่องที่แสดงออกมทางกาย นั้นมันแสดงออกมามองเห็นว่าตีบสักเท่าไร, ว่ายังเป็นคนตีบอยู่สักเท่าไร. การบวชการเรียนนั้นยังไม่มีผลเลย ยังไม่ได้บ่มให้สุกเลย แต่สุนัขมันรู้ ถึงจะนอนตายอยู่แล้ว สุนัขมันก็รู้ว่านี่เป็นซากศพของคนที่ไม่ทำอะไรดีที่จะกินได้เลย.

อย่าทำเล่นกับความจริง : ธรรมหรือความจริงนี้ ไม่เข้าใครออกใคร, มีอะไรเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น. มนุษย์

เล่นตลกหลอกกันได้ แต่ธรรมะหรือธรรมชาติ มันไม่มี
 ทางเล่นตลกได้. เขาเอามาเปรียบด้วยเรื่องเป็นสุนัขที่มันรู้
 ว่ามันขุ่นเป็นอะไร; หรือจะเรียกว่าเทวดาผีสาวก็ได้ แล้ว
 แต่จะเรียก; ว่ามันมีอะไรอยู่อันหนึ่ง ซึ่งหลอกใครไม่ได้.
 ผมเรียกว่าธรรมะหรือพระธรรม ไม่มีทางที่ใครจะหลอก
 เล่นได้ มันตรงเผงไปตามกฎตามเกณฑ์ของพระธรรม :
 มีความทุกข์ก็ต้องมีความทุกข์, ไม่มีทุกข์ก็ต้องไม่มีทุกข์.

จงเลือกเอาบ้างที่ ไม่มีทุกข์ พยายามที่จะทำตาม
 อย่างพระอรหันต์หรือพระอรหันต์ คือตายเสร็จสิ้นแล้วในตัว
 แต่หัวที่ หรือว่านิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย, พยายาม
 ที่จะกำจัดความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่นให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้
 ไม่ต้องกลัวตายมากเหมือนคนธรรมดา, ไม่ต้องโลภมาก
 เหมือนคนธรรมดา, ไม่ต้องมีโทสะก่อกมลัคคีตเคืองมาก
 เหมือนคนธรรมดา, ไม่หวัง ไม่หวัง ไม่อิจฉาริษยา
 ไม่ทะเยอทะยานอะไรมากเหมือนคนธรรมดา. นี่เป็นวิธีที่
 ถูก เป็นแนวเดียว สายเดียว เส้นเดียว ตรงไปยังนิพพาน.

พยายามทำให้เป็นแม่แต่เต็กเต็ก ๆ ก็ให้มีความเข้าใจ

ในการ ที่จะบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ปฏิบัติเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น. *อย่าไปมีความคิดเห็นเป็นอันธพาลแบ่งแยก* *ที่ว่า: จะอยู่ในโลกนั้น เอมันเข้าไป, สกปรกลามก* *อนาจารอย่างไร ก็หาทางจนได้* เพราะเรามันอยากอยู่ในโลกอันสกปรก; เขาสอนกันอย่างนี้ก็มี ส่วนที่พูดว่าอยากจะพ้นโลก เหนือโลก โลกุตตระจึงปฏิบัติอย่างโน้น; สอนกันอย่างนี้. โดยเขาคิดไปว่า เพื่อให้คนเหล่านั้นมีกิเลสตัดหา มีมานะทวิภูฏีถือพวกถือพ้องแล้วก็จะได้รักพวกรักพ้อง รักประเทศชาติ ทำลายข้าศึกศัตรู. คิดอย่างนั้นมันชวนกันตกนรกหมกไหม้ทั้งโขยง, เป็นคนตายโหงทั้งโขยง, อย่าได้ไปคิดอย่างนั้นเลย.

ให้ฝึกคิดว่า: **ไม่มีตัวกู-ของกูไว้เรื่อย ให้เหลือแต่ธรรมไว้เรื่อยไป.** ถ้าจะไปรบกับข้าศึกจะได้มีจิตใจบริสุทธิ์เห็นแก่ธรรมะรบเพื่อธรรมะ เพื่อรักษาธรรมะเอาไว้; ไม่ใช่เพื่อตัวกู-ของกู, ไม่ใช่เพื่อรักษาชีวิตของกู. การรบราฆ่าฟันกันนั้นมันมี ๒ ความหมาย อย่างนี้: ถัรบเพื่อตัวกู-ของกู มันก็ตายโหง มันก็บาปกรรมและตายโหง; ถัรบด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยเบญจขันธ์ที่ชำระให้บริสุทธิ์

แล้วไม่มีตัวกู-ของกู ยิงปืนออกไปเพื่อรักษาความเป็นธรรม ผดุงความเป็นธรรมของโลก, ไม่ใช่เพื่อตัวกู-ของกู อย่างนี้ไม่บาปและไม่ตายโหง. แม้จะอยู่ในโลก ต้องรบราฆ่าฟันกันอยู่ ก็ยังต้องศึกษาอย่างนี้ ยังต้องปฏิบัติอย่างนี้ ยังต้องยึดหลักอย่างนี้ มันจึงจะไม่มีบาปไม่มีกรรม ไม่มีการตายโหง. มันก็เรื่อง “ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่” หมายความว่า สะอาดบริสุทธิ์อยู่ ในเบญจกัณฐ์นั้นเรื่อยไป ก็คือธรรมะเป็นตัวตนเรื่อยไป.

อย่ามีตัวกู-ของกูเป็นตัวตน, อย่ามีกิเลสตัณหาอันธพาลอย่างนั้นที่มีความคิดเป็นตัวตน; พวกจิตว่างอันธพาลมีความคิดอย่างนั้นทั้งนั้น ก็มีตัวตนอย่างอันธพาลนั้น. พวกที่มีจิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้าแล้ว มันก็ไม่มีความเป็นอันธพาล, ทำมาหากินก็ได้รักษาทรัพย์สมบัติก็ได้ แม้แต่จะต้องไปรบพุ่งทำสงครามก็ทำได้ ด้วยจิตที่ไม่มีตัวกู; มีแต่ธรรม เห็นแก่ธรรมะ เพื่อธรรมะ ให้เนื้อให้ตัวมันเป็นธรรมะเสียแล้ว มันก็ไม่มีบาปไม่มีกรรม; ก็ไม่ต้องตายโหง นี่มันโยงถึงกันหมด ว่าทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ตายเสร็จแล้วในตัวตลอดเวลา; เป็นศิลปะหรือว่าเป็นเคล็ดที่สำคัญอันหนึ่ง

ซึ่งกลนกรองออกมาจากพุทธศาสนาทั้งหมด มาเป็นหัวใจ
ของพุทธศาสนา, ที่จะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดใน ^๕ เป็น ^๕ น้อมมฤตสำหรับ
ทุกคนจะต้องคมต่อกัน เพื่อจะไม่มีใครความทุกข์ ไม่มี
ตายอีกต่อไป.

ตายเสร็จแล้ว แล้วจะได้ไม่ต้องตายอีกต่อไป, พวก
กิเลสตัณหา พวกที่มีความยึดมั่นถือมั่นตายไปหมดแล้ว,
แล้วไม่เหลืออะไรที่จะต้องตายอีกต่อไป. มันแฝงกันได้
อย่างนี้ ในความตายชนิดนี้ความไม่ตายตลอดกาล.

นี่ขอให้พยายามศึกษาให้เข้าใจจนปฏิบัติได้ในชีวิตประ-
จําวัน ไม่ว่าจะใครจะเป็นอะไร; จะเป็นฆราวาสที่จะไป
รบราฆ่าฟันในสนามรบ หรือว่าเป็นลูกเล็กเด็กแดงออกมา
ลืมตาขึ้นมาในโลก มันก็ต้องถือหลักอย่างนี้ คือ อย่าเห็นแก่
ตัว, อย่ายึดมั่นถือมั่นแต่ฝ่ายข้างตัวมันจะพอกพูนกิเลส
มากเข้ามหนักตกนรกทั้งเบน.

เราควรสอนให้เด็ก ๆ มีความเข้าใจในเรื่องความ
เป็นสุภาพบุรุษ เป็นเด็กดีเป็นคนดี. ถ้าสอนถูกต้องต้องสอน
อย่างนี้ : สอนอย่าให้เห็นแก่ตัว; ถ้าสอนในทางให้เห็นแก่

ตัวก็ต้องเกิดเรื่องแน่, ในอนาคตมันจะถูกหลอกถูกหลอนไป ด้วยปีศาจของกิเลส เหมือนที่เห็นๆ กันอยู่ ที่เขาคึงไปสู่ความต่ำของจิตใจ. มีเรื่องกระโปรงสนเป็นตัวอย่างสำหรับผู้หญิง, มีเรื่องสำมะเลเทเมาสำหรับผู้ชายมีมากขึ้นๆ เป็นเรื่องไม่รู้จักตายเป็นเรื่องไม่ยอมตาย, เป็นเรื่องพอกพูนตัวกู—ของกู พอกพูนชีวิตของกิเลสหรือความเป็นอัมพาล; มันตรงกันข้ามกับที่เรากำลังพูด.

ตายเสร็จสิ้นแล้วในแต่ตัวหัวที่ มันเป็นเรื่องลดลง
ไปสู่ความสงบราบคาบ เรียบร้อยเย็นสนิท.

ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่” นี้มีความหมายว่า เป็นอยู่ด้วยชีวิตที่เย็นสนิท. ถ้าตรงกันข้ามจากนี้ มันก็คือ ความร้อน, ร้อนเป็นไฟเผาอยู่ตลอดเวลา, เป็นการทำบาปอยู่ตลอดเวลา ในตัวมันเอง; มันเป็นเรื่องที่น่ากลัวยิ่งกว่าสิ่งใดหมด. เป็นการทำบาปอยู่ตลอดเวลาในตัวมันเอง น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว. ไปลองคิดดู; เป็นบาปร้อยเปอร์เซ็นต์ อยู่ในตัวตลอดเวลา. ที่เป็นอยู่ด้วยกิเลสตัณหา นั้น เป็นอยู่อย่างนี้; แต่ถ้าว่ามันขจัดออกไปเสียได้ ให้มีกายในใจที่

บริสุทธิ์อยู่เท่าที่เราจะทำได้ มันก็ตรงกันข้าม, มีความเย็นอยู่ตลอดเวลา; เอาไปเปรียบก็แล้วกัน.

เราคนเดียวกันนี้บางโอกาสมันก็ร้อนเป็นไฟ บางโอกาสมันก็เย็นเป็นน้ำ; หนักเลอกเอาสภาพที่มันเย็นเป็นน้ำ, ให้มันยังคงอยู่ตลอดไป ๆ จนมันเกิดความตายตัวลงไป ในการที่จะเย็นอยู่ตลอดเวลา อย่าให้ร้อนแม้ด้วยกรณีใดๆ และร้อนที่หนักสุดคนนคือด้วยความใจ ร้อนด้วยระคะ ความกำหนดทางเพศ, ทางอะไรก็ยังไม่ร้อนเท่าความใจ แต่คนก็ไม่รู้จัก; คิดว่าร้อนระคะมันร้อนเหลือเกิน, ร้อนด้วยโทสะ ความโกรธ ร้อนเหลือเกิน; เพราะไปดูอย่างผิวเผิน คือเท่าที่มันปรากฏแก่คนใจ คนธรรมดา. ถ้าคนมีสติปัญญาแล้วจะรู้ว่าโมหะที่ไม่แสดงอะไรออกมา นั้นมันร้อนกว่า ร้อนลึก.

การรักษาโรค หมอแผนโบราณ ก็มีคำว่า “ร้อนใน ร้อนนอก”; ไปคลำที่ตัวร้อน เขาว่าไม่เท่าไร ถ้าข้างในมันไม่ร้อน, แล้วต้องสังเกตดู ถ้าข้างในมันร้อนละก็น่ากลัว หรือมีอันตราย หรือคนไข้จะตาย ที่เรียกว่า “ร้อนใน” แบบของหมอแผนโบราณ. คนธรรมดาไม่รู้สึกร้อน, คลำ

ตัวก็ไม่ร้อน. ต้องมีความรู้ชนิดหนึ่ง จึงจะรู้ว่ามันร้อนอย่างไร, ร้อนข้างใน แล้วมันก็ตายทั้งที่ตัวมันไม่ร้อน. นวัตกรรมของหมอแผนโบราณเป็นอย่างนี้. กิเลสก็เหมือนกัน กิเลสที่เผาข้างใน มันร้ายกาจกว่ากิเลสที่แสดงออกมาข้างนอก. รากะแสดงออกมาข้างนอก โทสะแสดงออกมาข้างนอก: แต่โมหะมันร้อนลึกอยู่ข้างใน, แล้วมันจะเป็นเชื้อรากะ ส่งโทสะออกมาไม่รู้จักสิ้นสักเรื่อย; เพราะฉะนั้นมันน่ากลัวกว่าน้ำอ้นทรายกว่า.

ไฟที่เป็ยกเย็นนั้นแหละระวังให้ดี มันร้อนลึกกว่าไฟที่ลุกโพลงๆอยู่. ตัวกู-ของกูนั้นแหละคือไฟที่เป็ยกที่ลึกอยู่ข้างใน, ร้อนใน. ต้องขจัดออกไปให้มันตาย, หรือทำให้มันตายอยู่เสมอ ทุกวันทุกคืนทุกชั่วโมง. ทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง ให้ถูกต้องให้ถูกวิธีอยู่เสมอ มันจะแก้ร้อนใน; แล้วร้อนนอกมันก็จะหายไปตัวเอง.

ที่เราพูดกันถึงเรื่องตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่ มันคืออย่างนี้;มันแก้การตายโหง มันแก้อาการร้อนในแก้อะไรสารพัด

อย่าง ที่ไม่พึงปรารถนา. จึงขอให้คุณเอาไปคิดดูให้ดี ๆ
ให้เข้าใจกันจนได้, แล้วปฏิบัติให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำ
ได้ ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา เป็นอมตธรรม
ในพระพุทธศาสนา.

เวลาของเรา ๑ ชั่วโมงก็หมดไป.

ว่า ดี

ยิ่งคิดดี จะยิ่งดี นรกมาก
แต่ใจดีออก ดีเด่น เป็นแค่ ขริ้ว
ให้ ผู้คน ทั้งสอง ห้อง ยอมกลัว
คือยอมตัว อยู่ให้ ปัสสฺส ยอ ;
ไม่ต้องทรมาน ปรารถนา คนนั้นพบ
อุบตงการ แต่ให้ เกษกอบสั
นี้คือยอม ล่วงไป ยอมไม่ลบ
ต้องประ สบดี แต่เท่านี้ ; "ว่าดี" เอย ฯ

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยายหลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน ห้องสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชนจากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่
ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร.๘๘๘๗๘๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เริญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในโครงการ พบพระ พบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบันหนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๘๘๑๔๓๔